کارڵ مارکس

سەرمایە

Das Kapital

ڕەخنە لە ئابووری سیاسی

جلدی یەکەم

2004

کەژاڵ حەمەڕەشید، شلێر عەزیز، نەوزاد مەدحەت، سەلام عەبدوڵڵ

ناوەڕۆك لاپەڕە

پێشكەش 2

پێشەكی 3

ڕوونكردنەوە 4

كتێبی یەكەم- گەشەسەندنی بەرهەمهێنانی سەرمایە

بەشی یەكەم

كالا و دراو

كالا

1-دوو فاكتەری كالا: بەهای بەكارهێنان و بەهای گۆڕینەوە یان بەهای پەتی(كاكڵەی بەها- پێوانەی بەها) 5

2- مۆركی دوولایەنەی كار كە لەناو كالادا خۆی دەنوێنێ 9

3- شێوەی بەها یان بەهای گۆڕینەوە 13

ا-شێوەی ساكار، تاك یان بەڕێكەوتی بەها 14

1-دوو پۆلی دەربڕینی بەها: شێوە ڕێژەییەكەی و شێوە هاوهێزەكەی 14

2- شێوەی ڕێژەیی بەها 15

ا- ناوەخنی شێوەی ڕێژەیی بەها

ب- دیاریكردنی چەندایەتی فۆرمی ڕێژەیی بەها 17

3- شێوەی هاوكێش 19

4-كۆی فۆرمی بەهای سادە 22

ب- شێوەی بەهای گشتی یان پەرەئەستین 24

1- شێوەی پەرەئەستێنی بەهای ڕێژەیی 24

2-شێوەی هاوكێشی تایبەت 24

3-كەموكوڕییەكانی شێوەی بەهای گشتی یان پەرەئەستێن 24

ت- شێوەی بەهای گشتی 25

1- مۆركە گۆڕاوەكانی شێوەی بەها 26

2-پەیوەندی گەشەكردن لە نێوان شێوەی بەهای ڕێژەیی و شێوەی هاوكێش 27

3-گواستنەوە لە شێوەی گشتی بەهاوە بۆ شێوەی دراو 28

4-خووڕەوشتی كالا پەرەستن و نهێنییەكانی 29

پێشکەش:

بە برادەری ئازا، بە ئەمەك و ڕابەری پرۆلیتاریا

ڤیلهێلم ڤۆلف.

لە تارناو، ڕۆژی21. یونی.1809 لەدایکبووە و لە ڕۆژی

1864.5.9لە تاراوگەی مانشیستەر، گیانی لەدەستدا

ڕوونکردنەوە:

بۆ وەرگێڕانی کەپیتاڵ بۆ زمانی کوردی، پشتمان بە لەچاپدانی چوارەم بەستووە کە لە لایەن ئەنگلسەوە خوێندراوەتەوە و لە ساڵی 1890لە شاری هامبۆرگ بەچاپدانی گەیاندووە و بە دەقە ئینگلیزییەکەی. هەروا بۆ ئەوەی تا پێمان بکرێ بە پوختی بۆ بڵاوکردنەوە بینێرین، لەگەل وەرگێڕانە عەرەبییەکەی بەراوردی دەکەین. ئومیدەوارین، ئێوەی بەڕێزیش بە چاوێکی ڕەخنەگرانەوە، لەم ئەرکە گرنگ و پڕ بایەخە، بە پێشنیار و تێبینی بەشداریمان بکەن

بەرز و پیرۆز بێ گیانی هەموو گیانبەختکردووانی ڕێگای شیوعییەت(کۆمونیزم)!

کەژاڵ حەمەرەشید، شلیر عەزیز، سەلام عەبدوڵلا
23-12-2004

کتێبی یەکەم

پرۆسەی بەرهەمهێنانی سەرمایە

کاڵا و دراو

بەشی یەکەم

کاڵا

1- دوو فاکتەری کاڵا: بەهای بەکارهێنان و بەهای گۆڕینەوە یان بەهای پەتی(کاکڵەی بەها- پێوانەی بەها)

سامانی ئەو کۆمەڵگایانە کە شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری تێدا باڵادەستن، وەك (کەڵەکەکردنی بێ سنووری کاڵا) دەردەکەوێ و هەر کاڵایەکیش، وەك فۆرمە سەرەتاییەکەی. بەم هۆیەوە لێکۆڵینەوەکەمان بە شیکردنەوەی کاڵا دەستپێدەکات.

سەرەتا، کاڵا شتێکە، بەهۆی تایبەتمەندیەکانیەوە بەشێوەیەك لە شێوەکان، پێداویستییەکانی مرۆڤ پڕدەکاتەوە. سرووشتی ئەم پێداویستییانە هەرچییەك بن (بۆ نموونە)چەندایەتییەکەی یان فەنتازییەکەی، هیچ لە بابەتەکە ناگۆڕێ. لێرەدا، مەسەلەکە پەیوەندی نییە بەوەی کە چۆن شتەکە، پێداویستییەکانی مرۆڤ بە ڕاستەوخۆیی پڕدەکاتەوە، ئەگەر شتەکە خۆراك بێت، واتە وەك بابەتی چێژلێوەرگرتن، یان، بەناڕاستەخۆ، وەك ئامێری بەرهەمهێنان.

هەر شتێکی سوودبەخش، وەك ئاسن و کاغەز..هتد، دەکرێ بە دوولایەنە سەرەنجی بدەین، واتە لایەنی چەندایەتی و چۆنایەتی. هەر یەکێك لەو شتانە، کۆمەڵێکن تایبەتمەندی جیاوازیان هەیە، بۆیە دەتوانرێ بە شێوەی جۆراوجۆر سوودیان لێ وەربگیرێت. دۆزینەوەی ئەم فرەلایەنییەو، فرەلایەنی شێوازی بەکارهێنانیان، کاری مێژووە. ئەوە شێوەی دۆزینەوەی پێوەرە کۆمەڵایەتییەکانە بۆ چەندایەتی شتە سوودبەخشەکان. جیاوازی پێوەرەکانی ئەم کاڵایانە سەرچاوەی هەندێکیان سرووشتی جیاوازی ئەو شتانەیە کە دەبێ بپێورێن و سەرچاوەی هەندێکیتریان، کۆنڤۆتسیونە(ڕێکەوتن)ە.

سوودوەرگرتن لە شتێك، دەیکات بە بەهای بەکارهێنانەکەی، بەڵام ئەم سوودوەرگرتنە، شتێکی ناڕۆشن یان دیارینەکراو نییە. ئەم سوودوەرگرتنە کە مەبەست لە تایبەتمەندییەکانی جەستەی کاڵاکانە، قەت ناتوانی بە بێ ئەو هەبێ. خودی ئەم جەستەیە، وەك ئاسن یان گەنم و ئەڵماس...هتد-واتە-بەهای بەکارهێنانیان کاڵایە

وبەووەوە پەیوەست نییە، داخۆ مرۆڤ، بۆ موڵکایەتی تایبەتمەندی بەکارهێنانەکەی، کەم یا زیاد، کاری بۆ کردووە. لەکاتی سەرنجدانی بەهای بەکارهێنان، یەکسەر چەندایەتییەکەی دیاریدەکەین، بۆ نموونە، دەستەیەك سەعات، مەترێك کوتاڵ یان تۆنێك ئاسن ...هتد

بەهای بەکارهێنانی کاڵاکان، مەتریاڵی دیسپلینی مەعریفی خۆیمان بەدەستەوە دەدا. بەهای بەکارهێنان تەنها لە بەکاربردن یان بەکارهێناندا خۆی جێبەجێ دەکا. فۆرمی کۆمەڵایەتی سامان هەرچۆنێك بێ، بەهای بەکارهێنانەکانی، ماددەکانی پێکدەهێنێ و لەم کۆمەڵگەیەدا کە دەمانەوێ لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەین، لەهەمان کاتدا کۆڵەکە ماددییەکانی بەهای گۆڕینەوەیە.

لەسەرەتادا، بەهای گۆڕینەوە وەك پەیوەندی چەندایەتی دەردەکەوێ و ئەو ڕێژەیە کە تێیدا بەهای بەکارهێنانی شتێك لە گەڵ بەهای بەکارهێنانی شتێکیتر ئاڵوگۆر دەکرێ؛ ئەمە جۆرە پەیوەندییەکە کە بەردەوام بەپێی گۆڕانی کات و شوێن، ئاڵوگۆڕێ بەسەردا دێ. ئا لێرەوەدا، بەهای ئاڵۆگۆڕ نەختێ وەك ڕێکەوت و ڕێژەی پەتی دەردەکەوێت کە لەناو خودی کاڵاکەیە. بە بۆچوونی قوتابخانەی کلاسیك، بەهای ناوەکی گۆڕینەوە، وەك ناکۆکییەك لە دەربڕین و مانایەکی ئاوەژوو، دەردەکەوێت. دەبا مەسەلەکە لە نزیکەوە سەرەنج بدەین.

بۆ نموونە، کاڵایەکی تایبەت و دیاریکراو، با بڵێین مەترێکی چوارسوچەیی گەنم لەگەڵ سنفێکیتر بە ڕێژەی جۆراوجۆر دەگۆڕدرێتەوە، بەڵام هەر چۆنێك دەربیبڕین، بەهای گۆڕینەوەکە وەك خۆی دەمینێتەوە و ناگۆڕێ، بە(ی) ڕۆن یان(ن) هەورێشم یان(م)ئاڵتون وهتد... دەبێ ناوەڕۆکێکی تایبەتی هەبێ لەو دەربڕینە جیاوازانە.

با دوو کاڵایتر وەربگرین، بۆ نموونە نەختێك گەنم و نەختێك ئاسن. پەیوەندی گۆڕینەوەیان هەرچییەك بێ، هەمیشە دەکرێ بە هاوکێشێك بۆ دەربڕین، هەندێکی دیاریکراو لە گەنم، یەکسانە بە هەندێك لە ئاسن، بۆ نموونە، مەترێکی چوارسووچەی گەنم =ئەوەندە کیلۆ ئاسن. ئایا ئەم هاوکێشەیە مانای چییە؟

ئەمە واتای ئەوەیە، شتێکی هاوبەش بەهەمان گەورەیی لەناو دوو شتی جیاوازدا هەیە؛ شتێکی هاوبەش لەناو یەك مەتری چوارسووچەیی گەنم و لە چەند کیلۆگرامێکی ئاسن هەیە. کەواتە، هەردوو شتەکە یەکسانن بە شتێکی سێهەم، نە لەناو ئەم و نە لەناو ئەودا هەیە. دەبێ هەر شتێکیان، بەو مانایە کە بەهای گۆڕینەوەیە، لەتوانادا هەیە بۆ شتێکی سێهەم، بەدوور لە یەکتری، بگۆڕدرێ.

نموونەیەکی ئەندازەیی سەرەتایی هەیە کە دەتوانێ ئەم مەسەلەیە بۆ ئێمە ڕۆشن بکات. بۆ ئەوەی هەموو فیگورێکی هێڵ ڕاست بپێوین و لەگەڵ یەکتر بەراوردیان بکەین، بۆ سێ گۆشەیی دابەشدەکرێن. خودی سێ گۆشەکە دەهێنرێت بۆ ئاستی یەکێك لە فیگۆرە بینراوەکەی کە زۆر لە ڕەواڵەتە بینراوەکەیەوە، جیاوازە: بۆ نیوەی دەرئەنجامی بنەماکەی کە بە بەرزییەکەی لێدەدرێتەوە: هەروا بەهای گۆڕینی کاڵاکە دەهێنرێتە ئاستی هاوبەشییەك کە زیاد یان کەم، نیوەکەی دیاریدەکات.

ناکرێ ئەم شتە هاوبەشە، تایبەتمەندیەکی جیومەتری، فیزیکی، شیمی یان هەر تایبەتمەندیەکی سرووشتی کاڵا بێت. تایبەتمەندیە جەستەییەکەی تەنها بەئەندازەی چەندایەتی بەخشینە لە قازانج و کردنی بە بەهای بەکارهێنان. بەڵام لە لایەکیترەوە، ڕاستەوخۆ، ئەبستکراکتسیونە(تجرید)ە لە بەهای بەکارهێنانی کاڵاکان کاتێ ئاڵوگۆڕیان پێدەکرێ. ئەوە مەسەلەیەکی بەڵگەنەویستە کە هەر پەیوەندییەکی ئاڵوگۆڕکردن، تایبەتمەندی ئەو چاوپۆشینەی تێدایە. لە پرۆسەی ئاڵوگۆڕکردندا، بەهای سوودمەندی، دەقاودەق یەکسانە بە بڕی یەکسانی هەر بەهایەکی تر، بە مەرجێك، ڕێژەیەکی گونجاو بن، یان وەك(باربون)ی پیرەمێرد دەڵێ: (جۆرە کاڵایەك وەك کاڵاکانی تر باشە، کاتێ یەك بەهای گۆڕینەوەیان دەبێ. هیچ جیاوازی و چاك و خراپی شتەکان

نیە کە هەمان بەهایان هەیە- 100لیرەی ئەستەرلینی لە ئاسن، هەمان بەهای 100لیرەی ئالتون و زیوی هەیە).
کالاکان بەو مانایە کە بەهای بەکارهێنانن، پێش هەموو شتێکیتر، چۆنایەتی جیاوازیان هەیە و، ناکری ببن بە مانای گۆرینەوەی بەها، تەنها وەك چەندایەتی جیاواز نەبێ. کەواتە کالاکان بەهای بەکارهێنانی وردیلەیی نین.
ئەگەر بەهای بەکارهێنانی کالاکان وەلابنێین، بێجگە لەیەك سیفەت نەبێ، هیچیان لێ نامێنێتەوە، ئەوەش بەرهەمی کارکردنە. بەلام بەرهەمی کارکردن بەبێ ئەوەی پێی بزانین، گۆرانکاری بەسەر هاتووە. ئەگەر چاوپۆشی لە بەهای بەکارهێنانی بکەین، ئەوا هەموو توخمە ماددی و رەوالەتەکانی کە ئەو بەهایە پێی داوە، بەجارێك نامێنێ، هیچیش لەبەردەستمان نامینێ، تەنها(بۆ نموونە)مێزێك، یان خانوویەك یا هەر شتێکی سوودبەخش. هەروا هیچ لە بەرهەمی کرێکاری میکانیکیێك، بیناسازی یان هەر کارێکی بەرهەمهێنەریتر نامێنێ. لەگەل نەمانی تایبەتمەندییە سوودبەخشەکانی بەرهەمی کارکردن، لەهەمان کاتدا، مۆرکی سوودبەخشی ئەو کارانە کە لە ناو بەرهەمەکەدان و شێوە هەستپێکراوە جۆربەجۆرەکان کە کارێك لە کارێکیتر جوێ دەکاتەوە، نامینێ. کەواتە هیچ شتێك نامینێ، تەنها مۆرکی هاوبەشی ئەو کارانە نەبێ کە هەموویان بۆ خودی کاری مرۆیی دەگەرێنەوە، بۆ خەرجکردنی هێزی کاری مرۆیی، بە چاوپۆشی لەو شێوە تایبەتییە کە ئەو هێزە تێدا بەکارهێنراوە.
دەبا ئێستا بروانینە کاکلەی بەرهەمەکانی کارکردن. هەر یەکێکیان بەدەستەوە بگرین، زۆر لەوی تریان دەچن و هەمووشیان راستییەکی وەهمییان هەیە، واتە خەرجکردنی هێزی کاری مرۆیی، بەبێ بایەخدان بە فۆرمەکەیان، واتە هێزێکی مرۆیی تێدا کەلەکەی کردووە و وەك کریستالی ماددە کۆمەلایەتیە هاوبەشەکەیان، بە بەهای کالا دادەنرێ.
ئەو شتە هاوبەشە کە لەناو پەیوەندییەکانی گۆرینەوەی کالاکاندا یان لەناو بەهای گۆرینەوەیان دەردەکەوێ، سەرئەنجام، بەهاکەیەتی و بەهای هیچ بەکارهێنانێك یان سنفێك لە سنفەکان بەهای نییە، تەنها بە ئەندازەی ئەو کارە مرۆییە نەبێ، کە تێدا خەرجکراوە.
ئێستا چۆن پێوەری بەهاکەی بپێوین؟ بە چەندایەتی ئەو ماددەیە(خولقێنەری بەها) کە تێدایە، واتە کار و خودی چەندایەتی کار؛ بە ماوەکەی لە زەمەن دەپێورێ و کاتی کاریش پێوەری خۆی هەیە، لە بەشەکانی کاتێکی دیاریکراودا، وەك کاتژمێر، رۆژ ...هتد.
رەنگە وادەربکەوێت، ئەگەر بەهای کالایەك بە چەندایەتی ئەو کارە کە بۆ بەرهەمێنانی، خەرجکراوە، دیاری بکرێت، و هەرچەند پیاوەکە تەمەلتر و کەمتر داهێنەر بێ، بەهای کالاکەی زیاتر دەبێ، چونکە، کاتێکی درێژتر بۆ دروستکردنی بەکاردەهێنێ. بەلام ئەو کارە کە ماددەی بەهای کالاکە پێکدەهێنێ، هەمان کارە مرۆییەکەیە؛ بەکارهێنانی هەمان هێزی کاری مرۆییە. هەموو هێزی کاری کۆمەلگە کە لە کۆی بەهاکانی جیهانی کالادا دەردەکەوێ، گەرچی لە هێزی تاکی بێ ئەژمار پێکدێن، هەر هەمان هێزی کاری مرۆییە. هەر یەکێك لە هێزی کاری تاکەکان، هەمان هێزی کاری تاکێکیترە، مادام مۆرکی هێزێکی کۆمەلایەتی ناوەندی هەیە و هەر بەو شێوەیەش کاردەکات. واتە، لە بەرهەمهێنانی کالایەکدا، تەنها کاتی کاری مامنیوەندی پێویست، یان کاتی کۆمەلایەتی پێویست، بەکاردەهێنرێت.

کاتی کۆمەڵایەتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی کاڵاکان، ئەو کاتەیە کە هەر کرێکارێك بە پلەیەکی مامناوەند لە لێزانی و هێز و لە مەرجێگەلێکی ئاساییدا بە نیسبەت ژینگەی کۆمەڵایەتی دیاریکراودا، بەرهەمدەهێنێت.
لەپاش ئەوەی لە ئەنگلتەرە، چنین بە مەکینەی هەڵم بەکارهێنرا، ماوەی کارکردن بۆ گۆڕینی چەندایەتییەکی تایبەت لە پەتەوە بۆ تەون، بوو بە نیوەی ماوەی کارکردن کە لە ڕابردوودا پێویستی بوو. بەڵام چنین سازی ئینگلیزی بۆ ئەنجامدانی ئەو گۆڕانە، هەمیشە پێویستی بە هەمان ماوە بوو و، لەو بروارەوە، بەرهەمی خولەکێکی کارێکی تاکرەو، تەنها نیو خولەکی کۆمەڵایەتی کارکردن، پێکدەهێنا و تەنها نرخی نیو بەهای یەکەمەکەی دەدا.
کەواتە، تەنها چەندایەتی کارکردن یان ماوەی کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی هەر سنفێك لە کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا، چەندایەتی بەها دیاریدەکات و هەر کاڵایەکی تایبەت، بەشێوەیەکی گشتی وەك کۆپیەکی مامناوەندە لە جۆرەکەی، یان دەکرێ لە ماوەیەکی یەکسان بەرهەمبهێرێت و لە پاشاندا، بەهایەکی یەکسانی دەبێ. بەهای هەر کاڵایەك، بە نیسبەت بەهای هەر کاڵایەکیتر، نموونەی هەمان ڕێژەی کاری پێویستە بۆ بەرهێنانی ئەمە بۆ کاتی پێویست بۆ بەرهەمێنانی ئەویتر.
چەندایەتی بەهای هەر کاڵایەك لە کاڵاکان، بە نەگۆڕی دەمینێتەوە، ئەگەر کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی بە نەگۆڕی بمێنێتەوە. بەڵام ئەم کاتە دەگۆڕێ لەکاتی گۆڕینی هێزی کاری بەرهەمهێنەر کە لەلای خۆیەوە بە بارودۆخی جیاوازەوە گرێدراوە، لەوانە، لێهاتوویی مامناوەندی کرێکاران، گەشەسەندنی زانست، پلەی جێبەجێکردنی تەکنەلۆژیا، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی پرۆسەی بەرهەمهێنان، بەرفراوانی، کارتێکردنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و پەیوەندییە سرووشتییەکان. بۆ نموونە، چەندایەتی خودی کارکردن، لە ناو 8کیلۆ گەنم، ئەگەر وەرزەکە گونجاو بێ و، 4کیلۆ ئەگەر ناگونجاو بێ، پێکدێت. چەندایەتی خودی کارکردن بەستەلەیەکی کانزای ناو کانگە دەوڵەمەندەکان زیاتر لە کانگا هەژارەکان پێشکەش دەکات...هتد. پارچە ئەڵماس، بەدەگمەن لە توێژی سەرەوەی زەمین دەردەکەوێ، بۆیە، بە ڕێژەیەکی ناوەند، پەیداکردنی، پێویستی بە ماوەیەکی درێژ هەیە، بەشێوەیەك، کە کارێکی زۆر لە قەوارەیەکی بچوك پێکدێت. (یاکوپ) گومانی هەیە لەوەی کە ئاڵتون، ڕۆژێك لە ڕۆژان، نرخی بەهای تەواوی خۆی پێدرابێ. هەروا ئەمە لە بارەی گەوهەر(ئەڵماس) دروستترە. بە بۆچوونی(ئێشڤێگە)، بەرهەمی گشتی کانگاکانی گەوهەر لە برازیل لە ماوەی هەشتا ساڵ، تا 1823دا، نەگەیشت بە نیوەی ڕێژەی ناوەندی ساڵ ونیویکی بەرهەمهێنان لە کێڵگەکانی شەکر یان قاوە لە هەمان وەڵات، گەرچی کارێکی زۆر زۆرترو لەپاشاندا بەهایەکی زیاتری پێکدەهێنا. لە کانگا دەوڵەمەنترەکاندا، هەمان چەندایەتی کار، لە گەوهەرێك زیاتر خۆی دەنواند و، بەهاکەی دادەبەزاند. گەر مرۆڤ پێی بکرابا بەکارێکی کەمتر، خەڵوزی بگۆڕیبا بۆ گەوهەر، ئەوا بەهاکەی دەبوو بە کەمتر لە بەهای خشت.
بەگشتی، هەرچەند هێزی کاری بەرهەمهێنەر گەورەتر بێ، کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی سنفێك، کورتتر دەبێ و چەندایەتی ئەو کارەی تێدایە، کەمتر دەبێ و بەهاکەیشی نزمتر. بە پێچەوانەیشەوە، هەرچەند هێزی بەرهەمهێنەری کار، بچووکتر بێ، کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی سنفێك، زیاتر دەبێ و بەهاکەیشی، بەرزتر. کەواتە، چەندایەتی بەهای هەر کاڵایەك، ڕاستەوخۆ جیاواز دەبێ، وەك چەندایەتی کار و بە پێچەوانەشەوە، لەگەڵ هێزی کاری بەرهەمهێنەری ناو کارەکە.
ئێستا لە کاکلەی بەها تێگەیشتین: کارکردنە و پێوانی چەندایەتییەکەی: ماوەی کارکردنە.

دەکرێ هەر شتێك لە شتەکان، بەهای بەکارهێنانی هەبێ، بەبێ ئەوەی بەها بێ. بۆ ئەوە بەسە، سوودی بۆ مرۆڤ هەبێ، بەبێ ئەوەی سەرئەنجامی کارەکەی بێ، وەك با و دەشتی نەکێڵراو، سەوزەڵانی سرووشتی یان دارستانەکان...هتد. هەروا دەکرێ شتێك لە شتەکان شت، سوودمەند بێ و بەرهەمی کاری مرۆڤ بێ، بە بێ ئەوەی کالا بێ. هەر کەسێك، بەرێگای بەرهەمەکەیەوە پێداویستەکانی خۆی پڕ بکاتەوە، بەهای بەکارهێنان، بە بەرهەمدەهێنێ، نەك کالا. بۆ ئەوەی کالایەك بە بەرهەم بهێنرێ، دەبێ نەك تەنها بەهای بەکارهێنان بەرهەم بهێنرێ، بەڵکو بەهای بەکارهێنان بۆ کەسانی تر بە بەرهەمبهێندێت، واتە بەهای بەکارهێنانی کۆمەڵایەتی.
لە دواییدا، هیچ شتێك، نابێ بە بەها، گەر سوودمەند نەبێ. ئەگەر سوودمەند نەبوو، ئەوا ئەو کارەی تێدایە، بە خۆڕایی تێدا خەرجکراوە و لەپاشاندا نابێ بە خوڵقێنەری بەها.

2- مۆرکی دوولایەنەی کار کە لەناو کالادا خۆی دەنوێنێ

لە سەرەتاوە، کالا وەك شتێکی دوو ڕوو دەرکەوت: بەهای بەکارهێنان و بەهای گۆڕینەوە. لەپاشاندا بینیمان، کەوا کار، تا ئەو ڕادەیە، خۆی وەك بەها دەردەبڕێ، چیتر نابێتە خاوەنی هەمان ئەو دیاردانە کە خۆی وەك خوڵقێنەری بەهای بەکارهێنان وەریدەگرێ. من یەکەم کەسم، کە سرووشتی دولایەنەی کار کە لەناو کالادا خۆی دەنوێنی، بەشێوەیەکی ڕەخنەگرانە بسەلمێنم. کاتێ ئەم خاڵە، خاڵی تەقێنەوەیەو بە دەوریدا تێگەیشتن لە ئابووری سیاسی دەسووڕێتەوە، دەبێ لێرەدا ڕۆشنتر بکرێتەوە.
دەبا دوو کالا وەربگرین، کراسێك و دە میتر کەتان. یەکەمەکەیان بەهای دووبەرابەری هەیە لە دووهەمەکەیان، بەشێوەیەك، ئەگەر دە میتر کەتانەکە=W بێ، کراسەکە=2Wە.
کراسەکە بەهای بەکارهێنانە بۆ پڕکردنەوەی پێداویستییەکی تایبەت و، سەرئەنجامی جۆرێکی تایبەتە لە چالاکی بەرهەمهێنەر کە مەبەست، شێواز و سەرئەنجامی کارکردنەکەی دیاریکراوە. ئێمە، ئەو کارە کە لە یەکانەکانیدا یان لە بەهای بەرهەمی بەکارهێنانی دەردەکەوێ، بە ئاسانی ناوی دەنێین، کارێکی سوودبەخش. لەم بۆچوونەوەوە، بۆ کاریگەری سوودەکانی دەڕوانین.
هەر وەك چۆن کراس و پارچە کەتانەکە، چۆنایەتی دوو بەهای بەکارهێنانی جیاوازن، بەهەمان شێوەش، چۆنایەتی کاری بەرگدووری کراس، جیاوازە لە کاری چنینسازی کەتانەکە. ئەگەر بهاتبا، ئەم دوو شتە، دوو بەهای بەکارهێنان و دوو چۆنایەتی کاری سوودبەخش، نەبان، هەرگیز نەیاندەتوانی لە ئاستی یەکتر وەك دوو کالا ڕاوەستن. کراس لەگەل هەمان کراس ناگۆڕدرێتەوە؛ دوو بەهای بەکارهێنانی لەیەکچوو، لەگەل یەکتر ناگۆڕدرێتەوە.
لە ناو گشتی فرەچەشنەکانی بەهای بەکارهێنان یان جەستەی کالا و، بەهەمان شێوەش، بەگشتی، بە گوێرەی ڕەگەز، شێواز، خێزان و فرەچەشن، دەردەکەوێ-دابەشکردنی کۆمەڵەلایەتی کارکردن-بە بێ ئەوە، بەرهەمهێنانی کالایە لە ئارادا نابێ. ئەوە مەرجی بوونی بەرهەمهێنانی کالایە، بەلام بەرهەمهێنانی کالا، مەرجی بوونی دابەشکردنی کاری کۆمەلایەتی نییە. لە ناو کۆمەڵگەی هیندی دێریندا، کار بەشێوەیەکی کۆمەلایەتی دابەشکرابوو، بەبێ ئەوەی بەرهەمەکان ببن بە کالا. دەبا لێرەدا نموونەیەکی بەرچاو بهێنینەوە، لە هەر کارگەیەکدا، کار بە شێوەیەکی ڕێکخراوەیی دابەشکراوە، بەلام ئەم دابەشکردنە لەووەوە سەرئەنجامی نەگرتووە

کە کرێکاران وەك تاك بەرهەمەکانیان لەگەڵ یەکتر دەگۆڕنەوە. تەنها بەرهەمە سەربەخۆ بە یەك نەبەستراوەکانی کاری تایبەت، لە ئاستی یەکتردا، وەك کاڵایەك، بۆ گۆڕینەوە دەردەکەون.

وەك بینیمان: لەناو بەهای بەکارهێنانی هەر کاڵایەك، کارێکی سوودمەندی تایبەت هەیە، یان چالاکییەکی بەرهەمهێنەر هەیە کە هاوجووتی مەبەستێکی تایبەت. بەهای بەکارهێنانەکان ناتوانن لەبەرامبەر یەکتر وەك کاڵا ڕاوەستن، تەنها ئەگەر لەهەناویاندا کارێکی سوودمەندی جیاواز هەبێ.

لەو کۆمەڵگایانەدا کە بەرهەمەکان بەگشتی، شێوەی کاڵا وەردەگرن، واتە لە کۆمەڵگەیەکدا، هەر بەرهەمهێنەرێك دەبێ ببێ بە فرۆشیار، جیاوازی لەناو جۆرە جیاوازەکانی کارە سوودبەخشەکان کە جێبەجێ دەکرێن، بەشێوەیەکی سەربەخۆ لەیەکتر، بۆ بازرگانی تایبەت بە بەرهەمهێنەرە ئازادەکان، گەشەدەکەن. من دەڵێم ئەم جیاوازییانە بۆ سیستێمێکی فرە_پەلوپۆدار گەشەدەکەن، واتە بۆ دابەشکردنی کۆمەڵایەتی کارکردن.

پاشان، هیچ جیاوازییەك بۆ کراسەکە نییە، بەرگدوورەکە لەبەری بکا یان کڕیاری بەرگدوورەکە، لەهەردوو حاڵەتەکەدا، وەك بەهای بەکارهێنان کارتێکردنی هەیە و بەهەمان شێوە، پەیوەندی لە نێوان کراسەکە و ئەو کارەی بەرهەمیدەهێنێ، ناگۆڕێ، چونکە درووستکردنی پیشەیەکی تایبەتە و لەو ڕۆژەوە کە پێویستی بەرگلەبەرکردن مرۆڤی ناچارکرد خۆی بپۆشێ بووە بە بازنەیەك لە بازنەکانی دابەشکردنی کۆمەڵایەتی کارکردن. هەزاران ساڵە، مرۆڤ کراسی بۆ خۆی درووستکردووە، بەبێ ئەوەی هەر مرۆڤێك، لەو پێناوەدا، ببێ بە بەرگدوور. بەڵام چ کەتان یان کراس، هەر توخمێك لە توخمەکانی سەروەتە ماددییەکان، لەلایەن سرووشتەوە، پێمان نەدرابێ، هەمیشە کاری بەرهەمهێنەری تایبەت، هۆی بوونی بووەو ئامانجی موڵکداری ئەو ماددە سرووشتییانە بووە کە لەگەڵ پێویستیە تایبەتییەکانی مرۆڤ دەگونجێ.

کار، وەك بەرهەمهێنەری بەهای بەکارهێنان و سوودبەخشە، بەشێوەیەکی سەربەخۆ لە هەر فۆرمێك لە فۆرمەکانی کۆمەڵگە، مەرجی ژیانی مرۆڤە و پێداویستێکی سرووشتی هەتاهەتاییە بۆ ماددە گۆڕینەوە لە نێوان مرۆڤ و سرووشت، واتە پەیوەندی درووسکەری ژیانی مرۆڤایەتییە.

بەها بەکارهێنەرەکان وەك کەتان و کراس...هتد، واتە جەستەی کاڵا، پەیوەندیگەلێکن، لە دوو توخم پێکهاتوون: ماددەی سرووشتی و کار. ئەگەر بڵێین، سەرجەم کارە سوودبەخشەکان کەم بکەینەوە کە لەناو کراس و کەتانەکەدا هەیە، ئەوا هەمیشە پاشماوەیەکی ماددی دەمینێتەوە، ئەویش شتێکە کە سرووشت بە ئێمەی داوەو بەهیچ شتێك قەرزاری مرۆڤ نییە.

مرۆڤ دەتوانێ لە بەرهەمهێنانەکەیدا، تەنها وەك خودی سرووشت، مامەڵە بکات، واتە تەنها فۆرمی ماددەکان بگۆڕێ و، هەروا، لە کاتی فۆرمپێدانەکانادا، هەمیشە لەلایەن خودی هێزە سرووشتییەکانەوە، پیشتوانی دەکرێ. کەواتە کار، تاقە سەرچاوەی بەرهەمهێنانی بەهای بەکارهێنانی سەروەتە مادییەکان نییە و وەك(وەلییەم پیتی) ئێژێ:(کار باوکییە و زەمین دایکی).

دەبا ئێستا لە کاڵا، وەك شتێکی سوودمەند، گەڕێین و بۆ بەهاکەی بگەڕێینەوە.

ئێمە گریمانەی ئەوەمان کرد کە بەهای کراسەکە، دوو بەرابەری بەهای پارچە کەتانەکەیە، بەڵام ئەمە تەنها جیاوازییەکی چەندایەتییە و هێشتا ئەو گرنگییەی نییە. لێرەدا بەبیرماندەهێنینەوە کەوا ئەگەر بەهای کراسێك یەکسان بێ بە دووبەرابەری دە میتری کەتانەکە، ئەوا بیست میتری کەتان، وەك کراسەکە هەمان بەرزی بەهای هەیە. ئەگەر وەك بەها سەیری کراس و کەتانەکە بکەین، ئەوا هەردووکیان هەمان جەوهەرن و دوو دەربڕینی بابەتییانەی کارێکی هاوچەشنن. بەرگدووری و چنین دوو کاری جیاوازن، بەڵام هەندێ بارودۆخی کۆمەڵایەتی

هەیە، هەمان مرۆڤ جارێك بەرگدوورە و جارێکیتر چنین سازە. ئەمە جۆرە بارودۆخێکی کۆمەڵایەتییە، تێیدا ئەم جۆرە کارانە، تەنها گۆڕانکاری ساکاری کاری تاکێکە، نەك کاری جێگری تاکە جیاجیاکان، هەروا ئەو کراسە کە بەرگدوورەکە ئیمڕۆ درووستی دەکات و ئەو پانتۆڵەی سبەی دروستیدەکات، تەنها فرەڕەنگی کارە تاکییەکەیەتی. پاشان لەیەکەم تێڕوانیندا، دەبینین، کار لە کۆمەڵگە سەرمایەدارییەکەماندا، بە پێی داخوازی لەسەر کار، دەگۆڕێ؛ داخوازی لەسەر بەشێکی دیاریکراو لە کاری مرۆیی دەکرێ، جارێك بە شێوەی دروستکردنی کراسە و، جارێك بەشێوەی دروستکردنی کەتان، جا ئەم بەیەکگەیشتنە هەر گۆڕانکارییەك لە شێوەی کار بکا، لە هەموو حاڵەتێکدا هەر ڕوودەدا.

ئەگەر بەوردی تەماشابکەین، دەبینین هەر چالاکییەکی بەرهەمهێنەر، بەبێ گوێدان بە مۆرکی سوودبەخشییەکانیان، هەر بەخەرجدانی هێزێکی مرۆییە. سەرەڕای ئەوەی دروستکردنی کراس و کەتان جیاوازن، بەڵام هەردووکییان پێکەوە،خەرجدانێکی بەرهەمهێنەرانەی مێشك، بازوو، دەمار و دەستی مرۆڤن؛ لەم ڕووەوە، هەردووکیان، دوو کاری مرۆیی هاوتان. ئەو هێزی کاری مرۆییە کە شێوەی بزاوتنی لە چالاکییە بەرهەمهێنەرە جیاوازەکاندا دەگۆڕێ، دەبێ زیاد یا کەم پێگەیشتبێ، تاکو بتوانێ لەم یا ئەو شێوەیە خەرجی بکات. بەڵا بەهای کاڵاکان بەشێوەیەکی سادە، کاری مرۆڤ بەرجەستەدەکات، واتە، بەگشتی خەرجکردنی هێزێکی مرۆیی. هەر وەك چۆن ژەنەڕاڵ یان خاوەن بانك لە کۆمەڵگەی بۆرژوازی، ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ و لە بەرامبەریاندا، مرۆڤ ڕۆڵێکی زۆر بچوك دەگێڕێ، هەمان ئەم شتە لە گەڵ کاری مرۆیی دەکرێ. کار، خەرجکردنی ئەو هێزە سادەیەیە کە هەر مرۆڤێك هەیەتی، بەبێ ئەوەی موڵکایەتییەکی تایبەتی هەبێ لە گەشەکردنێکی ئۆرگانە جەستەییەکەیدا.

ڕاستە ڕێژەی مامناوەندی سادەی خودی کار لە وەڵات و چەرخە جیاجیاکاندا کارەکتەرەکەی دەگۆڕێ، بەڵام هەمیشە، لەناو کۆمەڵگەیەکی دیارکراودا، سنووردارکراوە. کاری ئاڵۆز، هیچیتر نییە، بێجگە لە هێزێك لە هێزەکانی کاری سادە، بە دەربڕینێکیتر، دووچەندانی(دووئەوەندە) کاری سادەیە، بەشێوەیەك کە چەندایەتییەکی کەم لە کاری ئاڵۆز هاویەکە لەگەل چەندایەتییەکی گەورەی کاری سادە. ئەزموونەکان پیشانماندەدەن کە ئەم گۆڕانکارییە بە بەردەوام ڕوودەدەن. با کاڵایەك بەرهەمی کاری ئاڵۆز بێ، بەڵام بەهاکەی، بە ڕێژەیەکی دیاریکراودا، دەیکا بە هاوتای بەرهەمی کارێکی سادە. ئەو ڕێژانە کە کارە جۆربەجۆرەکان بۆ کاری سادە دەگۆڕێ، بەو مانایە کە یەکەی پێوانی، بە ڕێگای پرۆسەی کۆمەڵکە و لەپشتسەری بەرهەمهێنەرانەوە، جێگیر دەبێ و وەك زاراوەیەکی باو دەردەکەوێ، بۆیە، لەکاتی شێکردنەوەی بەها، دەبێ هەر جۆرێك لە جۆرەکانی هێزی کار، بەوەی هێزی کاری سادەیە، چارەسەر بکەین.

کەواتە، وەك چۆن جیاوازی لە بەهای کەتان و کراسەکە، لە بەهای بەکارهێنانیان بەتاڵکراوەتەوە، بەهەمان شێوەیەش، جیاوازی لەنێوان هەردوو شکڵە سوودبەخشەکەیان، بەتاڵدەکرێت، واتە بەرگدووری و چنین سازی. وەك چۆن هەردوو بەهای بەکارهێنانی پارچە کەتان و کراسەکە، تێکەڵن لە چالاکی بەرهەمهێنانی تاییەت و لەگەل پەت و(جۆخ)، پەیوەندی و هەمان شێوەی کارکردنیان هەیە، هەروا ئەو کارە شوێن بتەوانەی ناو ئەم بەهایانە، چیتر پەوەیندییەکی بەرهەمهێنەرانە بە پەت و(جۆخ)ەکەوە نییە، بەڵکو خۆی تەنها وەك خەرجکردنی هێزی مرۆیی دەردەبڕێ.

بەرگدووری و چنینسازی، کراس و پارچەی کەتان درووستدەکەن، چونکە بە ڕێکوڕەوانی، دوو سیفەتی جیاوازیان هەیە، بەڵام دوو بەهایان بۆ درووست ناکەن، تەنها بە ڕێگای خەسلەتە هاوبەشەکەیان نەبێ، بەوەی کە دوو هێزی کاری مرۆیین.

کراس و پارچە کەتانەکە بەگشتی تەنها بەها نین، بەڵکو هەردووکیان بەهایەکی خاوەن پێوەرێکی دیاریکراون و بە گوێرەی گریمانەکەمان، کراسەکە دووبەرابەری 10مەتری کەتانەکەیە. ئەم جیاوازییە لە بەهاکانیان، لە گوێوە هاتووە؟ ئەم جیاوازییە، لەوەوە هاتووە کە پارچە کەتانەکە تەنها نیوەی هێزی کاری ناو کراسەکەی تێدایە، بەشێوەیەك، دەبێ بۆ بەرهەمهێنانی، دووبەرابەری هێزی کاری خەرجکراو بۆ دروستکردنی پارچە کەتانەکە، تێیدا خەرج بکرێ.

کەواتە، ئەگەر ئەو کارەی وا لەناو کاڵاکەدا هەیە، بەهاکەی نەپێورێت،-ئەوەی پەیوەندی بە بەهای بەکارهێنەکەیەوە هەیە- تەنها بەوەی پۆلێکە، ئەوا بە نیسبەت بۆ پێوانی بەهای یەکەمیان، تەنها وەك چەندایەتی نەبێ، ناپێورێت. لە حاڵەتی یەکەمدا، مەسەلەکە پەیوەندی بە زانینی ئەوەی چۆن کار دەکرێ و چی بەرهەمدهێندرێت و لە حاڵەتی دووهەمدا، پەیوەندی بە چەندایەتی ماوەی کارەکەوە هەیە. لەبەر ئەوەی زۆری بەهای هەر کاڵایەك، تەنها چەندایەتی ئەو کارەی تێدا خەرجکراوە، بەرجەستە دەکات، دەبێ کاڵاکان بە ڕێژەیەکی دیاریکراو، بەهایەکی یەکسانیان هەبێ.

ئەگەر هێزی بەرهەمهێنەر لە هەموو ئەو کارە سوودبەخشانە کە دروستکردنی یەك کراس دەیخوازێ، بە نەگۆڕی بمێنێتەوە، ئەوا چەندایەتی بەهای کراسەکە لەگەڵ زیادبوونی ژمارەکەی، زیاد دەکا. ئەگەر یەك کراس (X)لە یەك ڕۆژی کار بەرجەستە بکا، ئەوا دوو کراس(2 X)بەرجەستەدەکا و هەروا... با ئەم جارەیان ئەو گریمانە بکەین، کە کاری پێویست بۆ دروستکردنی کراسێك بە دوو بەرابەر دەبێ یان کەم دەبێ بۆ نیوەی. لە حاڵەتی یەکەمدا، وەك ڕابرددو، بەهای کراسەکە دەبێ بە دووبەرابەری بەهای کراسە؛ لە حاڵەتی دووهەمیشدا، دوو کراس، بەهای یەك کراسی هەیە، گەرچی کراسەکە لە هەردوو حاڵەتەکە هەمان خزمەتگوزاری دەکەن و ئەو کارە سوومەندەی لێ ئەنجامدەگرێ، هەمان جۆری هەیە، بەڵام چەندایەتی ئەو کارەی تێدا خەرجکراوە، وەك خۆی نەمایەوە.

بەڵگەنەویستە، چەندایەتییەکی زۆرتر لە بەهای بەکارهێنان، سەروەتێکی ماددی زیاتر بۆ خۆی پێکدەهێنێ؛ بە دوو کراس، دەتوانین دوو پیاو بەرگپۆش بکەین، بەڵام بە یەك کراس، تەنها یەك پیاومان پێ بەرکپۆشدەکرێ و هتد...

دەکرێ زیادبوونی چەندایەتی سەروەتی ماددی-لە هەمان کاتدا-، ببێ بە هۆی نزمبوونی بەهاکەی. ئەم بزووتنەوە ناکۆکە، لە مۆرکی دوولایەنەی کارەوە سەرچاوەی گرتووە. چالاکی کاری سوودبەخش، لە زەمەنێکی دیاریکراودا، ڕەهنە بە هێزە بەرهەمهێنەرەکەیەوە، واتە کاری سوودمەند، لە پلەیەکی فرەییدا، بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ، بە گوێرەی زیادبوون یان کەمبوونی هێزی کارەکەی، دەبێت بە سەرچاوەی بەرهەمەکان. بەرامبەر بەمە، گۆڕانکاری لەم هێزە بەرهەمهێنەرەدا هەرگیز بە شێوەی ڕاستەوخۆ، کارتێکردنی نابێ بەسەر ئەو کارەی وا لەناو بەهادا بەرجەستە بووە. کاتێکیش هێزی بەرهەمهێنان، مولکی فۆرمی کاری هەسپێکراو و سوودمەندە، ئاساییە نەتوانێ کارتێکردنی هەبێ بەسەر کارەوە، تا ئەو کاتەی وا لە فۆرمە سوودبەخشەکەی، کەم دەکرێتەوە و هەر جۆرە گۆڕانکارییەکیش بێتە سەر هێزی کار کە لە هەمان کاتدا ڕوودەدا، هەمیشە لەناو خودی بەهاکەدا بەرجەستە دەبێ. بەڵام لە هەمان کاتدا، ئەگەر هێزی کارەکەی کەم بکاتەوە بەهای بەکارهێنانی زیاترمان دەداتێ.

هەر گۆڕانکارییەك لە هێزی کارکردندا، لە فەری کار زیاد دەکاو لەپاشاندا، چەندایەتی بەهای بەکارهێنانی ئەو کارەی دەمانداتێ، زیاد دەکا و بەهای ئەو چەندایەتییە کە بەو جۆرە زیاد دەکا، کەم دەبێتەوە، ئەگەر کۆی

کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی کەم ببێتەوە. ئەگەر مەسەلەکەمان پێچەوانە بکەینەوە، هەمان ئەم شتە ڕوودەدا.

هەموو کارێك، لە لایەکەوە، خەرجکردنی هێزی کاری مرۆییە بە مانا دەروونییەکەی و لەناو ئەم تایبەتمەندیەدا، هەمان کاری مرۆڤ یان کاری مرۆڤی تەجریدکراو، بەهای کاڵاکان درووستدەکات. لەلایەکیترەوە، هەر کارێك، خەرجکردنی هێزی مرۆییە لەناو فۆرمی ئامانجێکی دیاریکراوداو لەناو ئەم تایبەتمەندیەشدا، بە شێوەیەکی کۆنکریتی، کاری سوودبەخشە و بەهای بەکارهێنان یان سوودمەند بە بەرهەمدەهێنێ.

پێش هەموو شتێك، دەبێ کاڵا سوودمەند بێ تا ببێ بە بەها، بەهەمان شێوەش، پێش ئەوەی کار ببێ بە هەر شتێك، دەبێ سوودمەند بێ تا پڕ بە پێستی ووشەکە، بە خەرجکردنی هێز و کاری مرۆیی دابنرێ.

3- شێوەی بەها یان بەهای گۆڕینەوە

کاڵا، بەشێوەی بەهای بەکارهێنان یان جەستەی کاڵایی وەك ئاسن، کەتان و گەنم...هتد لەدایکدەبن. ئەوە فۆرمە سرووشتییەکەیانە. ئەمانە کاڵان، چونکە جووتە شتی بەکارهێنانن و لەهەمان کاتیشدا هەڵگری بەهان. هەر بۆیە دەتوانن تەنها وەك کاڵا دەربکەون یان تەنها ببن بە خاوەنی فۆرمی کاڵا، کاتێ دەبن بە خاوەنی جووتە فۆرم: فۆرمی سرووشتی و فۆرمی بەها.[1]

ئەو ڕاستیانە کە بەهای کاڵاکان هەیانە، لەوەدا خۆیان لە(ڤیتیب هورتیك)جودادەکەنەوە، کە مرۆڤ نازانێ لە کوێ پەیدا دەبێ[2].

بە گوێرەی ناکۆکی لەگەل هەستیاری زەقی مادییەتی جەستەی کاڵا، هیچ وردیلەیەکی ماددەی سرووشتی ناتوانێ بچێتە ناو بەهاکەی. -کەواتە- دەتوانین تەنها کاڵایەك بەدەستەوە بگرین و بە ئارەزووی خۆمان سەروخواری بکەینەوە، وەك شتێکی خاوەن بەها، بە دوور لە تێگەیشتن دەمینێتەوە.ئەگەر بەبیرمان بهێنینەوە، کاڵاکان، تەنها خاوەن ماددەی بەهان، هەرکە دەربڕینی هەمان یەکەی کۆمەڵایەتییە، واتە، کاری مرۆییە، دەبێتە مەسەلەیەکی بەڵگەنەویست کە ئەو کارە مرۆییە تەنها لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کاڵا لەگەل کاڵا دەردەکەوێ. لە ڕاستیدا، ئێمە بە بەهای گۆڕینەوە یان لە پەیوەندی گۆڕینەوە لەنێو کاڵاکاندا، دەستماپێکرد، تا شوێن پەنجەی بەها شاراوەکەی ناوی بدۆزینەوە. ئێمە دەبێ ئێستا بۆ ئەو فۆرمە دەرکەووتووەی بەها بگەڕێینەوە.

هەر مرۆیەك، چەند نەزان بێ، دەزانێ کەوا کاڵا فۆرمی بەهای تایبەتمەندی هەیە و ئەو پەڕی ناکۆکیدایە لەگەل شێوە سرووشتییە فرەڕەنگەکانی، مەبەستمان: شێوەی دراوە. مەسەلەکە ئێستا ئەوەیە هەستین بەوەی کە کە تا ئێستا زانستی ئابووری بۆرژوازی هەرگیز پێی هەڵنەستاوە: بەڵگەهێنانەوەو بەدواچوون لەسەر پێکهاتنی

---

[1]/ ئەو ئابووری ناسە دەگمەنانەی کە ویستویانە وەك بایلی شێکاری شێوەی بەها بکەن، نەیانتوانیوە بگەن بە بە هیچ ئەنجامگیرییەك: یەکەم، لەبەر ئەوەی هەمیشە بەها و شێوەکەی تێکەڵ کردووە؛ دووهەم، چونکە، لە ژێر کارتێکردنی چالاکی پراکتیکی شڕانەی بۆرژوازی، هەر لە سەرەتاوە تەنها بایەخیان بە چەندایەتی داوە. ی. بایلی دەڵێ.((قودرەتمەندی بە هەبوونی چەندایەتی، بەها پێکدەهێنێ)). Money and its vicissitudes. London, 1837,P11

[2]/ شکسبیر((پاشا هاینریشی چوارەم))، بەشی یەکەم، ڕستەی 3، نومایشیز62

فۆرمی بەهای دراو، واتە، شرۆڤەی پەرەسەندنی دەربڕینی بەهای ناو پەیوەندی کاڵاکان بکەین لە دەستپێکە سادە و کەم دەرکەوتووەکەی کە لە دراودا بەرجەستە بووە تا فۆرمە کوێرکەرەکەی دراو. بەم شێوەیە، لەهەمان کاتدا، مەتەڵی دراو دەدۆزرێتەوە.
بەگشتی، ساکارترین پەیوەندی کاڵا، پەیوەندی بەهای کاڵایەکە لەگەل فرەڕەنگی تاقە کالایەکیتر، ئیتر گرنگ نییە چ کاڵایەك. پەیوەندی بەها یان پەیوەندی گۆڕینەوە لەنێو دوو کاڵا، ساکارترین دەربڕین لە دەربڕینەکانی بەهای کاڵایەکی دیاریکراو، پێشکەشمان دەکا.

ا-شێوەی ساکار، تاك یان بەڕێکەوتی بەها

کاڵای X**کاڵای** A = y**کاڵا**B، **یان**: x**کاڵای**A = **بەهای کاڵای**B**هەیە. واتە**(20**مەتری کەتان=کراسێك، یان** 20**مەتر کەتان، یەکسانە بە بەهای کراسێك**)

1− دوو پۆلی دەربڕینی بەها: شێوە ڕێژەییەکەی و شێوە هاوهێزەکەی

نهێنی هەموو فۆرمەکانی بەها لەناو ئەم فۆرمە بەها ساکارەدا هەیە، بۆیە لە ڕاڤەکردنیدا سەختی دەبینین.
بە گوێرەی ئەو نموونەیەی دیاریمان کردووە، پارچەیەکی کەتان و کراسێك، دوو کاڵای جیاوازن(ا) و(ب) و بە ڕوونی دوو ڕۆڵی جیاواز دەگێڕن. پارچە کەتانەکە، لە کراسەکەدا، بەهای خۆی دەردەبڕێ، ئەمەش دەبێتە ماددەیەك بۆ ئەم دەربڕینە. کاڵا یەکەمەکە، ڕۆڵی ئەرێتی(ایجابی)و دووهەمەکەش، ڕۆڵێکی نەرێتی(سلبی) دەبینن. بەهای یەکەمیان وەك بەهایەکی ڕێژەیی دەردەکەوێ یان خۆی لە فۆرمی بەهای ڕێژەیی دەبینێ. کاڵا دووهەمەکەش وەك هاوکێش کاردەکا یان خۆی لە فۆرمی هاوکێشدا دەبینێ.
شێوەی ڕێژەیی و شێوەی هاوکێش، دوو ڕووی بەیەکبەستراو و لێکنەترازاون، بەلام لەهەمان کاتدا، دژی یەکترن، واتە، دوو جەمسەری هەمان دەربڕینن بۆ بەها؛ هەردووکیان، هەمیشە خۆیان بەسەر ئەو کاڵا جۆربەجۆرانە دابەشدەکەن کە ئەم دەربڕینە لەنێویاندا پەیوەندی دادەمەزرێنێ. بۆ نموونە، من ناتوانم بەهای پارچە کەتان بە پارچە کەتان، دەرببڕم. 20مەتر کەتان=20مەتر کەتان، دەربڕینی بەها نییە. بە پێچەوانەوە، هاوکێشەکە پێمان دەڵێ: 20مەتر کەتان هیچیتر نییە، غەیری20مەتری کەتان، واتە، چەندایەتی ماددەی بەکارهێنانی پارچە کەتانەکەیە. بەهای پارچە کەتانەکە دەکرێ تەنها بەشێوەیەکی ڕێژەیی دەرببڕێت، واتە لەگەل کاڵایەکیتردا. ئەمە گریمانەیەکە بۆ ئەوەی کە ئەم کاڵایە لەهەمبەر کاڵایەکیتر وەك شێوەی هاوکێشیدا، هەیە. لەلایەکیترەوە، کاڵاکەیتر کە وەك هاوکێشێك، ڕاوەستاوە، ناتوانێ لەهەمان کاتدا، لە فۆرمی بەهای ڕێژەییدا هەبێ. ئەو کاڵایە ناتوانێ دەربڕی بەهاکەی بێ، بەڵکو تەنها ماددەی دەربڕین لە بەهای کاڵا یەکەمەکە دەکا.
دەربڕینی: 20مەتری کەتان=کراسێك، یان 20مەتر کەتان، کراسێکە، لەڕاستیدا دەربڕینی بەرامبەری یەکتریان تێدایە: کراسێك=20مەتر کەتان، یان، بەهای کراسێك، 20مەتر کەتانە. بەلام من دەبێ ئەوسا، بۆ دەربڕینی ڕێژەیی لەسەر بەهای کراسەکە، هاوکێشەکە وەگێڕم و هەر بەم کارە هەستم، پارچە کەتانەکە لەبری دەبێت بە هاوکێشەکەی. کاڵا بەخودی خۆی ناتوانێ لە ناو هەمان دەربڕینی بەها، هەمان کاتیش لە هەردوو فۆرمەکە، دەربکەوێ. ئەم دوو فۆرمە، زیاتر دوو جەمسەری دژ بەیەکن.

2– شێوەی ڕێژەیی بەها

ا– ناوەڕۆکی شێوەی ڕێژەیی بەها:

بۆ ئەوەی چۆنێتی دەربڕینی سادەی بەهای کاڵایەك لە پەیوەندی بەهای دوو کاڵادا، بدۆزینەوە، دەبێ یەکەمجار، بە چاوپۆشی لە چەندایەتییەکانیان، سەرنجیان بدەین. بەڵام ئابووریناسەکان بەگشتی، ئەو کارە بە پێچەوانەوە ئەنجامدەدەن، بەوەی کە لەناو پەیوەندی بەها، تەنها ڕێژەکەی دەپشکنن، ئەو بەشە کە چەندایەتییەکی دیاریکراو لە دوو پۆلی جیاوازی کاڵا، بە یەکتری یەکسانن. ئەوانە لەبیری دەکەن، کە پاش ئەوەی گەورەیی شتە جیاوازەکان دەهێنرێنە هەمان یەکە، ئەوسا دەەتوانین بەراوردیان بکەێن. تەنها وەك دەربڕینگەلێکی هەمان یەکە، یەکسان دەبن و دەکرێ بپێورێن.

ئەگەر20مەتر کەتان=کراسێك بکا، یان=20، یانxکراس، واتە چەندایەتییەکی دیاریکراو لە کەتان و ژمارەیەکی دیاریکراو لە کراس، هەمان بەهایان هەیە و بە جۆرێك هاوکێش دەکرێن، کراس و پارچە کەتانەکە، وەك پێوانەی بەها و دوو دەربڕینی هەمان یەکە و دوو شتی هاو سرووشت.

کەتان=کراس بناغەی هاوکێشەکەیە.

بەڵام بە یەکسانکردنی چۆنایەتی دوو کالا، ناتوانن هەمان ڕۆڵ ببینن. تەنها بەهای کەتانەکە دەردەبڕێ. چۆن؟ بە پەیوەندیەکەی لەگەل کراسەکە، وەك هاوکێشی یان لەگەلیدا دەگۆڕدرێتەوە. لەم پەیوەندییەدا، کراسەکە دەبێت بە خاوەن فۆرمی بوونی بەها و شتێکی بەهادار، چونکە تەنها بەو جۆرە، وەك کەتانەکە، دەبێ بەهەمان شت. لەلایەکیترەوە، بەهای تایبەتی کەتانەکە لە دەربڕینێکی تایبەتمەندا دەردەکەوێ، یان دەربڕینێکی سەربەخۆ وەردەگرێ، تەنها لە پێویست بەوەی وەك بەها یان خۆی دەگۆڕێتەوە. ئەوە وەك(بوتە زۆیەغە)و (فۆرماتیاتی پڕۆپیل)ە، هەردووکیان دوو جەستەی جیاوازن، بەڵام هەردووکیان لە یەك ماددەی کیمیایی و پێکهاتوون– ماددەی کاربۆن، هیدرۆجین و ئۆکسجین–و لەناو هەردووکیاندا، هەمان ڕێژەیان هەیە کە بریتین لەC4H8O2. ئێستا ئەگەر(بوتە سۆیەغە)و(فۆرماتیاتی پڕۆپیل)لە هاوکێشەیەکدا دابنێین یان لەگەل یەکتر بەراوردیان بکەین، ئەوا لەم پەیوەندەدا، (فۆرماتیاتی پڕۆپیل)، هەمان شت نییە، تەنها وەك دارشتنێکیتر نەبێ بۆ C4H8O2، واتە هەمان ماددەی هاوبەشی نێوانیان. هاوکێشەیەك لەم جۆرە، مانای ئەوەیە، ماددە کیمیاییەکان بە جیا لە فۆرمە جەستەییەکەیان خۆیان نیشاندەدەن.

ئەگەر بڵێن: هەموو کاڵاکان، بەهان، تەنها لە کارێکی مرۆیی پێکهاتوون، ئەوا، لە شێکردنەوەکەماندا، کاڵاکانمان بۆ بەهای موجەرەد، دەگەڕێنینەوە، بەڵام هیچ شێوەیەکی بەهای جیاواز بە شێوە سرووشتییەکانی نادا، بەپێچەوانەی پەیوەندی بەهای کاڵایەك لە گەل کاڵایەکیتر. خووڕەوشتەکەی بە ڕێگای پەیوەندییەکانییەوە لەگەل کاڵاکانی تر دەردەکەوێ.

بۆ نموونە، کاتێ کراسەکە وەك شتێکی بەهادار، لەگەل کەتانەکە یەکسان دەکرێ، ئەوا، کارە شاراوەکەی ناو هەردووکیان، یەکسان دەکرێ. ڕاستە بەرگدووری و چنینسازی دوو کاری جیاوازن، بەڵام هاوکێشکردنی بە چنینسازی، دەیهێنێتەوە بۆ ئاستی کارەکتەرە هاوبەشەکەیان، واتە بۆ ئەوەی کە هەردووکیان مۆرکی کارێکی مرۆییان هەیە.

بەم ڕێگا ناڕاستەوخۆیە، دەگوترێ، هەر کە چنینسازی، بەهادەچنێ، هیچ نیشانەیەکی جیاواز لەگەڵ بەرگدووری نامینێ، واتە کاری پەتی مرۆڤە. تەنها بە دەربڕینی هاوهێزی بۆ کالا جۆربەجۆرەکان، کارەکتەرە تایبەتەکانی کاری بەرهەمهێنانی بەهاکەیان، دەردەخا، بەڵام ئەوە بەس نیە بۆ دەربڕینی مۆرکی چۆنایەتی کار کە بەهای پارچە کەتانەکە پێکدەهێنێ. بۆ ئەوەی بەهای کەتانەکە وەك کارێکی مرۆیی دەربڕین، دەبێ شێوەی"ماددەیەك" وەربگرێ. بەم شێوەیە، ئەو مەرجانە کە دەبێ لەبەردەستدا بن، بۆ دەربڕین لە بەهای پارچە کەتانەکە، وا دەردەکەوێ وەك بڵێی لە گەل خۆیدا ناکۆکە و لەهەمان کاتدا، لەگەڵ کالایەکی تر، هاوبەشە. ئەم مەسەلەیە پێشتر شیکردوەتەوە.

لە پەیوەندی بەهای کەتانەکە، کراسەکە وەك چۆنایەتی، هاوکێشە و وەك شت، هەمان سرووشتیان هەیە، چونکە بەهایە. بەڵام کراسەکە(جەستەی خودی کراسەکە) تەنها بەهای بەکارهێنانی پەتی نییە. کراسەکە، وەك پارچە کەتانەکە، دەربڕینی هیچ بەهایەك نییە. بەم شێوەیە، لە پەیوەندی بەهای پارچە کەتانەکە، مانایەکی زیاتری هەیە لە ماناکەی دەرەوەی ئەم پەیوەندییە، هەروا کەسایەتییەکی گرنگ لەناو کراسێك خاوەن مەرجگەلێك، نیشانەیە بۆ پلەیەکی بەرز و بێ کەڵك دەبێ، ئەگەر لەو مەرجانەی تێیدا نەبێ.

لە بەرهەمهێنانی کراسەکە، هێزێکی مرۆیی بەشێوەیەکی تایبەتی بەکارهاتووە. کەواتە، هێزێکی مرۆیی تێیدا کەڵەکەی کردووە. لەم تێڕوانینەوە دەبینین کراسەکە هەڵگری بەهایە، گەرچی بوارمان پێنادا، لە دووتۆی پەتە ناسکەکانییەوە، گەر زۆر شڕیش بن، بچینە ناو ئەو تایبەتمەندێتیەوە؛ و لە پەیوەند بە بەهای پارچە کەتانەکەشەوە، مانایەکیتری نییە. سەرەڕای دیمەنە ڕازاوە دەرەکییەکەی، پارچە کەتانەکە، ناسیاوی لەگەڵ برادەرە ڕووحییە پڕ بەهاکەی پەیداکرد. ئەمە لایەنی ئیفلاتۆنی مەسەلەکەیە. لەڕاستیدا، کراسەکە هەرگیز ناتوانێ لە پەیوەندییە دەرەکییەکانیدا نوێنەرایەتی بەها بکات، بەبێ ئەوەی بەها لە هەمان کاتدا، کراسەکە ئامادە بکات. بەم شێویە، تاکی(A)ناتوانێ بەنیسبەت تاکی(B) وەك خاوەن شکۆ هەڵسوکەوت بکات، بەبێ ئەوەی بۆ(A)شکۆدارێتی و جەستەکەی لەلایەن(B)یەوە قبووڵدەکرێ و لێرەوە سیما و پرچ و شتەکانیتر کە هەر جارێك باوکی گەل، دەیانگۆڕدرێت.

لە پەیوەندی بەهادا، کە تێیدا، کراسەکە هاوڕێژەیی لەگەڵ پارچە کەتانەکە، دروست دەکات، شێوەی کراسەکە گەشەدەکات بۆ شێوەی بەهای پارچە کەتانەکە، یان بە بەهای یەکارهێنانی کراسەکە، پارچە کەتانەکە دەردەبڕێ و پارچە کەتانەکە بەوەی کە بەهای بەکارهێنانە، شتێکی هەستپێکراوی جیاوازە لە کراسەکە؛ بەوەی کە بەهایە، شتێکی یەکسانە بە کراسەکە و هەمان ڕووخساری هەیە، وەك پێشتر بە ڕوونی هاوڕێژەیی کراس و پارچە کەتانەکەمان سەلماند. بوونی بەهاکەی لە یەکسانبوونی لەگەڵ کراسەکە دەردەکەوێ، وەك یەکسانی سرووشتی کاوڕیانەی مسیحییەکانە لەگەڵ مەڕی خودا.

وەك دەبینین، ئەوەی شێکردنەوەی بەهای کالا پێی گووتین پێشتر، خودی پارچە کەتانەکە پێمان دەڵێ، لەو کاتەوە خۆی لە ئاستی کالایەکی تر(کراس)ەکە دەبینێ، ئەوە نەبێ بیروباوەڕی خۆی تەنها بەو زمانە دەردەبڕێ کە دەیزانێ، واتە زمانی کالا. بۆ ئەوەی بڵێ کار لەناو تایبەتمەدی کاری پەتی مرۆڤە و بەهای خۆی درووستدەکات، دەڵێ، کراسەکە یەکسانە بە من، کەواتە بەهایە و لە هەمان کار پێکهاتووە کە خۆیشی پێکهێناوە. بۆ ئەوەی بڵێ، حەقیقەتی شکۆداری بەهاکەم جیاوازە لە جەستە جوانە ڕیشاڵییەکەم، دەڵێ، بەها لە کراسەکە دەچێ، بۆیە لەخۆی دەچێ وەك شتێکی بەهادار، وەك چۆن هێلکەیەك لە هێلکەیەکیتر دەچێ. لە لابەلای ئەوانەوە، با تێبینی ئەوەش بکەین کە زمانی کالا، بێجگە لە زمانی عبری، زیاد یان کەم، زۆر زاراوەی درووستی

تریش دەزانێ. بۆ نموونە، ووشەی(Wertsein)ی ئەڵمانی، بە وێنەیەکی مانای کاڵتر دەدەبڕێ لە ووشەی کاتی ڕۆمانی(valere, valer, valoir)، بەشێوەیەك کە یەکسانکردنی کاڵایBی لەگەل کاڵایA، دەربڕینێکی تایبەتە بە بەهای کاڵایA.

بە گوێرەی پەیوەندی بەها، شێوەی سرووشتی کاڵای(B)، شێوەی بەهای کاڵای(A)دەگرێ، یان جەستەی کاڵای(B)دەبێتە ئاوێنەی بەها بۆ کاڵای(A)[3]. بەو شێوەیە کە کاڵای(A)خۆی بە کاڵای(B)وەك جەستەی بەها دەبەستێتەوەو وەك(مەتریاتوری)کاری مرۆیی، بەهای بەکارهێنانی کاڵای(B)دەکا بە(مەتریاتوری دەربڕینی بەهای خۆی. بەهای کاڵای(A)بەو شێوەیە بە بەهای بەکارهێنانی کاڵای(B) دەربببڕین، دەبێ بەخاوەنی فۆرمی ڕێژەیی بەها.

ب- دیاریکردنی چەندایەتی فۆرمی ڕێژەیی بەها

دەبێ هەر کاڵایەك بەخۆی بەهاکەی دەربببڕێ، ئەوە چەندایەتی شتێکی سوودمەندە، بۆ نموونە، 15کیلو گەنم، 100فوند قاوە و هتد...ئەم بڕە کاڵایە، چەندایەتییەکی دیاریکراو لە کاری مرۆیی لە هەناویدا هەیە. کەواتە شێوەی بەها، بەگشتی، تەنها بەها نییە، بەڵکو بەهایەکی دیاریکراو یان چەندایەتییەك لە بەها، دەدەبڕێ.

لە پەیوەندی بەهای کاڵای(A)لەگەل کالای(B)، واتە پارچە کەتانەکە لەگەل کراسەکە، تەنها هاوکێشەیی چۆنایەتی کاڵای(B)لەگەل کالای(A)ڕانەگەیاندووە، بەڵکو لەم پەیوەندییەدا، ئەوەش ڕادەگەیەنێن کە چەندایەتییەکی دیاریکراو لە(B) لەگەل چەندایەتییەکی دیاریکراو لە(A) هاوکێشن.

یەکسانکردنی:20مەتری کەتان=کراسێك، یان بەهای 1کراس=20مەتر کەتان. با ئەو کریمانەی بکەین کە هەردوو کاڵاکە بە هەمان کات بەرهەمدەهێنرێت، بەڵام ئەم کاتە لە پەیوەند بە هەردووکیانەوە، دەگۆڕێت، بە گۆڕینی ئەو هێزی کارە کە بەرهەمیان دەهێنێت. دەبا ئێستا کارتێکردنی ئەو جۆرە گۆڕینانە لەسەر دەربڕینی ڕێژەیی پێواندنی بڕی بەها لە نزیکەوە، تاوتوێ بکەین.

1- **ئەگەر بەهای کەتانەکە، بگۆڕدرێت، و چەندایەتی دیاریکراوی بەهای کراسەکە، بەجێگری مایەوە و کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی دووبەرابەر بووە، بۆ نموونە بەهۆی کەموکوری ناڵەباری ئەو زەمینەی کەتانی لێ ڕوواوە، ئەو کاتە بەهاکەی زیاد دەبێ. لەبری ئەوەی 20مەتری کەتان=کراسێك، ئەو کات، 20مەتری کەتان=دوو کراس، چونکە ئێستا کراسێك نیوەی چەندایەتی کاری تێیدا هەیە. بەڵام ئەگەر کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی پارچە کەتانەکە، کەم بووەوە بۆ نیوەی چەندایەتییەکەی جاران، بەهۆی باشتربوونێك لەبارودۆخی کەتانەکە، ئەوا بەهاکەی بەنیسبەت خۆیەوە، کەمدەبێتەوە. ئەو کاتە، 20مەتری کەتان یەکسانە بە نیو کراس و لە پاشاندا، بەهای دراوی کاڵای(B) بەرز و نزمدەبێتەوە، بە گوێرەی_بە وێنەیەکی ڕاستەوخۆ-بۆ بەهای کاڵای(A)، ئەگەر بەهای کاڵای(B) بە نەگۆڕی مایەوە.**

---

[3]/ بەتێڕوانینێکی دیاریکراودا، مەسەلەکە بۆ مرۆڤ هەمان شتە وەك بۆ کالا، چونکە بەڕێگای ئاوێنەوە لەدایك دەبێ، نە بەشێوە فەلسەفییەکەی فیختە: من منم، مرۆڤ یەکەمجار وێنەی خۆی لە مرۆڤێکی تر دەبینێ. یەکەمجار بەڕێگای پەیوەندی لەگەل مرۆڤێکی تر وەك لەخۆچوویەك. بەم شێوەیە، وای دێتە پێشچاو کە مرۆڤەکەی تر کە لە گۆشت و خوێنە، شێوەی هەستپێکراوی ڕەگەزی مرۆڤە.

2- کاتێ بەهای پارچە کەتانەکە بە نەگۆڕی مایەوە، بەهای کراسەکە، دەگۆڕێ. وەختێك، لەم بارودۆخەدا، کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی کراسەکە دووبەرابەر دەبێتەوە، بۆ نموونە بەهۆی خراپی وەرزی بڕینی خوری، ئەوسا، لەبری ئەوەی 20 مەتر کەتان، بە کراسێك یەکسان بێ، بە نیو کراس یەکسان دەبێ. بە پێچەوانەیشەوە، ئەگەر بەهای کراسەکە بۆ نیوەی کەم بووەوە، ئەوسا، بەهای 20مەتر لە کەتان، هاوکێش دەبێ لەگەل 2 کراس. کاتێ بەهای کالای(A)بە نەگۆڕی دەمبینێتەوە، دەبینین ئەو بەها ڕێژەییە کە لە کالای(B)دا دەربدەبڕێ، بەرز و نزم دەبێ، بە بە پێچەوانەیەوە بۆ گۆڕانی بەهای(B). ئەگەر بەراوردێك بکەین لەنێوان حاڵەتە جۆربەجۆرەکانی هردوو کالاکە، بەڕوونی دەبینین کە خودی گۆڕنگارییەکە لە بەهای ڕێژەیی دەکرێ بەهۆگەلی دژ بە یەکەوە ئەنجامگر بێ. بەو شێوەیە، هاوکێشی: 20مەتر کەتان دەکاتە کراسێك، دەبێ بە 20مەتر کەتان دەکاتە دوو کراس، ئەوەش لەبەر ئەوەی یان بەهای پارچە کەتانەکە دووبەرابەر بووە، یان لەبەر ئەوەی بەهای کراسەکە بۆ نیوەی کەمبووەتەوە و 20مەتر کەتان یەکسانە بە نیو کراس، یان لەبەر ئەوەی بەهای پارچە کەتانەکە بۆ نیوەی کەم دەبێتەوە، و بەهای کراسەکە دەبێ بە دوو بەرابەر.

3- ئەگەر چەندایەتی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی پارچە کەتان و کراسەکە، بە هەمان ئاراستە و لە هەمان کات و بەهەمان ڕێژە گۆڕان، لەم حاڵەتەدا، گەر هەر گۆڕانکارییەکیش لە بەهاکەیان ڕوویدا، ئەوا وەك جاران، 20مەتر کەتان هەر یەکسان دەبێ بە کراسێك. ئێمە ئەم گۆڕانکارییانە لە بەراوردکردن لەنێوان ئەم لەگەل کالایەکی سێهەم کە بەهاکەی بە نەگۆڕی دەمینێتەوە، دەدۆزینەوە. ئەگەر بەهای هەموو کالاکان لە هەمان کات و بەهەمان ڕێژە زیاد و کەم بکەن، ئەوا هیچ گۆڕانکارییەك بەسەر بەها ڕێژەییەکەی نایەت. لە داهاتوودا، زیاتر ئاشنا دەبین بە گۆڕینی ڕاستەقینەی بەهاکانی لەوەی کە، لە هەمان ماوەی کاتی کارکردندا، لەجاران زیاتر چەندایەتییەکی زیاترمان پێدەدا.

4- لەوانەیە، کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی پارچە کەتان و کراسەکە و بەهاکەیان، لە یەك کات و بە هەمان ئاراستەدا، بگۆڕێ، بەلام بە پلەیەکی جیاواز یان بە دوو ئاراستەی دژ بەیەك...هتد. کارتێکردنی هەر پێکهاتێکی لەبار بۆ ئەم جۆرە لە بەهای ڕێژەیی کالا، بە بەکارهێنانی ساکارانەی حاڵەتی 1و 2و 3 دەژمێردرێ.

وەك دەبینین، گۆڕانکارییە واقیعییەکان لە پێوانی بەها بە ڕوونی و بە وێنەیەکی تەواو لە دەربڕینە ڕێژەییەکەیدا، بەرپەرچ ناداتەوە. بەهای ڕێژەیی هەر کالایەك دەکرێ بگۆڕێ، گەرچی بەهاکەی بە نەگۆڕاویش بمێنێتەوە؛ و دەکرێ بە نەگۆڕاویش بمێنێتەوە، گەر بەهاکەی گۆڕا و لە دواییدا، ڕەنگە هەندێ گۆڕانکاری لە چەندایەتی بەهادا هەبێ، و لە دەربڕینە ڕێژەییەکەی، لە هەمان کاتدا بکرێ، بەبێ ئەوەی دەقاودەق هاویەك بن.

3- شێوەی هاوکێش

وەك پێشتر بینیمان: لەوەی کە کاڵای(A)، واتە کەتانەکە، بەهاکەی بە بەهای بەکارهێنانی جۆراوجۆری(B)، واتە کراسکە دەردەبڕێ، بەوەی، وێنەکەی لە بەهای دووهەمەکەیدا، بەشێوەیەکی تایبەتی بەها، دەکێشێ و ئەوە بەهاکەیەتی، بەوەی هاوکێشەکەیەتی. پارچە کراسەکە، مۆرکە تایبەتییەکەی خۆی لە بەهادا بە ڕێژەی هاوکێشبوون، لە کاڵایەکیتر، دەردەبڕێ، واتە کراسەکە وەك خۆی، بەشێوە جەستییەکەی. کەواتە، کەتانەکە، هاوکێشی خۆی لەگەڵ شتێکی تر دەردەبڕێ، بەو هۆیە کە کاڵایەکی تر(کراس)ەکە، ڕاستەوخۆ لەگەڵیدا دەگۆڕدرێ. هەموو کاڵاکان، بەو مانایە کە بەهان، دەربڕینی یەکسانن بۆ خودی یەکەیەك، ئەوەش کاری مرۆییەو دەکرێ لەگەڵ یەکتریان ئاڵوگۆڕیان پێبکرێت، کەواتە هەر لەو کاتەوە کە شێوەیەك وەردەگرێ، وەك بەها پیشانیدەدا و دەکرێ لەگەڵ کاڵایەکتر بگۆڕدرێنەوە.

ئەگەر جۆرە کاڵایەك وەك کراس هاوکێشی جۆرە کاڵایەکی تر بێ وەك کەتان، خەسلەتە تایبەتمەندییەکانی یەکتر وەردەگرنو، دەکرێ یەکسەر لە لەگەڵیدا بگۆڕدرێتەوە، ئەوا بڕی ڕێژەی گۆڕینەوەکەیان، هەرگیز دیاری ناکرێ. دیاریکردنی چەندایەتی پارچە کراسەکە، بەندە بە چەندایەتی بەهاکەیەوە، کاتێ کراسەکە، وەك هاوکێشێك،لە پەیوەندی بە بەهای نەگۆڕەوە، هاوچەشن دەبێ، و پارچە کەتانەکە وەك بەهایەکی ڕێژەیی، یان ئەگەر مەسەلەکە وەرگێڕینەوە، ئەوا ڕێژەی گۆڕینەوەکەی، وەك خۆی دەمێنێتەوە. چەندایەتی بەهای تایبەت بە هەردوو کاڵاکە، و پێوانیان بە بەراوردکردنیان بە ماوەی پێویست بۆ بەرهەمهێنیان، دەقاودەق، ڕادە دیاریکردنێکی سەربەخۆیە لە شێوەی بەها.

بۆ نموونە: 40مەتری کەتان یەکسانە بە چی؟ بە دوو کراس، لەبەر ئەوەی لێرەدا، جۆری کاڵاکە ڕۆڵی یەکسان دەگێڕێ و بەهای بەکاهێنانی کراسەکە لە ئاستیدا، وەك جەستەی بەها دادەنرێت، لێرەدا چەندایەتییەکی دیاریکراو لە کراسەکە بەسە بۆ ئەوەی چەندایەتی بەهای ناو پارچە کەتانەکە، دەرببڕین.

لەبەر ئەو هۆیە، دوو کراس دەتوانن گەورەیی بەهای 40مەتر کەتانیان هەبێ، بەڵام گەورەیی بەهاکەیان هەرگیز ناتوانن گەورەیی بەهای کراسەکە دەرببڕن. تێبینی ڕووکەشییانەی ئەو ڕاستییە بکەین کە یەکسانی لە هاوکێشی بەهادا، تەنها لە فۆرمی چەندایەتییەکی سادەی شتێکەوە، دەبێت بە خاوەن بەهای بەکارهێنان، وایکرد، بایلی و ئەو زانا ئابووریناسانەی لە پێش و پاشییەوە هاتوون، کە لە دەربڕینی بەهادا، تەنها پەیوەندیە چەندایەتییەکەیان بینیوە، بەهەڵەدابچن، چونکە فۆرمی هاوکێشی کاڵایەك، هیچ چۆنایەتییەکی بەهاکەی، دەرنابڕێ.

یەکەم تایبەتمەندی کە لە سەرەنجدانی فۆرمی هاوکێشدا بەرچاو دەکەوێت، ئەمەیە:

بەهای بەکارهێنان دەبێت بە فۆرمی بەرجەستەکردنی دژەکەی، واتە، بەها. شێوەی سرووشتی کاڵاکان دەبن بە فۆرمی بەهاکەیان، بەڵام تێبینیکردنی بەهەڵە تێگەیشتن بەنیسبەت کاڵایەك(B)لە کاڵاکان(کراس، گەنم، ئاسن)، تەنها لە سنووری پەیوەندی کاڵادا ڕوودەدا، کە کاڵای تریش A(کەتان...هتد) لەناودا هەیەو تەنها لەناو ئەم پەیوەندییەدا. هیچ کاڵایەك لە پەیوەند بە خۆی، خۆی ناکێشێ، بۆیە دەبێ، لە پەیوەند بە کاڵایەکیترەوە وەك هاوکێشەکەی یان رووکەشی سرووشتی کاڵایەکیتر، بکا بە فۆرمی بەهای خۆی.

ئێمە نموونەیەك دەهێنینەوە بۆ پێوانی کاڵاکان جێبەجێ بکرێ، بەو مانایە کە ماددەن، واتە بەوەی بەهای بەکارهێنانن، تا ڕاستەوخۆ، هەموو ئەو شتانەی ئاماژەمان پێکردوون، بیانخەینە بەرچاوی خوێنەران. لەبەر ئەوەی قەند، جەستەیە، شتێکە، قورسایی هەیە، هەر لەبەر ئەوەیشە، کێشەی هەیە، بەڵام مرۆڤ ناتوانێ

کێشەکەی ببینێ یان هەستی پێ بکا. ئێستا پارچەی ئاسن بە کێشەی جیاواز وەردەگرین. ئەگەر تەماشای شێوەی سرووشتی خودی ئاسنەکان بکەین، دەبینین وەك قەندەکە، کەمتر فۆرمی قورساییەکەی دەردەخات. بۆ ئەوەی قورساییەکەی بزانین، لە پەوەندیەکی کێشاندا لەبەرامبەر ئاسنەکە دایدەنێین. لەم پەیوەندییەدا، ئاسنەکە تەنها جەستەیەکە وەك قورسایی. چەندایەتی ئاسنەکە کە بۆ هەڵکێشانی قورسایی شەکرەکە بەکارهێنراوە، لە ئاستیدا، تەنها وەك قورساییەك، نوێنەرایەتی جەستەی شەکرەکە دەکا، واتە فۆرمی دەرخستنی قورسایی. ئاسنەکە تەنها لەناو ئەم پەیوەندییەدا، کە تێیدا دەمانەوێ قورسایی شەکرەکە یان قورسایی هەر جەستەیەکیتر، دەربخەین. ئەگەر هەردووکیان قورس نەبوون، هیچ جۆرە پەیوەندییەك لەنێوانیاندا درووست نابێ و هیچ یەکێکیان ناتوانێ ببێ بە دەربڕی قورسایی بەرامبەرەکەی. دەبا هەردووکیان بخەینە سەر تەرازوویەك، دەبینین، بەڕاستی هەردووکیان هەمان قورساییان هەیە، بۆیە بە ڕێژەیەکی دیاریکراو، یەك کێشیان هەیە. هەر چۆن جەستەی ئاسنەکە، وەك پیوەری کێشان لە ئاستی شەکرەکە تەنها قورساییە، بەو شێوەیەش، لە دەربڕینمان بۆ بەها، جەستەی کراسەکە لە ئاستی کەتانەکە، تەنها وەك بەها، نوێنەرایەتی دەکا.

لێرەدا شوبهاندنەکەمان ڕادەگرین. لە دەربڕینی کێشی شەکرەکە، ئاسنەکە، سیفەتێکی سرووشتی هاوبەش لە نێو هەردوو جەستەکە دەبینێ کە قورساییەکەیانە، لە کاتێکدا، کراسەکە لە دەربڕینی بەهای کەتانەکەدا، سیفەتێکی بانسرووشتی هەردوو شتەکە نوێنەرایەتی دەکا، ئەوەش بەهاکەیانە کە شتێکی کۆمەڵایەتی پەتییە.

لەو کاتەی فۆرمی بەهای ڕێژەیی کاڵایەك،(بۆ نموونە) لەبارەی پارچە کەتانەکە، بوونی بەهاکەی وەك شتێك لە جەستەکەی و، خەسلەتەکەی بەشێوەیەکی جۆراوجۆر،(بۆ نموونە)وەك شتێکی هاوڕەنگی کراسەکەیە، ئەوا ئەو دەربڕینە بەخۆی پێمان دەڵێ کە وا پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی لەناو خۆیدا شاردۆتەوە. لە شێوەی یەکساندا، بە پێچەوانەوە ڕوودەدەن. لەناو خودی خۆیدا هەیە کە جەستەی کاڵایەکە وەك کراسەکە، بەهاکەی دەردەبڕێ و لە پاشاندا، لە سرووشتەوە، فۆرمی بەهای هەیە. ئەمە تەنها لەناو پەیوەندی بەهادا درووستە، واتە لە پەیوەندی پارچە کەتانەکە لەگەل کراسەکە وەك هاوکێشی یەکتر[4]. بەڵام تایبەتمەندییەکانی شتێك، نەك هەر تەنها لە پەیوەندییە دەرەکییەکانی لە گەل شتەکانیتر سەرچاوە ناگرێ، بەڵکو لەم پەیوەندییەدا، زیاتر خۆی دووپات دەکاتەوە، کراسەکە، وەك فۆرمی یەکسانییەکەی دەردەکەوێ، تایبەتمەندییەکانی گۆڕینەوەی زیاتر وەك تایبەتمەندییەکانی قورسییەکەی یان بە گەرمی ڕاگرتن لە سرووشتەوە وەریگرتووە. ئەمە نهێنی لایەنی فۆرمی هاوکێشەکەیە کە ئەو کاتە لە تێڕوانینی ئابووری سیاسیی خاوی بۆرژوا، دەدا، کاتێ ئەم فۆرمە لە ئاستیدا بە تەواوەتی وەك دراو دەردەکەوێ. پاشان دەگەڕێ بەدوای ئەوەی کارەکتەرە سیحراوییەکەی ئاڵتون و زێو بەوە لاببات و بە ڕیباکارییەکەوە، کاڵایەکی کەمتر لە پێش چاو، دەبرسکێتەوە؛ بە خۆشگوزەرانییەکی بەردەوام، کەتەلۆکی هەموو ئەو کاڵانە دەهێنێ کە کاتی خۆی ڕۆڵی هاوکێشیان دەبینی. بە خۆیشی نازانێ کە ساکارترین دەربڕینی بەها، وەك 20مەتر کەتان=کراسێك، نهێنی فۆرمی هاوکێشەکان، چارەسەردەکا.

تایبەتمەندی دووهەمی شێوەی هاوکێش:

---

[4]/ ئەمە لە ڕەوتێکی تری هزریشدا، ڕوودەدا، بۆ نموونە، ئەو پیاوە پاشایە، چونکە خەڵکیتر خۆیان وەك ڕەشووڕووت لەتەکیدا هەڵسووکەوت دەکەن و بە پێچەوانەشەوە، لەو بڕوایەدان کە ڕەشووڕووتن، چونکە ئەو پاشایە.

کاری هەستیار، دەبێ بە شێوەی بەرجەستەکردنی ناکۆکییەکەی، واتە، کاری مرۆیی پەتی.
جەستەی هەر کاڵایەك کە خزمەت بە هاوکێشان دەکا، هەمیشە وەك هاوکێشك نوێنەرایەتی کاری مرۆیی پەتی دەکا و هەمیشە بەرهەمی کارێکی تایبەت، هەستپێکراو و سوودمەندە. ئەم کارە هەستپێکراوە، دەبێ بە دەربڕی کاری مرۆیی پەتی. (بۆ نموونە)، کاتێ کراسەکە، بەرجەستەیەکی سادەیە، ئەوا کاری بەرگدوورەکە بەرجەستەبووەکەی ناوی، هەر هەمان شێوە سادەکەیە بۆ بەرجەستەکردنی کاری پەتی. لە دەربڕینی بەهای کەتانەکە، بە کراسەکە دەردەبڕێ، سوودمەندی کاری بەرگدووری لەوەدا نییە کە بەرگ بەرهەمدەهێنێ، وەك ئەڵمانەکان دەڵێن(مرۆڤ دروستدەکات)،، بەڵکو لەوەیە، جەستەیەك دروستدەکات، لەبەرچاوە، بەهای هەیە و نموونەیەکی جیاواز نییە لە کارە بە ئەنجامدراوەکەی ناو بەهای پارچە کەتانەکە. بۆ ئەوەی کاری بەرگدووریەکە ئاوێنەی بەها دروستبکات، دەبێ بەرگدوورەکە وێنەی خۆی لە ئاوێنەکەدا بەرپەرچ نەداتەوە، بەڵکو تایبەتمەندییە موجەرەدەکەی کە بوونی کارێکی مرۆییە.
شێوەی چالاکی بەرهەمهێنەرانە وەك چنین و دروستکردنی بەرگ، پێویستییان بە هێزی کاری مرۆییە و هەرووکیان تایبەتمەندی هاوبەشی نێوانیان هەیە کە بریتییە لە کاری مرۆیی و لەهەندێ حاڵەتدا، (بۆ نموونە) لە بەرهەمهێنانی بەهادا، دەبێ تەنها بەم تێڕوانینە، ڕەچاویان بکرێ. لێرەدا هیچ شتێکی شاراوە نییە، بەڵام لە دەربڕینی بەهای کاڵادا، مەسەلەکە بە پێچەوانەوەیە. بۆ نموونە، ئەگەر بمانەوێ بڵێین، چنین لە شێوە کۆنکریتییەکەی نا، بەڵکو لە تایبەتمەندییە گشتییەکانی وەك کارێکی مرۆیی کە بەهای پارچە کەتانەکە دروستدەکات، لە بەرامبەریدا، بەرگدووریی کە کارێکی کۆنکریتییە و هاوکێشی پارچە کەتانەکە بەرهەمدەهێنێ و فۆرمێکی موجەردە، تێیدا کاری مرۆیی بەرجەستەبووەو لە بەرامبەریدا دادەنرێ.

تایبەتمەندی سێهەمی شێوەی هاوکێش:
کاری بەرگەدووریی کە هاوکێش بەرهەمدەهێنێ، تەنها دەربڕینێکی یەکگرتووە بۆ کاری مرۆیی و خاوەن فۆرمێکی یەکسانە لەگەڵ ئەو کارانە کە لەناو کەتانەکەدا شاردراوەتەوە، بۆیە، گەر کاری تایبەتیش بێ، وەك هەر کارێکی بەرهەمهێنەرانەی کاڵا، کارێکە، شێوەی ڕاستەوخۆی کۆمەڵایەتی هەیە. لەبەر ئەم هۆیە، لە بەرهەمێکدا جێبەجێ دەبێ و دەکرێ یەکسەر لەگەڵ کاڵایەکیتر، بگۆڕدرێتەوە.
هەردوو تایبەتمەندییەکانی شێوەی هاوکێش، کە لە کۆتاییدا پشکێنراوە، بۆ تێگەیشتن ئاسانتردەبن، ئەگەر بگەین بە ئاستی ئەو بیرمەندە مەزنە کە یەکەم کەس بووە، شێوەی بەهای شیکردووەتەوە، و شیکاریی زۆر شتی تریشی کردووە، وەك فۆرمی بیرکردنەوە، فۆرمی کۆمەڵگا و فۆرمی سرووشت. مەبەستمان لەو بیرمەندە، ئەرستۆیە.
ئەرستۆ بەڕوونی دەڵێ کە فۆرمی دراوی کاڵا، تەنها درێژەی پەرەسەندنی شێوەی بەهای سادەیە، واتە، دەربڕینی بەهای کاڵایەك لە هەر کاڵایەکیتری دیاریکراو، چونکە دەڵێ: ((هاوکێشەی5خەوگە = 1خانوو، جیاواز نییە لە هاوکێشەی 5خەوگە= ئەوەندە و ئەوەند دراو))
هەروا پێی وایە، پەیوەندی بەها، کە دەربڕینی بەهای تێیدایە، بە خۆی ئەو مەرجەی هەیە، خانووەکە لەگەڵ خەوگەکان، وەك چۆنایەتی یەکسان دەکرێن و ئەم شتە هەستپێکراوو جیاوازانە، بەبێ ئەوەی کاکڵەکەیان یەکسان بێ، وەك چندایەتییەك ناکرێ لەگەڵ یەکتر بپێورێن. هەروا بەخۆی دەڵێ: (گۆڕینەوە بەبێ یەکسانی ناکرێ، و یەکسانی بە بێ هاوڕێژەیی-تناسب-ناکرێ). بەڵام لێرەدا سڵدەکاتەوە و لە شێکردنەوەی بەها دەگەڕێ

و دەڵێ: ((لە ڕاستیدا، ئەستەمە، پێوانی شتگەلێکی ئەوەندە لێکجیاواز، هاوڕێژ بکرێن، واتە چەندایەتییەکەیان یەکسان بێ. دووپاتکردنی یەکسانبوونیان دەبێ بە ناکۆك لەگەل سرووشتی ڕاستەقینەی شتەکان، واتە، لەبەر پێداویستییەکی عەمەلی، پەنای بۆ دەبرێ))

ئەرستۆ بەخۆی پێمان دەڵێ، لەبەرچی لە درێژەی شیکردنەوەکانیتری، سەرنەکەوتووە؛ لە کەموکوڕی تێگەیشتنی لە بەها. ئەو شتە یەکسانە چییە ، واتە، ئەو کاکڵە هاوبەشە کە خانووەکە بە نیسبەت خەوگەکان لە دەربڕینی بەهای خەوگەکاندا خۆی دەنوێنێ؟ ئەرستۆ دەڵێ:((لە واقیعدا، شتی وا بوونی نییە)). بۆچی؟ خانووەکە لە بەرامبەر خەوگەکان، شتێکی یەکسان و دیاریکراو دەنوێنێ، بەوەی، شتێك لە ناو هەردووکیاندا هەیە. بەڵام ئەو شتە چییە؟ ئەوە کاری مرۆییە.

بەڵام ئەریستۆ نەیتوانی ئەوەی لەناو خودی فۆرمی بەهای کاڵای هەموو کارەکاندا هەیە کە هەمان کاری مرۆییان تێدایە، بخوێنێتەوە، چونکە کۆمەڵگای یونانی، لەسەر کاری کۆیلایەتی دامەزرابوو و بناغە سرووشتییەکەی نایەکسانی بوو لەنێو خەڵك و هێزی کارکردنیان. نهێنی دەربڕینی بەها، یەکسانی و هاوهێزی لەنێو هەموو کارەکان چونکە کاری مرۆیین و لەبەر ئەوەی کاری مرۆیین، ناکرێ لێی تێبگەین، تەنها ئەو کاتە نەبێ، کە بیری یەکسانی مرۆیی، پێشوەخت، لەلایەن خەڵکەوە پتەو دەبێ. بەڵام ئەمە تەنها لە کۆمەڵگایەك ڕوودەدا، تێیدا شێوەی کاڵا دەبێ بە شێوەی گشتی بۆ بەرهەمەکانی کار، واتە ئەو کاتەی کە پەیوەندی مرۆڤەکان لەگەل یەکتر وەك خاوەن کاڵا، دەبێ بە پەیوەندی کۆمەڵایەتی باڵادەست. بلیمەتی ئەرستۆ لەوەدا ڕەنگدەداتەوە، کە ئەو لە دەربڕینی بەهای کاڵادا، پەیوەندی یەکسانی دۆزیوەتەوەو تەنها بارودۆخی مێژوویی ئەو کۆمەڵگایەی تێدا ژیاوە، نەیهێشتووە، ماهییەتی یەکسانی ئەو پەیوەندییە، بدۆزێتەوە.

4-کۆی فۆرمی بەهای سادە

شێوەی سادەی بەهای کاڵایەك، لەناو پەیوەندی بەهاکەیەتی لەگەل کاڵای جۆراوجۆر یان لەناو پەیوەندی گۆڕینەوە لەگەل هەر کاڵایەکی تر. بەهای کاڵایA وەك چۆنایەتییەك ڕاستەوخۆ بە ڕێگای گۆڕینەوەی کاڵای B لەگەل کاڵایA دەردەبڕێ و، بەڕێگای گۆڕینەوەی چەندایەتییەکی دیاریکراوی کاڵایB لەگەل چەندایەتییەکی کاڵایAی بەرامبەرەکەی، دەردەبڕێ. بە ووشەیەکیتر: بەهای هەر کاڵایەك دەربڕینێکی سەربەخۆیە بەوەی کە خۆی وەك"بەهای گۆڕینەوە"دەنوێنێ. ئەگەر لە دەستپێکی ئەم بەشە بەشێوەیەکی باو گوتمان: کاڵا بەهای بەکارهێنان وگۆڕینەوە، بەڵام ئەگەر ئەو بۆچوونە دەقاودەق وەك خۆی وەریگرین، دەبینین هەڵەیە. کاڵا بەهای بەکارهێنانە یان شتێکی بەسوودە، ئەوەش بەهایە و ڕاستی خۆی وەك شتێکی دوولایەنە پیشاندەدا و لەو کاتەوە بەهاکە لە فۆرمە سرووشتییەکەیدا دەبێ بەخاوەن فۆرمی جیاواز کە بەهای گۆڕینەوەیە و هەرگیز نابێ بەخاوەن ئەم شێوەیە، ئەگەر تەنها وەك تاك تەماشای بکەین. ئەگەر یەکجار بەمە بزانین، ئەوا بەدگومانی لە دەستەواژە کۆنەکەمان نامینی و بۆ کورتکردنەوە خزمەتمان دەکا.

شیکردنەوەکەمان ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێ کە فۆرمی بەها یان دەربڕینی بەها لە سرووشتەکەیەوە سەرچاوەی وەرگرتووە، نەك بە پێچەوانەوە، واتە دەربڕینی بەها و گەورەییەکەی لە شێوەی دەربڕینی وەك بەهای گۆڕینەوە، سەرچاوەی وەرگرتووە. هەروا ئەمە ئەو هەڵە بڵاوەیە لە نێو بازرگانە تیئۆریستەکان و قوتابییە دڵگەرمە

مۆدێرنەکانیان وەك(فیریر) و(کانیلە) و ئەوانیتر...و دژەکانیان لە کۆمەڵی ئەو بازرگانە گەشتیارانە کە داوای گۆڕینەوەی ئازاد دەکەن لە نموونەی(باستیات) و شەریکەکانی. بازرگانەکان زیادەڕۆیی بە لایەنی چەندایەتی دەربڕینی بەهاوە دەکەن و لەپاشاندا بە شێوەی هاوکێشی کاڵاوە کە لەبەرچاومانە وەك شێوەی دراو؛ بە پێچەوانەوە، بازرگانە مۆدێرنەکان، پاڵەوانەکانی بازرگانی ئازاد، کە دەیانەوێ بەهەموو نرخێك لە کاڵاکانیان رزگاریان بێ، تەنها لایەنی چەندایەتی لە شێوەی ڕێژەیی کاڵا زەقدەکەنەوە، کەواتە، بەنیسبەت ئەوانەوە، نە بەها و نە پێوەری بەها هەیە لە دەرەوەی دەربڕینیان سەبارەت بە پەیوەندی گۆڕینەوە. لەبەر ئەو هۆیە، تەنها بە پارچە کاغەزی نرخی ڕۆژانەی باو مامەڵەدەکەن.(ماککلیود)ی سکۆتلەندی، لە ئیشەکەیدا، ئەو ئەرکە بۆ خۆی دیاریکردووە، کە تا پێی بکرێ، تێڕوانینە خەیاڵییەکان لە شەقامی لۆمبارت–ستریت خاوەن بانکەکان لە لەندەن–، پاکژکاتەوە و پێکەوەنانێکی سەرکەوتوانە لە نێو ئەو بازرگانانەی بڕوایان بە ئەفسانەیە و ئەو بازرگانانە کە بانگەواز بۆ گۆڕینەوەی ئازاد دەکەن، بکا.

لەنزیکەوە سەرنجدانی ئەوەی چۆن لەناو پەیوەندی بەهای کاڵای(B)، بەهای کاڵای(A) دەدەبڕی، پیشانیداین کە لەناو هەمان ئەم پەیوەندییەدا، فۆرمی سرووشتی کاڵای(A)،تەنها شێوەی بەهای بەکارهێنانە و سرووشتی بەهای کاڵای(B)، تەنها شێوەی بەهای کاڵا. ئەوەی کە لەناو کاڵادا خۆی شاردۆتەوە و دژبەری ناوخۆیین، بەهای بەکارهێنان و بەهایە کە ڕوخساری دژبەری دەرەکی خۆیان دەنوێنن، واتە، بەڕێگای پەیوەندی لە نێوان دوو کاڵاوە، دەبێ یەکێکیان تەنها بەهاکەی ڕاستەوخۆ وەك بەهای بەکارهێنانی پێدەردەبڕێ و ئەویتریشیان لەبەرامبەری، کە دەبێ تێیدا بەهاکەی پێدەربڕێ، ڕاستەخۆ تەنها بە بەهای گۆڕینەوە دادەنرێ. شێوەی بەهای سادەی هەر کاڵایەك، شێوەی سادەی دەرکەوتنی ئەو ناکۆکییانەیە کە لەناویاندا هەیە، واتە ناکۆکییەکانی بەهای بەکارهێنان و بەها.

بەرهەمی کار لە هەموو بارودۆخە کۆمەڵایەتییەکاندا، شتی سوودبەخشن، بەڵام تەنها لە یەك چەرخی مێژوویی دیاریکراودا هەیە، کە بەگشتی بەرهەمی کار بۆ کالا دەگۆڕێ. دوابەدوای ئەمە، لە هەمان کاتدا، فۆرمی سادەی کاڵا، کە کاری خەرجکراوە لە فۆرمی سادەی کاڵا، کەواتە، پەڕەسەندنی فۆرمی کاڵا لەگەل پەرەسەندنی فۆرمی بەها، هاوجووت دەبن.

لە یەکەم تێڕوانیندا، کەموکوڕی شێوەی بەهای سادە، دەبێ ئەم فۆرمی تۆوەی زنجیرە گۆڕانکارییەکی تێپەراندبێ، پێش ئەوەی بۆ فۆرمی نرخ گەشەبکات.

لە دەربڕین لەهەر کاڵایەك(B) تەنها بە بەهای بەکارهێنانەکەی کاڵای(A)جیاوازەو لە پەیوەندی گۆڕینەوەدا جێبەجێی دەکا لە گەل کاڵا جیاوازەکانیتر لە بری ئەوەی چۆنایەتی یەکسانی چەندایەتی هاوکێشکردنی لەگەل بەهاکانی تر پیشان بدا. شێوەی بەهای ڕێژەیی سادەی کاڵایەك، لەگەل فۆرمی هاوکێشی کاڵایەکیتر دەگونجێ. بەم شێوەیە کراسەکە، لە دەربڕینی بەهای ڕێژەیی کەتانەکە، تەنها فۆرمی هاوکێشی یان فۆرمی گۆڕینەوەی ڕاستەوخۆ لە پەیوەند بە تاکە شێوەی کاڵای کەتان دەردەبڕێ .

ب– شێوەی بەهای گشتی یان پەرەئەستین

20مەتر کەتان=1کراس، یان =10فوند چای یان=40فوند قاوە یان=2مسقاڵ ئاڵتون یان=نیو تۆن ئاسن یان=...هتد

1–شێوەی پەرەئەستێنی بەهای ڕێژەیی:
بەهای هەر کاڵایەك، بۆ نموونە، بەهای پارچە کەتان، ئێستا لەناو توخمی زۆرو زەبەن لە جیهانی کاڵادا و جەستەی هەر کاڵایەکیتر دەبێت بە ئاوێنەی بەهای کەتانەکە. ئەم بەهایە بەخۆی یەکەمجار بە شێوەیەکی راستەقینە وەك جەلاتینی بە بێ جیاوازی کاری مرۆیی دەردەکەوێ، چونکە ئەوەی ئەو کارەی تێدا دامەزراوە، دەربڕینی تەنها وەك کاری مرۆیی دەنوێنێ، کە لەگەل هەر کارێکی مرۆییتر، یەکسانە، بەبێ گوێدان بەوەی لەناو کامە فۆرمی سرووشتییە یان خۆی لەناو کراس، گەنم یان ئاسن و ئاڵتون خۆی بەرجەستەکردووە. لەبەر ئەم هۆیە، ئێستا ئیتر کەتانەکە بە ڕێگای فۆرمی بەهاکەیەوە، تەنها لە پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی ڕاناوەستی لە ئاستی بەهای تاکە کاڵاکان، بەڵکو لە ئاستی جیهانی کاڵا. وەك کاڵایەك، هاووەڵاتییەکی ئەم جیهانەیە. لە هەمان کاتدا، لەناو زنجیرەی بێ کۆتایی دەربڕینەکانیدا ئەو نیشانەیە هەیە کە بەهای کاڵاکان لەبەرامبەر فۆرمی تایبەتی بەهای بەکارهێنان، واتە لەو شوێنەی تێدا دەردەکەوێ، وەك یەکە.
لە شێوەی یەکەم: 20مەتر کەتان=1کراس، دەتوانێ راستیەکی بەرێکەوتی ئەم دوو کاڵایە بێ کە لە پەیوەندی چەندایەتییەکی دیاریکراودا، بگۆڕینەوە. لە فۆرمی دووهەمدا، یەکسەر پێچەوانەی ئەو ڕەواڵەتە بەرێکەوتی، جیاوازییەکی کاکڵەیی دەبینین و پاشکۆکەی دیاریدەکات. بەهای کەتانەکە وەك خۆی بەهەمان شێوە دەمینێتەوە ئەگەر بە کراس یان قاوە یان ئاسن دەربڕین، بەڕێگای کاڵایەکی بێ ئەژمارەوەکە کە خاوەنی جۆراوجۆریان هەیە. پەیوەندی بەرێکەوتی خاوەنی دوو کاڵای ڕێژەیی دەبێ. ئەوەشمان بۆ دەردەکەوێ کە چەندایەتی بەهای کاڵاکە ناگۆڕدرێتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە، چەندایەتی بەهای کاڵاکە، پەیوەندی گۆڕینەوەکە ڕێکدەخات.

2–شێوەی هاوکێشی تایبەت
هەر کاڵایەك، چا، گەنم، ئاسن...هتد، وەك هاوکێشێك، جەستەی بەهایە و بەهای کەتانەکە دەردەبڕن. ئێستا شێوەی سرووشتی هەر یەك لەم کاڵایانە، شانبەشانی فۆرمگەلێکی زۆر، فۆرمێکی هاوکێشی تایبەتە. هەروا بەهەمان شێوە، هەموو جۆرە کارێکی دیاریکراو، سوودبەخش و کۆنکریت کە لەناو جەستەی کاڵا جۆربەجۆرەکاندا هەیە، بەهەمان شێوە یەکسانە بە ژمارەی فۆرمە جۆربەجۆرەکانی کاری مرۆییە پەتی و بەرجەستەکانی ناویان.

3–کەموکورییەکانی شێوەی بەهای گشتی یان پەرەئەستێن:
کەموکۆری یەکەم، دەربڕینی ڕێژەیی بەها، تەواو نییە، چونکە زنجیرەی دەربڕینەکانی هەرگیز کۆتاییان نایەت. زنجیرەکان کە هەموو بەراوردێکی بەهایان تێدایە، دەتوانێ بە ئارەزووی خۆی، درێژە بە بازنەکانی بدا لەگەل هەر شێوە بەهایەکی نوێ، ماددەی دەربڕینی نوێمان پێ بدا. سەرباری ئەوەش، هەر وەك دەبێ ڕوو بدا، ئەگەر ئەم شێوەیە(تعمیم)بکەین و بەسەر هەموو جۆرەکانی کاڵا پیادەی بکەین، لە کۆتاییدا زنجیرەیەکی جیاواز و بێ کۆتایی لە دەربڕینی بەهامان دەستدەکەوێت و ژمارەکانی دەبێ بە قەت ژمارەی کاڵاکانی بەردەستمان. کەموکوری شێوەی دووهەمی بەهای ڕێژەیی لە شێوەی ئەو هاوکێشەکە کە هاوجوتییەتی، بەرپەرچ دەداتەوە. هەر

وەك چۆن شێوەی سرووشتی هەر جۆرێك لە جۆرەكانی كاڵا، شێوەیەكی هاوكێشی تایبەت دەردەبڕێ، شانبەشانی ژمارەیەكی بێ كۆتایی لە شێوەكانی تری، بەگشتی هیچ شتێكی تر نییە تەنها شێوەی هاوكێش و وردیلە نەبێ كە هەر یەكێكیان نەفی ئەوی تیان دەكاتەوە. بەهەمان شێوە، جۆری كاری سوودبەخش و هەستیاری ناو هەر هاوكێشێك، تەنها شێوەی تایبەتی خۆی دەردەبڕێ، واتە بەرجەستەكردنی ناتەواوی كاری مرۆیی. ڕاستە ئەم كارە خاوەن شێوەی تەواو و گشتییە لە بەرجەستەكردن لە هەموو شێوە تایبەتییەكانی، بەڵام خاوەن هیچ دەركەوتنی فۆرمێكی یەكگرتوو نییە.

شێوەی گشتی یان پەرەئەستێنی بەها تەنها لەناو كۆمەڵێ دەربڕینی ڕێژەیی سادەدا، هەیە، یان لەناو هاوكێشە شێوە یەكەمەكەدا وەك:

20مەتری كەتان=1كراس

20مەتر كەتان=10فوند چا

و هەر هاوكێشەیەكیان، لەبەرامبەردا، هەمان ئەم هاوكێشەیەی تێدایە:

1كراس= 20مەتر كەتان

10فوند چا=20مەتر كەتان

لە ڕاستیدا: كاتێ كەسێك كەتانەكەی لەگەڵ زۆر كاڵای تر دەگۆڕێتەوە، بەهاكەی لە زنجیرەیەك لە كاڵای تر دەردەبڕێ، بەم شێوەیە، وەك پێویستییەك، خاوەن كاڵا زۆر و زەوەنەكانی تر، دەتوانن كاڵاكانیان لەگەڵ پارچە كەتانەكە بگۆڕنەوە، بۆیە، بەهای كاڵا جۆربەجۆرەكانیان بە هەمان كاڵای سێهەم(پارچە كەتانەكە) دەربڕن. كەواتە ئەگەر زنجیرەكە ڕووبەڕوو یەكتر بكەینەوە: 20مەتر كەتان=1كراس، یان دەكا 10فوند چا ...هتد، واتە شێوەی بەرامبەركێ ئەم زنجیرەیك دەربڕین، ئەوا ئەمەی خوارەوەمان دەستدەكەوێ

ت- شێوەی گشتی بەها

20مەتر كەتان {

1- مۆركە گۆڕاوەكانی شێوەی بەها

ئێستا کاڵاکان بەهای خۆیان دەردەبڕن: یەکەم، بە شێوەیەکی سادە، چونکە خۆی بە یەك جۆری کاڵا دەردەبڕێ. دووهەم: بە یەکگرتوویی، چونکە لەهەمان کاڵا خۆی دەردەبڕێ. فۆرمی بەهاکەی سادە و هاوبەشە، بۆیە گشتیشە.

هەردوو شێوەی 1و2 نەیاندەتوانی بگەن بە دەربڕین لە بەهای کاڵایەك، تەنها بەوەی دوو شتی جیاوازن لە بەهای تایبەتی بەکارهێنانیان یان لە ماهییەتی تایبەتی.

شێوەی یەکەم ئەم جۆرە هاوکێشەیەمان بەدەستەوە دەدەن، وەك: 1کراس=20مەتر کەتان. 10لیرە چا=نیو تۆن ئاسن...هتد.

بەهای کراسەکە وەك هاوکیشی کەتانەکە و بەهای چایەکە وەك هاوکێشی ئاسنەکە. بەڵام ئەم دەربڕینانە لە بەهای کراس و چایەکە، وەك جیاوازی کەتانەکە لەگەل ئاسنەکە، بەخۆشیان لە یەکتری جیاوازن. ئەم فۆرمە لە چالاکی پراکتیکی دەرناکەوێ، تەنها لە سەردەمی سەرەتاییدا، ئەو کاتە کە بەرهەمەکانی کاردن بەرێگای رێکەوت وبە هەلی گۆڕینەوە، بۆ کاڵا دەگۆڕا.

ئەم چەند دێرە وازح نییە لە دەکە ئینگلیزیەکەدا بەم شێوەیەیە: فۆرمی دووەمیB کۆکتر لە یەکەمەکە جیاوازی دەکات لە نێوان بەهای کالایەك و بەهای بەکارهێنانی خۆیدا، ئێستا بەهای کراسەکە دژوار دیارە لەبەرامبەر هەموو شێوە سرووشتیەکانی خۆیدا، لە تەواوی دەربرینەکانی کە هاوشێوەیە لەگەل کەتان و چایەکەو ئاسنەکەو بەکورتی لەگەل هەموو شتێك بێجگە لە خۆی. لەلایەکی ترەوە هەرجۆرە دەربرینێکی گشتی بەهای هەر کالایەك بە شێوەیەکی راستەوخۆ مەحال کردوە، چونکە لە دەربرینی بەهای کالایەك، هەموو کالاکانی تر تەنها لە شێوەیەکی یەکسان لە بەهادا دەردەکەون. بەم شێوەیە فۆرمی بەهای گەشەکردوو، لەو کاتەوە دەردەکەوێ کە بەرهەمی کارێك ئاڵوگۆڕی پێدەکرێ، بۆنموونە مەڕوماڵات، لەبەرامبەر کاڵایەکیتری جیاواز، نەك بەرێگای هەڵاواردن، بەڵکو وەك عادەت.

هەردوو شێوە ڕابردووکە، بەهای کاڵایەك دەردەبڕن، چ وەك تاقە کاڵایەکی فرەچەشن یان بە زنجیرەیەکی زۆر لە کاڵای تر. مەسەلەکە هەر جارێك، گەر بە درووستی دەریببڕین، مەسەلەیەکی تایبەتە بۆ هەر کاڵایەك بەتاقی تەنها. ئەم مەسەلەیە لە یەك کاتدا، هەڵدەستێ بەوەی کاڵا، شێوەی بەها وەربگرێ و، بەم ئەنجامە دەگات بە بێ دەستێوەردانی کاڵاکانی تر. لەبەرامبەر ئەم یارییەدا، ڕۆڵێکی پاسیڤی(سەلبی) هاوکێشییە. لە دژیدا، فۆرمی گشتی بەها، تەنها وەك کارێکی هاوبەشی جیهانی کاڵا درووست دەبێ و ئەو کاتە دەربڕینی گشتی بەها وەردەگرێ، چونکە کاڵاکانی تر، لەهەمان کاتدا بەهاکانی خۆیان لەهەمان هاوکێشەدا دەردەبڕن و هەر جۆرە کاڵایەکی نوێ، خۆی پیشانبدا، دەبێ بەهەمان کار هەستێ. هەروا ئەوەشمان بەرچاو دەکەوێ، کە کاڵاکان لە تێڕوانینی بەهاوە، شتی کۆمەڵایەتی پەتین، ناتوانێ ببێ بە دەربڕی ئەم سیفەتە کۆمەڵایەتییە، تەنها بەرێگای زنجیرەیەکەوە لەهەموو پەیوەندییەکانی گۆڕینەوە پێکهاتبێ و دەبێ فۆرمی کاڵا وەك فۆرمێکی کۆمەڵایەتی دانی پیابنرێت.

شێوەی سرووشتی بەها، کە دەبێ بە هاوکێشی هاوبەشی کەتانەکە، بووە بە شێوەی ڕەسمی بەهاکان. بەم شێوەیە کاڵاکان لە ئاستی یەکتر نەك تەنها هاوکێشی چۆنایەتییان دەردەخەن، بەڵکو هەروا جیاوازی چەندایەتیشیان لە بەها دەردەخەن. چەندایەتی ئەو بەهایانەی پیشاندەدرێن کە لەوە دەچن لە یەك ئاوێنەدا دەرکەون کە کەتانەکەیە و هەر یەکێکیان ئەوی تریان بەرچەرچەدەداتەوەتەوە، بۆ نموونە، 10فوند چا=20مەتر کەتان و

40فوند قاوه، یان 40 فوند قاوه= 20 مەتر کەتان، کەواتە، 10فوند چا=40فوند قاوه. یان لە 1فوند قاوه، تەنها یەك لەسەر چواری ماددەی بەهای کاری تێدایە لەوەی کە لەناو 1فوند چایەکە هەیە.
شێوەی گشتی بەهای ڕێژەیی جیهانی کالاّ، لەو کالاّ هاوکێشەی لێی دوورخراوەتەوە، پارچە کەتانەکە، مۆرکی هاوکێشی گشتی وەردەگرێ. ئێستا دەتوانین کەتانەکە دەستبەجێ لەگەڵ کالاّکانی تر بگۆڕینەوە، چونکە شێوە سرووشتییەکەی لەهەمان کاتدا شێوە کۆمەلاّیەتییەکەیە. کاری چنینسازی، ئەو کارەیە کە پارچە کەتانەکە درووستدەکات و بەم ڕێگایەوە، مۆرکی کاری کۆمەلاّیەتی و شێوەی یەکانگیری بە کالاّکانیتر، پەیدادەکا. ئەو هاوکێشە بێ ئەژمارانە کە لە شێوەی گشتی بەهای پێکهاتووە، یەگرتن لەنێوان ئەو کارەی لەناو پارچە کەتانەکە جێبەجێکراوە و ئەو کارانەی وا لەناو کالاّکانیتر خەرجکراون و دوابەدوای یەکتر بەراورد دەکرێن و کاری ناو پرۆسەی پارچە کەتانەکە دەکەن، ئەو شێوە گشتییە کە تێیدا کاری مرۆیی بەرجەستەبووە. بەم شێوەیە، کاری ئەنجامداروی ناو بەهای کالاّکان تەنها نابێ بە دەربڕێکی سەلبی بەوەی کارێکی موجەرەدە و شێوە هەستیارییەکەی و تایبەتمەندییە سوودبەخشییەکانی کاری ڕاستەقینە لەناویان وون دەبێ، چونکە سرووشتە ئیجابییەکەی بە ڕوونی ناواخنی دووپاتدەکاتەوە. شێوەی گشتی بەها، هەڵگەڕانەوەی هەموو کارە واقعییەکانە بۆ مۆرکە هاوبەشەکەی کە کاری مرۆییە و بەوەی خەرجکردنی خودی هێزی کاری مرۆییە.
فۆرمی بەهای گشتی بە گوێرەی خودی پێکهاتەکانییەوە پیشانماند دەدا کە دەربڕی کۆمەلایەتیە بۆ جیهانی کالاّ و ئەوەشمان بۆ دەردەخا کە لەناو ئەم جیهانەدا، کارەکتەری گشتی مرۆیی کار، مۆرکی کۆمەلاّیەتی تایبەتمەندی پێکدەهێنێ.

2– پەیوەندی گەشەکردن لە نێوان شێوەی بەهای ڕێژەیی و شێوەی هاوکێش

پلەی گەشەکردنی شێوەی بەهای ڕێژەیی هاوجووتە بە پلەی گەشەکردنی شێوەی هاوکێش، بەلاّم دەبێ ئەوەمان لەبیر نەچێت کە گەشەسەندنی شێوەی هاوکێش تەنها دەربڕ و سەرئەنجامی گەشەسەندنی شێوەی بەهای ڕێژەییە. شێوەی ڕێژەیی بەهای تاك یان سادەی هەر کالاّیەك، هاوکێشی کالاّکانیتر، تاکانە دەکا. شێوەی بەرفراوانی بەهای ڕێژەیی کە دەربڕینی بەهای کالاّیەکە لە هەموو کالاّکانیتر، مۆرکی شێوەی هاوکێشی تایبەتیان پێدەدا. لە دواییدا کالاّیەکی چۆنایەتی، شێوەی هاوکێشی گشتی وەردەگرێت، چونکە هەموو کالاّکانیتر، دەیکەن بە ماددەی یەکگرتوو و گشتی شێوەی بەهاکەیان.
بەلاّم لەهەمان ئەو پلەیەدا کە تێدا فۆرمی بەها گەشەدەکات، ناکۆکی لەنێوان هەر دوو سەریدا(فۆرمی ڕێژەیی بەها و فۆرمی هاوکێش) گەشەدەکات. فۆرمی یەکەم(20مەتر کەتان=1کراس) ئەم ناکۆکییەی تێدایە، بەلاّم جێگیری ناکا. لەم هاوکێشەدا، سەرێکی پارچە کەتانەکەیە بەشێوەی بەهای ڕێژەیی و کراسەکەش سەرەکەی ترە لە شێوەی هاوکێشدا. ئێستا ئەگەر ئەم هاوکێشە بە پێچەوانەوە بخوێنینەوە، دەبینین پارچە کەتانەکە و کراسەکە، تەنها ڕۆڵی خۆیان دەگۆڕنەوە، بەلاّم شێوەی هاوکێشەکە وەکو خۆی دەمینێتەوە و بەم شێوەیە زەحمەتە ناکۆکییەکانی نێوانیان جێگیر بکرێن.
لە شێوەی دووهەمدا، کالاّیەك دەتوانێ بە شێوەیەکی تەواو گەشە بە بەها ڕێژەییەکەی بدا و ببێ بەخاوەن شێوەی گشتی بەهای ڕێژەیی، چونکە هەموو کالاّکانیتر لە ئاستیدا وەك شێوەی هاوکێش هەن. ئێستا چیتر ناتوانین دووسەری هاوکێشی بەها لە(20مەتر کەتان=1کراس یان=10فوند چا، یان=1کیلۆ گەنم...هتد)

سەرەوژوور بکەین، بەبێ ئەوەی هەموو تایبەتمەندییەکانی نەگۆڕێ و لە شێوەی بەهای گشتییەوە بۆ شێوەی گشتی بەها بگۆڕێ.

لە دوا فۆرمدا، فۆرمی سێهەم، فۆرمی بەهای ڕێژەیی گشتیی بە جیهانی کالا دەدا، چونکە لەبەر ئەوەی لە شێوەی هاوکێشدا، بەدەر لە یەك کالا، نەفی هەموو کالاکان دەکا. کالایەك، کە پارچە کەتانەکەیە، فۆرمی گۆڕینەوەی ڕاستەوخۆی هەیە لە گەل هەموو کالاکانیتر، یان لە فۆرمی کۆمەلایەتی ڕاستەوخۆیە، چونکە کالاکانیتر خۆیان لە ناو ئەم شێوەیەدا نابیننەوە.

بە پێچەوانەوە، هەر کالایەك شێوەی هاوکێشی گشتی هەبێ، لەدەرەوەی فۆرمی بەهای ڕێژەیی گشتی و یەکگرتووی ناو جیهانی کالایە. لەو پێناوەدا، دەبێ ئەو کالایە بەخۆی بتوانێ ببێ بە هاوکێشی خۆی، ئەو کاتە ئیتر ئەم هاوکێشانە دەستدەکەوێ: (20مەتر کەتان=20مەتر کەتان) کە دووبارەکردنەوەی هەمان داڕاشتنە و نە دەربڕی بەهایە و نە چەندایەتییەکەی. ئەگەر بمانەوێ بەهای ڕێژەیی هاوکێشی گشتی لەگەل کالاکانیتر دەرببڕین، دەبێ شێوە سێهەمەکە بە پێچەوانەوە بخوێنینەوە. ئەم شێوەیە هیچ شێوەیەکی ڕێژەیی هاوبەش لەگەل کالاکانیتر نییە، بەلام بەهاکەی بە شێوەیەکی ڕێژەیی خۆی لە زنجیرەکی بێ کۆتایی لە هەموو کالاکان دەردەبڕێ. شێوەی گەشەندووی بەهای ڕێژەیی یان شێوەی 2 وەك شێوەی چۆنایەتی فۆرمی بەهای ڕێژەیی بۆ کالای هاوبەش دەردەکەوێ.

3–گواستنەوە لە شێوەی گشتی بەهاوە بۆ شێوەی دراو:

بەگشتی، شێوەی هاوکێشی گشتی، شێوەی بەهایە و دەتوانێ ببێ بە خاوەنی هەموو کالایەك. لەلایەکیترەوە، هیچ کالایەك ناتوانێ لەم شێوەیەدا بێت بە(شێوەی3)، چونکە وەك هاوکێش، لەلایەن هەموو کالاکانیترەوە دووردەخرێتەوە. لەم چرکەیەوە، کە ئەم بەدوورخستنەوەیە بۆ دواجار لە جۆرە کالەیەکی تایبەت سنووردار دەکا، فۆمی ڕێژەیی بەهای یەکگرتووی جیهانی کالا بەشێوەیەکی بابەتییانە جێگیر دەبێ و ڕەواجی کۆمەلایەتی گشتی وەردەگرێت.

ئەو جۆرە کالا تایبەتە کە لەگەل شێوە سرووشتییەکەی، فۆرمی هاوکێشە کۆمەلایەتییەکەی، گەشەدەکات، دەبێ بە کالای دراو یان وەك دراو، کاردەکات. ئەرکە کۆمەلایەتییە چۆنایەتییەکەی و دوابەدوای ئەوەش، مۆنۆپۆلە کۆمەلایەتییەکەی لەناو جیهانی کالادا، ڕۆلی هاوکێشی هەمەلایەنە، یاریدەکات. لەنێو ئەو کالایانەی لەناو شێوەی2دا هەیە، وەك هاوکێشگەلێکی تایبەتی کەتانەکە شێوەیان وەرگرتووە و لە شێوەی3دا، پێکەوە لەناو کەتانەکە بەهای ڕێژەیی دەردەبڕێ و لە مێژوودا، ئالتوون، ئەم تایبەتمەندییەی وەرگرتووە. کەواتە، با لە شێوەی3دا، کالای ئالتوون لەبری کالای کەتان دابنێین، ئەوا ئەم دەستەکەوتەمان دەبێ:

د) فۆرمی دراو

20مەتر کەتان =

1کراس =

10فوند چا =
40فوند قاوە = دوو مسقاڵ ئاڵتون
نیو تەن ئاسن =
ی کاڵا =
...هتد =

لەکاتی گواستنەوە لە شێوەی(1)بۆ شێوەی(2) و لە شێوەی2بۆ شێوەی 3، گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی ڕوویدا. بەڵام شێوەی 4 بە پێچەوانەوەوە، بەهیچ شێوەیەك لە شێوەی3جیاواز نییە، تەنها لەوەدا نەبێ کە ئاڵتون لەبری کەتان، بووە بەخاوەن شێوەی هاوکێشی گشتی. لێرەدا پێشکەوتن تەنها لەوەدا بەدیهاتووە کە ئێستا فۆرمی ڕاستەوخۆی گشتی گۆڕینەوە یان فۆرمی گشتی هاوکێش، لەناو ڕاهاتنی کۆمەڵایەتیدا بەتەواوەتی لەگەڵ فۆرمی سرووشتی کاڵای دراو تایبەتی یەکانگیربووە.

ئاڵتون، وەك کاڵا لە ئاستی کاڵاکانیتر ڕادەوەستێ، چونکە پێشتر لە ئاستیاندا وەك کاڵا ڕاوەستاوە و لەهەمان کاتدا، وەك هاوکێشیش کاردەکا، جا وەك هاوکێشێکی تاکانە لە کردەوەی گۆڕینەوە یان هاوکێشێکی تایبەتی بێ شانبەشانی کاڵا هاوکێشەکانیتر. دوا بەدوای ئەوەش، ئاڵتون، لە بازنەی تەسك و بەرفراوانتر وەك هاوکێشێکی گشتی کاردەکات. هەر لەو کاتەوە، مۆنۆپۆلی ئەم پێگەیە دەربڕینی بەها لە جیهانی کاڵایی وەرگرتووە، بوو بە کاڵای دراو و لەم چرکەوە کە ئاڵتوون، لە هەر شوێنێکدا بووە بە کاڵای دراو، فۆرمی 4لە فۆرمی 3جیادەکاتەوە یان فۆرمی گشتی کاڵا بۆ فۆرمی دراو، گۆڕاوە.

دەربڕینی بەهای ڕێژەیی سادەی کاڵایەك، وەك پارچە کەتانەکە، لە کاڵایەکدا کە وەك دراو کاردەکات، بۆ نموونە(ئاڵتون)، شێوەی(نرخە)، کەواتە نرخی کەتانەکە. 20مەتر کەتان= 2مسقاڵ ئاڵتون

یان ئەگەر 2لیرەی ئیستەرلینی دوو ناوی دراوین بۆ 2میسقاڵ ئاڵتون: 20مەتر کەتان=2لیرەی ئەستەرلینی.

دژوارییەکان دەستواژەی شێوەی دراو، لە تێگەیشتنی باشی شێوەی هاوکێشی گشتییە، واتە شێوەی بەهای گشتی، واتە شێوەی سێهەم. شێوەی سێهەم لە شێوەی بەهای پەرەستێن(شێوەی 2) چارەسەردەکرێ و فۆرمی 1، تۆخمی پێکهێنانیەتی. 20مەتر کەتان=1کراس، یان xکاڵای A = y کاڵای B . لەبەر ئەم هۆیانە، شێوەی بەهای ساکار، تۆوی فۆرمی دراوە

4- خووڕەوشتی کاڵا پەرەستن و نهێنییەکانی

لە یەکەم تێڕوانینمان بۆ کاڵا، وەك شتێکی ساکار و ڕوون دێتە بەرچاومان، بەڵام بە پێچەوانەوە، شیکردنەوەکەمان پیشانیدا کە شتێکی زۆر ئاڵۆزو پڕە لە فرەبێژی میتافیزیکی و خەیاڵی ئاینی. کاڵا، وەکو بەهای بەکارهێنان، چ لە پڕکردنی پێداویستییەکانی مرۆڤ یان تایبەتمەندییەکانی وەك بەرهەمی کاری مرۆیی، هیچ شتێکی نهێنی تێدا نییە. زۆر ئاشکرایە کە مرۆڤ بە ڕێگای چالاکییەکانیەوە، فۆرمی ماددەکانی سرووشت دەگۆڕێ تا سوودیان لێ وەربگرێ. بۆ نموونە(شێوەی تەختە)، دەگۆڕێ کاتێ مرۆڤ بیەوێ مێزێکی لێ دروست بکا، بەڵام مێزکە هەر تەختەیە؛ شتێکی ئاسایی و هەستپێکراوە. بەڵام هەر کە خۆی وەك کاڵا پیشاندا، خۆی دەگۆڕێ بۆ شتێکی هەستیار و ناهەستیار. مێزەکە، تەنها بە هەر چوار قاچەکەیەوە لەسەر عەرزەکە

ڕاناوەستێ، بەڵکو لە بەرامبەر هەموو کاڵاکانیتر لەسەر سەرە تەختەیینەکەی ڕادەوەستێ و لە سەرە تەختەیینەکەیشیەوە گەشە بە زۆر یاری سەرسووڕهێنەرانە دەدا، وەك بڵێی لە بەشە ئازادەکانییدا، دەست بە هەڵپەڕکێ دەکا[5].

خووڕەوشتی نادیاری کاڵاکان لە بەهای بەکارهێنانیان و لەو تایبەتمەندییانەی کە بەها دیاریدەکەن، سەرچاوەی نەگرتووە. چونکە، یەکەم: کارە سوودمەندەکان چەندە فرەچەشن بن، یان چالاکی بەرهەمهێنەرەکان هەرچییەك بن، بەڵام ڕاستییەکی فیزۆلۆژین کە کاریگەری ئەندامە مرۆییەکانن وهەر کاریگەرییەکی تری ئەو ئەندامانە، و ناوەڕۆك وشێوەکەیان هەرچییەك بن، وەك کاکڵە، ڕەنجی مێشك و ئەندام و ماسولکە و هەستی مرۆڤن...هتد

دووهەم: لە دیاریکردنی چەندایەتی بەها، واتە ماوەی ڕەنجدان یان چەندایەتی کار، بە ڕوونی، چۆنایەتی کار جیاوازە لە چۆنایەتییەکەی. لە هەموو بارودۆخ و لە هەموو پلە جیاوازەکانی گەشەسەندا، گەرچی بە یەك شێوەش نەبێ، نرخی کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی خۆراك، سەرنجی مرۆڤ ڕاکێشاوە. لە دواییدا، لەو کاتەوە کە بە شێوەیەك لە شێوەکان، خەڵك بۆ یەکتری کار دەکەن، کارەکەیان، شێوەیەکی کۆمەڵایەتی بەخۆیەوە دەگرێ.

ئایا مۆرکە نادیارییەکەی بەرهەمی کارکردن کە لەو کاتەوە شێوەی کاڵا وەردەگرێ، لە کوێوەوە سەرچاوە دەگرێ؟ ئاشکرایە، هەر لە خودی ئەم فۆرمەوە.

مۆرکی یەکسانی کاری مرۆیی، شێوەی بەهای بەرهەمەکانی کارکردن وەردەگرێ و پێوانی کاری تاکەکان بە ماوەکەی دەکرێ، بەم جۆرە، شێوەی پێوانی بەهای بەرهەمەکانی کار وەردەگرێ. لە دواییدا، پەیوەندی بەرهەمهێنەران کە تایبەتمەندی کۆمەڵایەتی کارەکانیان دووپاتدەکەنەوە، شێوەی پەیوەندی کۆمەڵایەتی بەرهەمەکانی کار وەردەگرێ.

بەم شێوەیە، ڕۆشنایی شتێك بەسەر ماسوولکەی بینایی کاردەکات، بەڵام نەك وەك هاندەرێکی خودی ماسوولکەی بینین، بەڵکو وەك فۆرمی ماددی شتێك لە دەرەوەی چاو خۆی پیشاندەدا. بەڵام لە بینیندا، بەڕاستی ڕۆشنایی شتێکی دەرەکیی بەسەر شتێکی تردا کە چاوە، بەرپەرچ دەداتەوە. ئەوە پەیوەندی فیزیکییە لە نێوان شتگەلێکی فیزیکی، بەڵام شێوەو پەیوەندی بەها لەنێوان بەرهەمەکانی کار هیچ پەیویوەندیەکیان بە سرووشتە فیزیکەکانیانەوە نییە و تەنها پەیوەندییەکی دیاریکراوی خودی مرۆڤەکانە، کە لەبەرچاویاندا، شێوەی خەیاڵی لە پەیوەندی شتەکان وەردەگرن. بۆ ئەوەی هاوشێوەی ئەم دیارەیە بدۆزینەوە، دەبێ بۆ شوێنە تەماوییەکانی جیهانی ئاینی هەڵبێین.

لێرەدا، بەرهەمەکانی مێشکی مرۆڤ، وێنەی بوونەوەری سەربەخۆ کە جەستەی تایبەتییان هەیە و پەیوەندیان بە مرۆڤ و لە نێوان مرۆڤدا هەیە. ئەمە لە بەرهەمەکانی دەستی مرۆڤ لە جیهانی کاڵادا، ڕوودەدەن. من ئەمە ناوی لێدەنێم پەرەستن کە بە بەرهەمی کارکردنەوە لکاوە، لەو کاتەوە خۆی وەك کاڵا بەرهەم دەهێنرێت و لەبەر ئەم هۆیەیە کە لە بەرهەمهێنانی کاڵاکاندا جیاناکرێتەوە.

ئەو کارەکتەری پەرستایی جیهانی کاڵا وەك لە لێتۆژینەوەکەمان نیشانماندا، لە کارەکتەری موڵکایەتی کۆمەڵایەتی کارەوە سەرچاوەی گرتووە کە کاڵا بە بەرهەمدەهێنێ.

---

[5]/ مرۆڤ، بەبیری دێتەوە، کە وەڵاتی چین و مێزەکان دەستیان بە هەڵپەڕکێ کردووە، لەو کاتەوە کە وایان بە خیاڵ هاتووە کە هەموو جیهان نابزوێ.

بە گشتی، شتە سوودبەخشەکان دەبن بە کاڵا تەنها لەبەر ئەوەی بەرهەمی تایبەتی جیٚبەجیٚکراوی لەیەکتر سەربەخۆن. کۆی ئەم کارە تایبەتانە، کاری کۆمەڵایەتی پیٚکدەهیٚنیٚ. کاتیٚ بەرهەمهیٚنەرەکان، تەنها بە ڕیٚگای گۆڕینەوەی کاڵاکانیانەوە نەبیٚ، ناچنە ناو پەیوەندی کۆمەڵایەتییەوە، ئەوا تەنها لە سنووری ئەم گۆڕینەوەیە دووپاتی تایبەتمەندیە کۆمەڵایەتییەکانی کارە تایبەتەکانیان دەکەنەوە. لە ڕاستیدا، کارە تایبەتەکان وەك دابەشکردنی کاری کۆمەڵایەتی دەرناکەون، تەنها بەڕیٚگای ئەو پەیوەندییانەوە نەبیٚ کە گۆڕینەوە لە نیٚو بەرهەمەکان و بە ویٚنەیەکی ناڕاستەوخۆ لەنیٚو بەرهەمهیٚنەرەکان درووستی دەکەن. سەرئەنجامی ئەوەش، ئیٚمە دەتوانین بەنیسبەت ئەوانەوە بەو ئەجامگیریبیە بگەین کە پەیوەندی کارە تایبەتییەکانیان وەکو خۆیان دەمیٚننەوە، واتە پەیوەندی کۆمەڵایەتی ڕاستەوخۆی کەسەکان بە خودی کارەکانیانەوە و بە دەربڕینیٚکی درووستتر، پەویوەندی کۆمەلاتی لە نیٚو شتەکان.

بەرهەمەکانی کارکردن یەکەمجار وەك بەها لەناو ئاڵوگۆڕدا، بوونیٚکی کۆمەڵایەتی هاوڕەنگ و شیٚوەی تاکانە وەردەگرن و جیاوازن لە بوونە ماددییە فرەشیٚوەکەیان. دابەشکردنی بەرهەمی کار بۆ شتی سوودمەند و شتی بە بەها تەنها لە پراکتیکیدا چالاك دەبیٚ، لەو کاتەوە کە گۆڕینەوە، بڕیٚکی پڕپیٚست لە بەرفراوانی و بایەخ وەردەگریٚ تا شتە سوودبەخشەکان بۆ گۆڕینەوە بەرهەمدەهیٚندریٚن و تایبەتمەندی بەهای شتەکان هەر لە کاتی بەرهەمهیٚنانیاندا، ڕەچاوبکریٚ. لەم چرکەیەوە، کارە تایبەتییەکانی بەرهەمهیٚنان بەڕاستی مۆرکی کۆمەڵایەتی دوولایەنانە وەردەگرن. لەلایەك، دەبیٚ کاری سوودمەند بن بۆ پڕکردنەوەی پیٚداویستییە کۆمەڵایەتییەکان و بەمە، وەك بەشیٚکی تەواکەر بۆ کاری گشتی خۆی دووپات دەکاتەوە، بۆ سیستیٚمیٚکی کۆمەڵایەتی کار کە لە خۆوە پیٚکدیٚت؛ لەلایەکی ترەوە، تەنها پیٚداویستییە جۆربەجۆرەکانی خودی بەرهەمهیٚنەرەکانی پڕدەکاتەوەو هەر کاریٚکی سوودبەخشی تایبەت لەگەل هەر شیٚوە کاریٚکی سوودبەخشی تر، ئاڵوگۆڕ دەکریٚن، واتە هاوکیٚشییان. یەکسانی لەنیٚوان کارە جیاوازەکان لەگەل یەکتر تەنها لە تەجریدکرنیان لە نایەکسانی ڕاستەقینەیاندا دەبیٚ و تەنها بە گەڕاندنەوەی هەموویان بۆ تایبەتمەندییە هاوبەشەکەیان، واتە، خەرجکردنی هیٚزی مرۆییە، خاوەن هیٚزی مرۆیی ئەبستراکتە(مجرەد)ە.

مۆرکە کۆمەڵایەتییە دوولایەنەکانی کارە تایبەتییەکان تەنها ئەو کاتە لە میٚشکی بەرهەمهیٚنەران بەرپەرچ دەدەنەوە، کاتیٚ لە بزاوتی پراکتیکی ئاڵوگۆڕی بەرهەمەکان، دەردەکەون– کارەکتەری سوودبەخشی کۆمەڵایەتی کارە تایبەتییەکان، هەرکە لەو فۆرمە کە بەرهەمی کار بۆ کەسانیتر سوودبەخش دەبیٚ– کارەکتەری کۆمەڵایەتی یەکسانی کارە جۆربەجۆرەکانە لە فۆرمی کارەکتەری بەهای هاوبەشی ماددەی شتە جیاوازەکان، واتە لە بەرهەمی کاردا. کاتیٚ بەرهەمهیٚنەران، بەرهەمەکانیان وەك بەها ڕووبەڕووی یەکتر دادەنریٚن، بەو هۆیەوە نییە کە لەناویاندا تەنها بەرگیٚك دەبینن و کاری مرۆیی هاوچەشنی شاردراوتەوە، بەڵکو ڕیٚك بە پیٚچەوانەوە. لەوەی کە بەرهەمە جیاوازەکانیان لە ئاڵوگۆڕدا وەك هاوکیٚش دادەنیٚن، کارە جۆراوجۆرەکانیشیان وەك کاری مرۆیی بە یەکسانی دادەنیٚن. ئەوانە بەوە نازانن، بەڵام وا دەکەن[6]. لەبەر ئەو هۆیەیە، بەها ناوی خۆی لە نیٚوچەوانیدا نەنووسیوە، بە پیٚچەوانەوە، بەها زیاتر هەر بەرهەمیٚك لە بەرهەمەکانی کارکردن دەگۆڕیٚ بۆ هیرۆگلۆفییەکی کۆمەڵایەتی و مرۆڤ لە پاشاندا هەوڵدەدا، واتای ئەو هیرۆگلۆفییە تیٚبگات، ئەو کاتە هەوڵدەدات ڕووچیٚتە ناو

6/ گالیانی دەڵیٚ: بەها، پەیوەندییەکە لەنیٚوان دوو کەس)، دەبوایە ئەمەی بۆ زیاد بکردبا: (پەیوەندییەکی شاراوەیە لە ژیٚر بەرگی شتەکان).

نهێنییەکانی کاری کۆمەڵایەتی کە بەخۆی تێدا بەشداری دەکا، چونکە گۆڕینی شتە سوودمەندەکان بۆ بەها، وەك زمان، بەرهەمی کۆمەڵگایە.

ئەو دۆزینەوە زانستییە وا لە پاشاندا وەپێش هات کە بەرهەمی کار، بەو مانایە کە بەهایە، دەربڕینی پەتی و سادەیە لەبارەی ئەو کارە مرۆییە کە لە بەرهەمهێنانیدا بەکار هاتووە، ئاماژە بە سەردەمێکی بالا لە گەشەسەندنی مێژووی مرۆڤایەتی دەکات، بەلام ئەو وەهمانە کە مۆرکی کۆمەڵایەتی کار وا پیشان دەدەن وەك بڵێی مۆرکی شتەکان و خودی بەرهەمەکانە، لەبەین نابەن. ئەوەی تەنها لەبارەی فۆرمی بەرهەمی تایبەتەوە، واتە، بەرهەمهێنانی کالا کە مۆرکی کۆمەڵایەتی کاری تایبەتییە سەربەخۆکانن، لە یەکسانیاندا وەك کاری مرۆیی پێکهاتوون و بەشێوەی مۆرکی بەهای بەرهەمی کار دەردەکەوێت. ئەم ڕاستییە وەك لە پێش و لە پاش هەر دۆزینەوەیەك کە لە پەیوەندی بەرهەمهێنانی کالادا لە جێگیربوون و هەمان تایبەتمەندی سرووشتیی شێوەی گازی هەوا هەیەتی کە لەپاش دۆزینەوەی شێوەی توخمە فیزیکییەکانی، هەر وەك خۆی ماوەتەوە.

ئەوەی لەسەرەتادا بەلای ئاڵوگۆڕی بەرهەمەکانەوە بەشێوەیەکی پراکتیکی بایەخی هەیە، ئەو پرسیارەیە: چەندە بەرهەمی تریان دەست دەکەوێ لەبەرامبەر بەرهەمەکەی خۆیان، واتە، بەرهەمەکان بە چ ڕێژەیەك خۆیان ئاڵوگۆڕ دەکەن؟ هەر لەو کاتەوە کە ئەم ڕێژەیە، جێگیرییەکی ئاسایی و دیاریکراو وەردەگرێ، وا دێتە پێشی چاویان، وەك بڵێی لە سرووشتی خودی بەرهەمەکانی کارەوە سەریهەڵداوە، بەشێوەیەك کە(بۆ نموونە)تۆنێك ئاسن و2مسقاڵ ئاڵتون هەمان بەهایان هەیە، وەك1فوند ئاسن و یەك فوند ئاڵتون سەرەڕای پێکهاتە فیزیکی و کیمیاییە جیاوازەکانیان، هەمان قورساییان هەیە. لە ڕاستیدا، مۆرکی کالای بەرهەمەکانی کار یەکەمجار بەرێگای چالاکیەکانیانەوە وەك چەندایەتی بەها، جێگیر دەبێ.

ئەوەی دواییان بە بەردەوام و سەربەخۆ لە ویست و پێشبینیەکانی ئاڵوگۆڕەکانی، دەگۆڕێ و بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکەیان، شێوەی بزووتنەوەی شتەکان وەردەگرن؛ بزووتنەوەیەکە، کۆنترۆڵیان دەکا، لەبری ئەوەی خۆیان کۆنترۆڵی بکەن. دەبێ بەرهەمی کالا بە تەواوەتی گەشەبکات، پێش ئەوەی لە خودی ئەزموونەکەیەوە ئەم تێڕوانینە زانسییە دەربکەوێ، کە کارە تایبەتییە لە یەکتر سەربەخۆ و جێبەجێکراوەکان، گەرچی لێکتر تێکئالاون بەوەی کە پەلێکن لە سیستێمی کۆمەڵایەتی دابەشکردنی کار، بەبەردەوام بۆ پێوەرە ڕێژەییە کۆمەڵایەتییەکانیان دەگەڕێنەوە، چونکە لە پەیوەندی ئالوگۆڕیاندا، یان ئاڵوگۆڕی لابەلا و هەمیشە بگۆڕدا کە کاتی کاری کۆمەڵایەتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانیان، وەك یاسایەکی سرووشتی ڕێکخەر، بە زەبر پەیڕەو دەکرێ، هەروەك یاسای قورسایی، هەموو کەسێك هەستی پێدەکات، کاتێ ماڵەکەی بە سەر سەریدا دەڕوخێ.

دیاریکردنی چەندایەتی بەها بە ماوەی کار، نهێنییەکە لە ژێر دەرکەوتەی بزووتنەوەکانی بەهای ڕێژەیی کالاکان شاراوەتەوە، بەلام دۆزینەوەی، سەرەڕای ئەوەی پیشانماندەدا کە چەندایەتی بەهای بەرهەمی کار بە ڕێکەوت دیاری ناکرێ، کەچی بە هیچ شێوەیەك فۆرمە بابەتییەکەی دەرناخات.

بیرکردنەوە لەبارەی شێوەکانی ژیانی مرۆیی و لە پاشاندا شیکردنەوەی زانستیانەی، بەتەواوەتی ڕێگایەکی دژ بۆ بزووتنەوەی واقیع دەگرێتەبەر. ئەو شێوەیە، پاش بەسەرچوونی زەمەنێك دەستدەکات بە ئەنجامگری تەواوی پرۆسەی گەشەسەندن. ئەو شێوانە کە شقڵی کالا بە بەرهەمەکانی کار دەدەن و ئاراستەی سووڕاندنی کالادەکەن و لە هەمان کاتدا، خاوەن جێگیری شێوەی سرووشتییەکانی ژیانی کۆمەڵایەتییە، پێش ئەوەی خەڵك هەوڵ بدەن نەك تەنها لەبارەی مۆرکی مێژوویی ئەو شێوانە ئاگادار بن کە بە جێگیر و نەگۆڕ دێتە پێشچاویان، بەڵکو، لەبارەی مانا ناوەکییەکەیشی. تەنها بەم شێوەیە، شیکردنەوەی نرخی کالا، ئێمەی بەرەو دیاریکردنی مۆرکی

بەهاکەی ناوەوەی دەبا. بەڵام ئەم شێوە پەیداکراوە و جێگیرەی جیهانی کاڵا، واتە شێوە دراوییەکەی، لەبری ئەوەی تایبەتمەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کارە تایبەتییەکان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێو بەرهەمهێنەران بدۆزێتەوە، هەڵدەستێ بە شاردنەوەیان. کاتێ دەڵێم، گەنم، کراس یان پێڵاو بۆ پارچە کەتانەکە دەگەڕێنەوە، بەو مانایە کە کەتانەکە، بەرجەستەکردنی گشتی کاری مرۆیی پەتییە، ئەوا هەڵە و سەیری ئەم دەربڕینە یەکسەر بەرچاودەکەوی، بەڵام کاتێ بەرهەمهێنەرانی ئەو کاڵایانە، بەرهەمەکانیان بۆ پارچە کەتانەکە یان ئاڵتون یان زیوو دەگەڕێننەوە، مانای هەمان شتە، چونکە هاوکێشی گشتییە و پەیوەندی کۆمەڵایەتی لە نێوان کارە تایبەتییەکانیان و کۆی کارە کۆمەڵایەتییەکان بە وردی لەو شێوە سەرسووڕهێنەرە دێتە بەرچاویان.

ئەو جۆرە شێوانە، گوتەگەلی ئابووری بۆرژوازیین و ڕەواجی کۆمەڵایەتیان هەیە، کەواتە، شێوەی بیری بابەتییانەن بۆ پەیوەندی بەرهەمهێنانی ئەم سەردەمە مێژووییە دیاریکراوە کە شێوازی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی کاڵایە. هەموو نادیارییەکان و جادوو و جنۆکەکانی جیهانی کاڵا، کە بەرهەمەکانی کار لەسەر بنەمای بەرهەمهێنانی کاڵا، تەماوی دەکەن، یەکسەر وون دەبن، کاتێ پەنا بۆ فۆرمی بەرهەمهێنانی تر دەبەین.

لەبەر ئەوەی ئابووری سیاسی حەز لە(ڕۆبنسۆن کرۆزۆ) دەکەن، ئەوا ئێمە دەڕۆین بۆ سەردانی ڕۆبنسۆن لە دوورگەکەی. سەرەڕای ئەوەی کەسێکی قانعە، بەڵام چەندین پێداویستی هەیە و دەبێ پڕیان بکاتەوە، بۆیە دەبێ کاری سوودبەخشی جۆراوجۆر ئەنجام بدا، ئامرازەکان کارو مۆبێل درووست بکات، مەڕ بەخێوبکات و ماسیگری و ڕاو بکات...هتد. لەبارەی سەڵەوات و تروهاتە هاوچەشنەکان هیچ ناڵێن، چونکە ڕۆبنسون لەزەتی لێ دەبا و ئەو جۆرە چالاکییە وەك جۆرە پشوودانێك تێدەڕوانێ. سەرەڕای کارە بەرهەمهێنەرە جۆربەجۆرەکانی، باش دەزانێ کە ئەوانە چالاکی جۆراوجۆری خودی ڕۆبنسون خۆیەتی، واتە ئامرازی جۆراوجۆری کاری مرۆیین. خودی پێداویستی ڕۆبنسون ناچاری دەکا، کاتەکەی لە نێو کارە جۆربەجۆرەکانی دابەش بکات و ئەگەر هەندێ کار شوێنێکی زیاتر یان کەمتر لە چالاکییە گشتییەکەی بگرێ، ئەوا، پەیوەندی بەو پلە دژوارەیەوە هەیە کە ڕووبەڕووی دەبێ بۆ دەستخستنی سەرئەنجامێکی سوودبەخش. ئەزموونەکان ئەوەیان فێرکردووە، و(ڕۆبنسۆن)ەکەمان کە سەعات، دەفتەری ژمێریاری، پەڕ، مەرەکەبەکەی لە ڕووداوی نوقمبوونی پاپۆڕەکەدا ڕزگارکرد، وەك ئەنگلیزێکی باش دەست بە نووسینی کتێبێك دەکا لەبارەی خۆی و بە وردی باسی شتە سوودبەخشەکانی دەکا و ئەو شێوازە جۆربەجۆرانە کە بۆ بەرهەمهێنانیان پێویست بووەو لە دواییشدا، ئەو کاتە پێویستە کە بۆ چەندایەتییەکی دیاریکراو بۆ بەرهەمە جۆربەجۆرەکان لە ڕێژەیەکی مامناوەند، تێیاندا خەرجکراوە. هەموو پەیوەندییەکانی ڕۆبنسۆن لەگەڵ ئەو شتانە کە بەخۆی درووستی کردوون و سەروەتەکەی پێکدەهێنن، بەخۆیان، تا ئەو ڕادەیە ساکار و ڕوونن کە بەڕێز(M. Wirth)، بە بێ ئەوەی پێویستی بە ماندووبوونێکی هزری تایبەت هەبێ، دەتوانێ لێیان تێبگات. سەرەڕای ئەوانەش، هەموو دەستنیشانکردنە کاکڵەییەکانی بەهایان لەناویاندا هەیە.

دەبا ئێستا لە دروورگە پڕ ڕۆشناییەکەی (ڕۆبنسون)ەوە بۆ تاریکستانی چەرخی ناوڕاستی ئەورووپا بڕۆین

لەبری مرۆڤی سەربەخۆ، مرۆڤی ملکەچ دەبینین-کۆیلە و خاوەن زەمین، دەرەبەگ و میرە دەرەبەگەکان و عەوام و پیاوانی کڵێسا. پاشکۆیاتی کەسەکان، لەیەك کاتدا، تایبەتمەندی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی بەرهەمهێنانی ماددی و هەموو بوارەکانی تری ژیان نیشاندەدا.

لەبەر ئەوەی پەیوەندییەکانی پاشکۆیاتی کەسەکان، بنچینە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو کۆمەڵگایە پێکدەهێنن، لەبەر ئەوەی کۆمەڵگا لە سەر پاشکۆیاتی تاکە کەسی دامەزراوە، هەموو پەیوەندییەکانی ناویشی وەك پەیوەندی

له نێو کەسەکان دەردەکەوێ، کار و بەرهەمەکانیشی پێویستیان نییە بەوەی، ڕاستییەکانی، شێوەی فەنتازیای جۆراوجۆر وەربگرێت. هەردووکیان وەك کار باجوەرگرتن دەردەکەون و(باج)یش وەك مەتریاڵ دەدرێ. شێوەی سرووشتی کار و تایبەتمەندیە گشتییەکەی، نەك وەك لە سەر بنچینەی بەرهەمهێنانی کاڵاییدا، بەهەمان شێوە، شێوەی ڕاستەوخۆی کۆمەڵایەتییەکەیە. کاری بێگاری(سخرە)یش، هەر وەکو بەرهەمهێنانی کاڵا، بە ماوەی کات، دەپێورێت، بەڵام هەر بێگارێك زۆر بە باشی دەزانێ کە چەندایەتییەکی دیاریکراو لە هێزی کارس شەخسی خۆی لە خزمەتی سەردارەکەی بەکاردەهێنێ. ئەو 10%ی کە دەبوایە بە قەشەکە بیدا، روونتر بوو لەلای لە بەرەکەتی قەشەکە. مرۆڤ بە هەر ڕێگایەکەوە بڕیار لەسەر ئەو دەمامکانە بدا کە خەڵك لە ناو کۆمەڵدا ڕووخساریان پێ شاردۆتەوە، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکگان لەنێو خەڵك لە کارە تایبەتییەکەیان بە ڕوونی دووپاتدەبێتەوە، بەوەی پەیوەندی کەسایەتی تایبەتیانە، بەبێ ئەوەی خۆیان لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و لە نێو بەرهەمەکانیاندا بشارنەوە.

بۆ ئەوەی کاری هابەش دیاری بکەین، مەبەست کاری هەرەوەزی کۆمەڵایەتی ڕاستەوخۆیە، پێویست ناکا بۆ شێوە سرووشتییە سەرەتاییەکەی بگەڕێینەوە کە لە سەرهەڵدانی مێژووی هەموو گەلە شارستانییەکاندا بۆمان دەردەکەوێ. نموونەی نزیکیمان هەبە لە پیشەسازی لادێی و باوکسالاری ئەو خێزانە جووتیارییانە کە بۆ پێویستییە تایبەتییەکانی خۆیان، مەڕومالاَت، گەنم، کەتان و کراس...هتد بە بەرهەم دەهێنا. ئەو شتانە خۆیان وەك بەرهەمی جۆراوجۆر بە خێزانەکە پیشاندەدا، وەك کاری خۆیان، نەك وەك کاڵاگەلێك بۆ گۆڕینەوەی هەندێکیان لەگەل کاڵای تر. هەموو ئەو کارە جۆربەجۆرانەی وا ئەم بەرهەمانە سەرچاوەیان لێ وەردەگرت، هەر لە کشتوکاڵی، بەخێوکردنی مەڕومالاَت، کەتان، پیشەسازی پوشاك و...هتد، یەکەمجار شێوەی کاری کۆمەڵایەتیان هەیە، چونکە کاری خێزانێکە و دابەشکردنی کارەکانیان ڕێك وەك دابەشکردنی کاری بەرهەمهێنانی پیشەسازییە و مەرجە سرووشتییە گۆڕاوەکانی بە گوێرەی وەرزەکان دەگۆڕێ، هەروا بە گوێرەی تەمەن و رەگەز، لەناو خێزانەکەدا دابەشکردنی کار و ماوەکەی بە نیسبەت هەر تاکێکیان ڕێکدەخرێت. پێوانی خەرجکردنی هێزی تاکەکان بە ماوەی کارەکەیان، ڕاستەوخۆ مۆرکی کۆمەڵایەتی هەمان کاریان بۆ دەردەخات، چونکە هێزی کاری تاکەکان، تەنها وەك ئەندامی هێزێکی هاوبەشی ناو خێزانەکە کار دەکەن.

لە دواییدا، با کۆمەڵەی خەڵکێکی ئازاد بهێنینە پێشچاومان کە بە ئامرازی بەرهەمهێنانی هاوبەش کاردەکەن و تاکەکانی بە هووشیارییەوە هێزی کاریان وەك هێزی کاری کۆمەڵایەتی کاردەکەن. ئەوەی لە بارەی(ڕۆبنسون)ەوە گوتمان، لێرەدا نۆژەن دەبێتەوە، تەنها بەشێوەیەکی کۆمەڵایەتی، نەك شەخسی. هەموو بەرهەمەکانی ڕۆینسۆن، بەرهەمی تاکێك بوون و شتگەلێك بوون بۆ بەکارهێنانی ڕاستەوخۆ بۆ خۆی. سەرجەمی گشتی بەرهەمی کۆمەڵەکە، بەرهەمێکی کۆمەڵایەتییە و بەشێکی سەرلەنوێ وەك ئامرازێکی بەرهەمهێنان بەکاردەهێنرێت و بە کۆمەڵایەتی دەمێنێتەوە. بەڵام بەشەکەی تر وەك خۆراك لەلایەن ئەندامانی کۆمەڵەکەوە، بەکاردەبرێت. دەبێ لە سەر هەمواندا دابەش بکرێت. شێوازی دابەشکردن لەگەڵ جۆری تایبەتی ئۆرگانی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی، دەگۆڕێ و پلەی گەشەسەندنی مێژوویی بەرهەمێنەران. ئەگەر تەنها پێشوەخت شتەکان بە تەریبی لە شان بەرهەمهێنانی کاڵاکان دابنێین، دەبینین بەشی خۆراکی هەر بەرهەمهێنەرێك ئەوەندەی ڕێژەی کاتی کاردنەکەیە. کەواتە ماوەی کاردکردن، ڕۆڵی دووسەرەی هەیە، لەلایەکەوە، دابەشکردنی کاتی کارکردن لە نێو کۆمەڵگە، پەیوەندی نێوان ئەرك و پێداویستییە جۆربەجۆرەکان ڕێکدەخا و، لەلایەکی ترەوە، بەشی هەر تاکێکی بەرهەمهێنەر لە کارە هاوبەشەکە، دەپێوێ و لەهەمان کاتدا، ڕێژەی ئەو بەشە کە بۆ خودی بەرهەمهێنەرکە

دەگەڕێتەوە لە بەشی بەرهەمی تەرخانکراو بۆ بەکاربردن، دەپێوێ. پەیوەندی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکان لەگەڵ کار و بەرهەمی کارەکانیان لە بەرهەمهێنان و دابەشکردندا، بە سادەیی و شەفافییەت دەمێننەوە.

لە کۆمەڵگەی کاڵا بەرهەمهێناندا کە پەیوەندی گشتی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی لەوە پێکبێت، خۆیان وەك کاڵا، واتە وەك بەها هەڵسووکەوت بکەن و لەناو ئەم فۆرمە مادییانەی کارە تایبەتییەکانیان وەك کارگەلێکی مرۆیی یەکسان لەگەڵ یەکتر بەرخورد بکەن، ئەوە مەسیحییەتە لەگەڵ کلتوری مرۆڤی موجەرەد لە گەشەسەندنە بۆرژواییەکەی کە پرۆتستانتییەت وئیلاهییەت...هتد، گونجاوترین فۆرمی ئاینیانە.

شێوازی بەرهەمهێنان لە سەردەمی <u>ئەنتیکی</u> ئاسیای کۆنەوە..هتد، گۆڕینی بەرهەم بە کاڵا، و بوونی مرۆڤ وەك بەرهەمهێنەری کاڵا، ڕۆڵێکی لاوەکی بینیوە و، هەرچەند ئەو ڕۆڵە بایەخدارتر بووە، کۆمەڵگەکان ئەوەندە لە قۆناغی هەڵوەشاندنەوە نزیکبوونەتەوە. لە ڕاستیدا، تەنها لە هەندێ قۆناغی جیهانی کۆندا نەبێ، وەك خواوەندەکانی ئەبیقور، یان وەك جووەکان لە(پورێن)ی کۆمەڵگەی پۆلۆنی، هیچ گەلی بازرگانی، بەمانای ووشەکە، بوونی نەبووە. ئۆرگانەکانی بەرهەمهێنانی کۆمەڵگا ئەنتیکەکان، زۆر لە کۆمەڵگەی بۆرژوازی ساکارتر و شەفافتر بوون؛ هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی یان مرۆڤە تاکەکان پێنەگەیشتبوون کە هێشتا خۆیان لە ناوکی سرووشتی ڕەگەزەکەیان لەگەڵ یەکتر نەپچڕاندبوو، یان ڕاستەوخۆ لەبەر دەسەڵات و پەیوەندی کویلایەتی. مەرجی پلە نزمی گەشەسەندنی هێزی بەرهەمهێنانی کاری ئەو کۆمەڵگایانە، گونجاوبووە لەگەڵ پەیوەندی سەرسوڕهێنەرانەی مرۆڤەکان لەناو پڕۆسەی بیروباوەڕی ژیانە ماددییەکەیانداو لە نێو خۆیان و سرووشتدا. ڕاستی ئەم سەرسووڕهێنانە، خۆییە لە بیروباوەڕدا بە شێوەی ئاین لەنێو گەلە سەرەتاییەکان بەرپەرچیانداوەتەوە.

بەرپەرچدانەوەی ئاینی بۆ جیهانی ڕاستەقینە، تەنها ئەو کاتە دەکرێ نەمێنێ، وەختێ پەیوەندی کار و ژیانی پراکتیکی ڕۆژانەی ئینسانەکان، لەگەڵ یەکترو سرووشتدا، دەکرێ بە پەیوەندییەکەی عەقلانی و شەفاف. شێوەی پرۆسەی ژیانی کۆمەڵایەتی، واتە پرۆسەی بەرهەمهێنانی ماددی، ئەو ڕۆژە لە تەمی ئەو نهێنیانەی بەرچاوی گرتووە، ڕزگاری دەبێ، وەختێ دەبێ بە بەرهەمی مرۆڤی ئازاد و هاوبەش کە هووشیارانە بە گوێرەی کۆنترۆڵی بە پلانەوە کاردەکەن و دەبن بە سالاری بزووتنەوە کۆمەڵایەتییە تایبەتییەکەیان. بەڵام ئەمە، پێویستی بە بنەمایەکی ماددی هەیە یان زنجیرەیەك لە مەرجی مادییانەی ژیان کە بەخۆیان بەرهەمی گەشەسەندنێکی دووردرێژ و پڕ ئازاری مێژوویین.

ڕاستە ئابووری سیاسی بەناتەواوی هەستاوە بە شیکردنەوەی بەها و چەندایەتییەکەی و ناوەڕۆکی فۆرمە شاراوەکەی دەدۆزیتەوە، بەڵام هەرگیز ئەو پرسیارەی نەوروژاندەوە کە بۆچی ئەو ناوەڕۆکە هەر فۆرمێك وەردەگرێت؟ واتە بۆچی کار خۆی لە بەهادا دەنوێنێ و پێوانی بە ڕێگای ماوەکەی لە چەندایەتی بەرهەمی کاردا دەردەبڕێت؟ ئەو شێوازانە کە لە نێو چەوانیاندا نووسراوە، سەر بە قۆناغێکی دیاریکراون و لەناویاندا پرۆسەی بەرهەمهێنان مرۆڤ ئاراستە دەکات، و مرۆڤ هێشتا پرۆسەی بەرهەمهێنانی ئاراستە نەکردووە، بۆ هووشیاری بۆرژوازی دەگونجێ و وەك پێویستییەکی سرووشتی دەزانێ، ڕێك وەك خودی کاری بەرهەمهێنەر. لێرەوە، بەشێوەیەك تەماشای فۆرمەکانی بەرهەمە کۆمەڵایەتییەکانی پێش شێوەی بەرهەمهێنانی بۆرژوازی دەکەن، وەك تێڕوانینی باوکانی کڵیسایە بۆ ئاینەکانی پێش مەسیحییەت.

وەك بینیمان، بەشێك لە زانایانی ئابووری تووشی وەهم بوون بەهۆی <u>پەرستنی</u> لکاو بە جیهانی کاڵا یان بە هۆی ڕووە ماددیە تایبەتییەکانی کاری کۆمەڵایەتی کە بەڵگەیەکن لەسەر مشتومڕە وەڕسکەرەکەیان لەبارەی ڕۆڵی

سرووشت له پێکهێنانی بەهای ئالوگۆڕەوە. بەهای ئالوگۆڕی شێوازی کۆمەڵایەتی دیاریکراو، ئەو کارە بەکارهێنراوەیە کە له بەرهەمهێنانی شتێکدا دەردەبڕێ و ناتوانێ هەڵگری ماددەی سرووشتی بێ، بێجگە له وەرچەرخانی ئاڵوگۆڕ نەبێ.

له کۆمەڵگەکەماندا دەبینین کە شێوەی کاڵا گشتیترین و پێنەگەیشتووترین فۆرمی بەرهەمهێنانی بۆرژوازیە و شێوەیەکی باوە لەلای هەموو کەسێك، تەنانەت هیچ کەسێك نهێنی پەرستنەکەی ناوی نابینێ.

وەهمی سیستێمی بازرگانی له چی سەرچاوەی وەرگرتووە؟ هەڵبەت له مۆرکی پەرەستن کە شێوەی دراو بە کانزا گران بەهاکان دەیدا.. ئایا ئابووری مۆدێرن کە بەفیزەوە گاڵتەجاڕی بە پەرستنی ئەوانەی هەڵگری بیروڕای بازرگانین، دەکات، بەخۆی له فرێودانی ڕەواڵەتیانە، قوتاری بووە؟ ئەوە له کەیەوە ئەو وەهمی فیزیوکراتە نەماوە کە دەڵێن، داهاتی زەمین، له زەمینەوە گەشەدەکات نەك له کۆمەڵگاوە؟

با نەکەوینە پێش مەسەلەکان و با لەم بارەی خودی بابەتی شێوەی کاڵا، نموونەیەکی تر بهێنینەوە. ئەگەر کاڵا بیانتوانیبا بدوێن، ئەوا دەیانگوت، ڕەنگە بەهای بەکارهێنانمان بۆ مرۆڤ بایەخیان هەبێ،بەڵام ئێمە وەك شتگەل، زۆر پێکەنیمان پێیان دێت. ئەوەی بەلامانەوە گرنك بێ، بایەخەکەمانە و پەیوەندییەکانی نێوانمان وەك شتگەلی کاڵایی، ڕاستی بۆچوونەکەمان دەسەلمێنێ. ئێمە تەنها وەك بەهای گۆڕینەوە ڕووبەڕووی یەکتر دەبینەوە. مرۆڤ گوێی لێیە چۆن ئابووریناسەکان ووشەکانیان له ڕووحی کاڵاکانەوە وەردەگرن و دەڵێن: (("بەها"(بەهای گۆڕینەوە)، تایبەتمەندی شتەکانە، موڵکایەتی(بەهای بەکارهێنان)ی مرۆڤە. بەم مانایە، بەها، پێداویستی ئاڵوگۆڕینەوەیە، بەڵام سەروەت، نەخێر). (سەروەت_بەهای بەکارهێنان-"سیفەتی مرۆڤە. بەها سیفەتێکی کاڵایە. مرۆڤێك یان کۆمەڵێك دەوڵەمەندن؛ مرواری یان گەوهەر بەهادارن...مرواری یان گەوهەر وەك مرواری و گەوهەر بەهایان هەیە.))

تا ئێستا هیچ کیمیاناسێك بەهای گۆڕینەوە لەناو مرواری یان ئەڵماس نەدۆزیوەتەوە، بەڵام دۆزەرە ئابوریناسەکانی ئەم ماددە کیمیاوییە کە ئیدیعای ڕەخنەگری قووڵ دەکەن، دەبینن بەهای بەکارهێنانی شتەکان، بەجیا له تایبەتمەندییە مادییەکانیان، موڵکی خودی شتەکانە. ئەوەی بۆچوونەکەیان دەسەلمێنێ، ئەو بارودۆخە سەیرەیە کە بەهای بەکارهێنانی شتەکان، بەبێ گۆڕینەوە، خۆیان بۆ مرۆڤ واقعی دەکەن، کەواتە، له پەیوەندییەکەی ڕاستەوخۆ لەنێوان شتەکان و مرۆڤدا، کەچی بەهاکەیان بە پێچەوانەوەیە، تەنها بە گۆینەوەیان، جێبەجێ دەبن، واتە له پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتیدا. کێ له ئێمە دۆگبەری پیاوچاك لەبیر نایەتەوە کە وانەیەك بە لیسکولی پاسەوان دەڵێ: (پیاوێکی جوان بی، بەهرەی بارودۆخە، بەڵام فێربوونی خوێندن و نووسین، له سرووشتەوە سەرچاوە دەگرێ.)[7]

---

[7]/ شکسبیر، هەرایەکی زۆر لەپێناو هیچ، ، بەشی سێهەم، نمرە3، 98

بەشی دووهەم

پرۆسەی ئاڵوگۆڕکردنەوە

کاڵا نە خۆی دەتوانێ بۆ ناو بازاڕ بڕوات و نە دەتوانن خۆیان بگۆڕنەوە. کەواتە، دەبێ ئێمە بۆ پاسەوانەکانیان بگەڕێین، مەبەست خاوەنەکانیانە. کاڵاکان شتن، بۆیە ناتوانن لە دژی مرۆڤ، بەرگری لە خۆیان بکەن و، ئەگەر هەندێکیان هێزیان پیشاندا، ئەوا مرۆڤ دەتوانێ هێزیان بۆ بەکاربهێنێ، بە ووشەیەکیتر، دەتوانن دەستیان بەسەردا راگرن [8]. بۆ ئەوەی ئەو شتانە لە پەیوەندی لە گەل یەکتر دابنرێن، بەوەی کاڵان، ئەوا پاسەوانەکانیان دەبێ بەخۆیان پیوەندی لەگەل یەکتر درووست بکەن، بەو مانایە کە کەسایەتین و ئیرادەکەیان لە ناو ئەو شتانەدا بە شێوەیەك جێگیر بووە کە ئیرادەی ئەمیان بەهەمان شێوە، ئیرادەی ئەوی تریانە؛ بە گوێرەی پەیماننامەیەکی دڵخواز و هاوبەش، هەر یەکێکیان دەبێ بەخاوەن موڵکی کاڵایەکی نەناس و لە کاڵاکەی خۆی دەگەڕێ. هەردوولایان، وەك خاوەن موڵکی تایبەت، دەبێ دان بە بەرامبەرەکەیدا بنێ. ئەم پەیوەندییە یاساییە، وەك پەیمانێك دادەرێژن، بەشێوەی یاسایی گەشەی کردبێ یا نا، لە پەیوەندی ئیرادەکان نەبێ، چشتێکیتر نییەو تێیدا پەیوەندی ئابووری بەرپەرچدەداتەوە. ناواخنەکەی خودی پەیوەندییە ئابوورییەکە دیاریدەکات. لێرەدا کەسەکان هیچ پەیوەندییەکیان بە یەکەوە نییە، تەنها بەوە نەبێ کە خۆیان چشتی دیاریکراو لە پەیوەند بە یەکتریەوە، دادەنێن، بەوەی کاڵان. کەسەکان لە ئاستی یەکتری، بوونیان نییە، تەنها وەك نوێنەری ئەو کاڵایانە نەبێ کە موڵکیانە. لەلایەکیترەوە دەبینین لە پرۆسەی گەشەسەندن کە کارەکتەری هەموو ئەو کەسانەیە کە دەمامکە ئیکۆنۆمەکان لەبەر دەکەن، تەنها بەکەسایەتیکردنی ئەو پەیوەندییە ئابوورییانە، هەڵگرەکانی ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوە.

ئەوەی خاوەن کاڵایەك بەناو لە کاڵاکەی جیادەکاتەوە، ئەو بارودۆخەیە کە هەر کاڵایەکیتر بەنیسبەت کاڵاکەی خۆی هەیەتی، تەنها شێوەیەکە لە دەرکەوتنی بەها تایبەتەکەی کە لەگەل لەدایکبوونیەوە، بەدکارو خەندەوەرە، هەموو کاتێك ئامادەیە ڕووح و گیانی خۆی لەگەل کاڵایەکیتر بگۆڕێتەوە، تەنانەت گەر وەك((ماریتۆرنە))یش جوان نەبێ. بێ هەستی جەستەی کاڵا، لەلایەن خاوەنەکەیەوە لە ڕێگای هەر پێنج هەستەکەیەوە و زیاتریش، تەواو دەکرێ. کاڵا بە نیسبەت ئەوەوە، هیچ بەهایەکی سوودبەخشی ڕاستەوخۆی نییە و ئەگەر مەسەلەکە بەشێوەیەکی تر بوایە، ئەوا بۆ بازێڕی نەدەبرد. ئەو تەنها بەها سوودمەندەکەی ناوی دەبینێ کە هەڵگری بەهایە و بۆ کەسانی تر سوودبەخشە و لە دواییدا ئامرازی گۆڕینەوەیە.

کەواتە دەبێ لە بەرامبەر کاڵایەکیتر، کە بەهای بەکارهێنانی ڕازی دەکا، بیفرۆشێ. هەموو کاڵاکان، بەهایان نییە بۆ خاوەنەکانیان و بەهای بەکارهێنانن بۆ ئەوانەی نییانە. بۆیە دەبێ بە درێژایی هێڵەکە، دەستبەدەست

8/ لە سەددەی دوانزەهەمدا کە بە خواناسی بەناوبانگبووە، زۆر جار لەنێو کاڵاکاندا شتی زۆر هەستیار دادەنرا. شاعیرێکی فەرەنسی بەو شێوەیە، ئاماژە دەکا، بۆ نموونە، لەنێو ئەو کاڵایانە کە لە بازاڕی(لانديت) پیشاندەدرا، لە تەنیشت تەونەوە، پێڵاو و کەرەستەی جووتیاری((ژنان بە لاشەی نەرم و نیانەوە))دانراوە. ئەمەیە دادپەروەری هەمیشەیی.

بکا. بەڵام بەکارهێنانیان بەو شێوەیە لەنێو دەستەکان، وەك گۆڕینەوەیان و گۆڕینەوەیان بە یەکتریان دەگەیەنێ بەوەی بەهان و ئەنجامدەدرێ بەوەی بەهان پێش ئەوەی بتوانی تۆژینەوەی بەهای بەکارهێنانەکەی بکەی.

لەلایەکیترەوە، دەبێ سەرنجی بەهای بەکارهێنانی بدەی پێش ئەوەی تۆژینەوەی بەهاکەی بکەی، چونکە ئەو کارە مرۆییەی تێدا خەرجکراوە، ناژمێردرێ تەنها بەوەی کە بە شێوەی سوودمەند بۆ کەسانیتر بەکاردەهێنرێ. کەچی تەنها گۆڕینەوەکەی دەتوانێ بۆمان، دەربخات داخۆ ئەو کارە بۆ کەسانیتر سوودمەندە یان نا، واتە دەکرێ بزانین ئەو بەرهەمهێنانە پێداویستی کەسانیتر پڕدەکاتەوە یان نا.

هەر خاوەن کاڵایەك ڕازی نابێ بە فرۆشتنی کاڵاکەی، تەنها لەبەرامبەر کاڵایەکیتر کە بەهاکەی سوودبەخشی پێداویستییەکانی پڕدەکاتەوە. بەم مانایە، گۆڕینەوە بەنیسبەت خۆی مەسەلەیەکی تاکانەیە لەلایەکیترەوە، دەیەوێ تۆژینەوەی کاڵایەك بکات بەوەی بەهایە لە هەر کاڵایەك بەدڵی بێ و هەمان بەهای هەبێ، بەبێ ئەوەی بایەخ بەوە بدا کە کاڵاکەی خۆی بۆ خاوەن کاڵایەکی تر بەهایەکی بەسوودی هەیە یا نا. بەم مانایە گۆڕینەوە بەنیسبەت خۆی کارێکی کۆمەڵایەتی گشتییە. بەڵام خودی کار ناتوانێ لە یەك کاتدا و بەنیسیەت هەموو ئەوانەی کاڵاکانیان دەگۆڕنەوە، ببێ بە کاری تاکانەی پەتی و لەهەمان کاتدا بە کاری کۆمەڵایەتی و گشتی پەتی.

دەبا مەسەلەکە لەنزیکەوە تەماشابکەین. هەر کاڵایەکی نامۆ بۆ هەر خاوەن کاڵایەك هاوکێشەیەکی تایبەتە بۆ کاڵاکەی و کاڵاکەی هاوکێشەیەکی گشتییە بۆ هەموو کاڵاکانیتر. بەڵام چونکە هەموو ئەوانەی کاڵاکانیان دەگۆڕنەوە خۆیان لەهەمان حاڵەتدا دەبیننەوە، بۆیە هیچ کاڵایەك نییە کە ببێ بە هاوکێشەیەکی گشتی و بەهای ڕێژەیی کاڵاکان و خاوەن هیچ شێوەیەکی گشتی نییە کە بەڕێگایەوە وەك چەندایەتییەکی بەها بەراورد بکرێ. بە ووشەیەکیتر، کاڵاکان لە ئاستی یەکتر ڕۆڵی کاڵا نابینن، بەڵکو ڕۆڵی بەرهەمگەلێکی پەتین یان ڕۆڵی بەهای بەکارهێنان دەبینن.

ئەوانەی کاڵاکانیان دەگۆڕنەوە بە پەشۆکی بیردەکەنەوە وەك چۆن فوست بیردەکاتەوە: لەسەرەتادا کار بوو. بۆیە کاریان دەکرد، پێش ئەوەی بیربکەنەوە، و غەریزە سرووشتییەکەیان دووپاتی ئەو یاسایانە دەکەنەوە کە لە سرووشتی کاڵاکاندا سەرچاوەیان وەرگرتووە. ئەوانە ناتوانن بەراوردی پۆلەکانیان بکەن بەوەی بەهان و لەپاشاندا بەوەی کاڵان، تەنها کاتێ بە کاڵایەکیتر بەراوردیان دەکەنەوەو خودی خۆی وەك هاوکێشەیەکی گشتی دەخاتە بەردەستیان. ئەمە لە لێتوێژینەوەی رابردوماندا پیشاندا. بەڵام ئەم هاوکێشە گشتییە دەتوانێ تەنها سەرئەنجامی کارێکی کۆمەڵایەتی بێ و لە ڕاستیدا کارە تایبەتییەکان ناتوانن وەك جۆرە دابەشکردنێك بۆ کارە کۆمەڵایەتییەکان دەربکەون، تەنها بە ڕێگای ئەو پەیوەندییانەوە نەبێ کە ئاڵوگۆڕ لەنێوان بەرهەمەکانیاندا کار دەکەن و بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە نێوان بەرهەمهێنەرەکان و بەم جۆرە دەبێ بە شێوەی هاوکێش، واتە لەباری کۆمەڵایەتیەوە سوودمەندە. بۆ ئەوەی کاڵایەك ڕۆڵی هاوکێشی گشتی ببینێ، بە ڕێگای پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتییەوە دەبێ بە کاری کۆمەلایەتی تایبەت بە دوور لە کاڵاو بەم جۆرە دەبێ بە دراو.

((ئەوانە یەك ئامانجیان هەیە، و شێوەو هێز بە ئاژەڵەکان دەدەن– رؤیای یوحەنا 17–3)). ((هیچ کەسێك ناتوانێ نە بکڕێ و نە بفرۆشێ، تەنها ئەو کەسە نەبێ کە مۆرکی ئاژەڵ یان ناو، یان ژمارەی ناوەکانی دەبێ– رؤیا یوحەنا 13–17)

کریستاڵی دراو بەرهەمێکی پێویستی پرۆسەی گۆڕینەوەیە کە تێیدا بەرهەمی کاری جۆربەجۆر یەکتری هاوکێش دەکەن، بۆیە دەکرێ بە کاڵا. بەرفراوانی و قووڵبوونەوەی مێژووی ئاڵگۆڕ، گەشە بە ناکۆکییە سرووشتییە

شارەواکەی ناو کاڵا دەدا وەك بەهای بەکارهێنان و بەها. لە خودی پێویست بۆ بازرگانی، بەرجەستەی ئەو ناکۆکییە دەکات و هەوڵدەدا بۆ پێکهێنانی شێوەیەکی سەربەخۆ بۆ بەهای کاڵا و هەرگیز نە پشوودەدا و نە بێزار دەبێ تا بە تەواوەتی دەگات بە دووبەرابەرکردنی کاڵا بۆ کاڵا و دراو. کەواتە، هەرچەند گۆڕانکاری گشتی بەرهەمەکانی کار بۆ کاڵا تەوا دەبێ، گۆڕینی کاڵایش بۆ دراو، تەواو دەبێ.[9]

گۆڕینەوەی ڕاستەوخۆی کاڵاکان لەلایەکەوە، فۆرمی سادەی دەربڕینی بەهای هەیە و، لەلایەکیترەوە هێشتا نییەتی. ئەم شێوەیە:x کاڵای y =A کاڵای B. فۆرمی گۆڕینەوەی ڕاستەوخۆی بەرهەمەکە بەم شێوەیە: xشتی بەکارهێنانA = yشتی بەکارهێنانیB. شتیAوBهەرددوکیان کاڵاگەلێ نین پێشی گۆڕینەوە، بەڵکو بە خودی گۆڕینەوە بەوە دەبن. لەو چرکەیەوە کە شتێکی سوودمەند، دەبێ بە توانای بەهای گۆڕینەوە، بوونەکەی وەك بەهای بەکارهێنان لەدەستدەدا و، ئەگەر بارودۆخێکی لەباری بۆ هەڵکەوێ، وەك بەهای گۆڕینەوە بەکاردەهێنرێت. شتەکان بە خۆیان و بۆ خۆیان لە ئاستی مرۆڤ، دەرەکین، بۆیە دەستکاری دەکرێن. بۆ ئەوەی ئەو دەستکاریکراوانە بگۆڕدرێنەوە، دەبێ مرۆڤەکان، بە بێ دەنگی، تەنها وەك خاوەن موڵکی تایبەت، شتە دەستکاریکراوەکان و بە ڕێگایانەوە وەك کەسانی سەربەخۆ لە ئاستی یەکتر بێنە پێشەوە. بەڵام پەیوەندییەك لەم جۆرە کە لەسەر سەربەخۆیی بەرامبەری، بە هیچ شێوەیەك لە کۆمەڵگە سەرەتاییەکان بوونی نەبووە؛ گرنگ نییە چ شێوەیەکیان هەبووە؛ شێوەی خێزانێکی باوکسالار، کۆمەڵگەیەکی کۆنی هیندی یان دەوڵەتی ئینکا لە پیرۆ...هتد. گۆڕینەوەی کاڵاکان لەگەل نەمانی کۆمەڵکە کۆمونییەکان و لە خاڵی بە یەکگەیشتنیان لەگەل کۆمەڵە بیانییەکان یان بە زنجیرەی کۆمەڵە هەرەوەزییەکانی تر، دەستپێکردووە. هەر لەو کاتەوە شتەکان لەنێوان کۆمەڵگە کۆمۆنییەکان و بیانییەکان بۆ یەکجار بوون بە کاڵا، لەناو خودی کۆمەڵگەی ناوبراویشدا دەبن بە کاڵا و لەسەرەتادا چەندایەتی پەیوەندی ئاڵگۆڕینەوەکەیان ، زۆر بە ڕێککەوتە. کاڵاکان، بە گوێرەی ویست و ئارەزووی خاوەنەکانیان دەتواندرێ بگۆڕدرێن و بفرۆشرێن و، بەرە بەرە پێداویستی بە شتی بەکارهێنانی بیانییەکان جێگیر دەبێ و بە بەردەوامیدان بە دوبارەبوونەوەی ئاڵوگۆڕینەوە، دەبێ بە پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی ڕێکخراو؛ بۆیە لە گەل کاتیشدا، لە لانی کەمەوە، دەبێ بە ئارەزووی خۆیان، بەشێك لە بەرهەمی کار بە مەبەستی گۆڕینەوەیان بەرهەمبهێنن. لەم چاوتروکاندنەوە، لە لایەکەوە، جیابوونەوە لەنێوان شتە سوودبەخشەکان کە بۆ پێداویستی ڕاستەوخۆ بەکاردەهێنرێن و سوودبەخشیان بۆ گۆڕینەوە، ڕوودەدا، واتە جیابوونەوەی بەهای بەکارهێنانیان لە بەهای گۆڕینەوەکەیان. لەلایەکیترەوە، پەیوەندی چەندایەتی شتەکان کە ئاڵوگۆڕیان پێدەکرێ، پاپەند دەبن بە بەرهەمهێنانەکەیانەوەو ڕاهاتنیش جێگیریان دەکات بەوەی چەندایەتی بەهان.

لە ئاڵوگۆڕی ڕاستەوخۆی بەرهەمدا، هەر کاڵایەك ئامرازێکی ڕاستەوخۆی گۆڕینەوەیە بۆ خاوەنەکەی و بۆ ئەوانەی نەبووە بە موڵکیان، نابن بە هاوکێش تەنها لەبەر ئەوەی بەهای بەکارهێنانی هەیە. کەواتە، پۆلێك لە کاڵا تا ئەم قۆناغە، هیچ شێوەیەك لە شێوەکانی بەها، سەربەخۆ لە بەهای بەکارهێنانە تایبەتەکەی، یان لە پێداویستی تاك لەکاتی گۆڕینەوە، وەرناگرێت. پێویستی ئەم شێوەیە ئەوەندەی زیادبوونی ژمارە و

9/ بە گوێرەی ئەوە، دەتوانین بڕیار لەسەر سۆسیالیزمی بۆرژوازی بدەین کە دەیەوێ بەرهەمهێنانی کاڵایی بە نەمری بهێڵێتەوە و لەهەمان کاتدا(ناکۆکی لەنێوان کاڵا و دراو لاببات)، واتە نەهێشتنی خودی دراو، چونکە دەیەوێ تەنها لەناو ئەم ناکۆکییەدا، نەیهێڵێ. بەهەمان شێوە، پاپا لەناو ببات، و کاتۆلیکیزم بهێڵێتەوە.

فرەچەشنی کاڵاکانن کەلە پرۆسەی ئالوویلکردندا، گەشەدەکات. کێشەکان لەگەل ئامرازەکانی چارەسەرکردنەکەیان پێکدێت. گۆڕینەوە و بەراوردی کاڵاکان لەلایەن خاوەنەکانیانەوە لەگەل کاڵاکانی تر ڕوونادا بەبێ ئەوەی یەك بە یەکی کاڵاکانیان، وەك بەها، لەگەل کاڵایەکی سێهەم بەراورد نەکرێن و نەگۆردرێنەوە. ئەم جۆرە کاڵای سێهەمە، کاتێ دەبێ بە هاوکێشی کاڵا جۆربەجۆرەکان، گەر لە سنوورێکی بەرتەسکیشدا بێ، دەستبەجێ، شێوەی هاوکێشی گشتی یان کۆمەڵایەتی وەردەگرێت. ئەم جۆرە هاوکێشە گشتییە، لەو چرکەیەوە کە دەچێتە ناو ئەو پەیوەندی کۆمەڵایەتیە کە ژیانی بەبەردا داوە، درووستدەبێ و لەناودەچێ؛ و هەر جارێك بە خێرایی، ڕووبەڕووی ئەم یان ئەو کاڵایە دەبێتەوە. لەگەل گەشەسەندنی گۆڕینەوەی کاڵادا، پەیوەندی لەگەل کاڵایەکی تایبەت دەبەستێ یان فۆرمی دراو بەخۆی دەگرێ و لەدواییدا، مانەوەی لکاندنی بە کاڵایەکەوە، مەسەلەیەکی ڕێکەوتە. بەگشتی بە دوو باروودۆخی لابەلاکەرەوەوە بەندە. شێوەی دراو یان بە گرنگترین کاڵای هاوردەوە لە دەرەوە کە لە ڕاستیدا بەهای گۆڕینەوەی کاڵا ناوچەییەکان دیاریدەکەن یان بە شتە سوودبەخشەکانی کە توخمی سەرەکی سەروەتی ناوچەکەیە و دەتوانن بیفرۆشن، بۆ نموونە مەڕومالات. گەلە کۆچەرەکان گەشەیان بە فۆرمی دراو دا، چونکە هەموو مولکەکانیان لە حاڵەتی گواستنەوەدایە، بۆیە دەکارێت ڕاستەوخۆ ئاڵوگۆڕ بکرێنەوەو چونکە شێوەی ژیانیان، بەبەردەوامی بەرەو پەیوەندی لەگەل کۆمەڵە نەناسەکان، دەیانبات و لەم ڕێگەیەوە، بەرەو گۆڕینەوەی بەرهەمەکانیان. زۆر جار، مرۆڤەکان خۆیان مرۆڤ بە شێوەی کۆیلە، کردووە بە سەرچاوەی مەتریاڵی دراو، بەڵام ئەم کارە هەرگیز لەبواری زەویوزار ڕووی نەداوە. ئەم جۆرە بیروباوەڕە-واتە کڕین و فرۆشتنی زەویو زار تەنها لە کۆمەڵگەیەکی بۆرژوازی درووستدەبێ کە بە پلەیەکی پەرەسەندوو گەیشتووە و مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دواچارەکە سەددەی هەڤدەهەم و پاش تێپەڕبوونی سەدد ساڵ بەسەر ئەو پەرەسەندنە، هەوڵدراوە بۆ یەکەمجار لەسەر ئاستی میللی، جێبەجێ بکرێ، ئەوەش لە شۆڕشی 1789لە فەرەنسادا بووە.

لە ناو هەمان ئەو پەیوەندییانەدا، هەر کە گۆڕینەوەی کاڵاکان تەنها سنووره لۆکالییەکەیان دەبەزێنن، بەهای کاڵاکان بەگشتی زیاتر و زیاتر خۆی وەك کاری مرۆیی بەرفراوان دەنوێنێ و شێوەی دراو دەبن بە کاڵاگەلێکی سوودمەند وسرووشتەکەی وای لێ دەکا دەبێ بە کاری کۆمەڵایەتی هاوکێشێکی گشتی، واتە بۆ کانزا گرنابەهاکان. ئەوەی کە((ئاڵتون یان زیوو لە سرووشتەوە، دراو نین، بەڵکو دراو بە سرووشت، ئاڵتوون و زیووە)) هاوجووتی ئاکارە سرووشتیی و کارتێکردنەکانیان پیشانیدەدەن، بەڵام ئێمە تا ئێستا تەنها کارێك لە کارەکانی دراو دەناسین کە وەك شێوەی دەرکەوتنی بەهای کاڵا خزمەتدەکا یان وەك ماددەیەك بۆ دەربڕینی چەندایەتی بەهای کاڵایەك لەناو کۆمەڵگادا. ئەوەی ئاشکرایە کە فۆرمی شیاو بۆ دەرخستنی هاوکێشی بەها یان کاری مرۆیی ئەبستراکت، دەتوانێ تەنها ماددەیەك بێ کە هەموو نموونەکانی خاوەن هەمان فۆرمی چۆنایەتی هاوشێوە بن.

لەلایەکیترەوە، کاڵای دراو، بەو مانایە کە بەهان و تەنها چەندایەتییەکەی جیاوازە، دەبێ توانای جیاکاری پەتی هەبێ، واتە بە گوێرەی ویست وئارەزوویش بتوانرێ دابەش بکرێ و لە بەشەکانیەوە دووبارە پێکبهێنرێتەوە. ئاڵتون و زێو بە سرووشتەوە ئەم ئاکارەیانە هەیە.

بەهای بەکارهێنانی کاڵای دراو، خۆی دوو بەرابەر دەکاتەوە، چونکە لەپاڵ بەهای بەکارهێنانە تایبەتییەکەیەوە، وەك کاڵایەك، بۆ نموونە(ئاڵتون)، وەك ماددەیەك بەکاردەهێنەرێت بۆ خۆ ڕازاندنەوە یان بۆ پڕکردنەوەی ددان...هتد و بەهای بەکارهێنانی شێوەیی وەردەگرێ کە لە کارە چۆنایەتیی کۆمەڵایەتییەکەیەوە، سەرچاوەی گرتووە.

لەبەر ئەوەی هەموو کاڵاکانیتر تەنها هاوکێشێکی تایبەتی دراون، و(دراو)یش هاوکێشە گشتییەکەیانەو، لە ئاستیدا وەك کاڵایەکی تایبەت هەڵسوکەوت دەکەن، بۆیە دراو کاڵایەکی گشتییە.
ئێمە بینیمان کە شێوەی دراو تەنها بەرپەرچدانەوەی پەیوەندی بەهای کاڵا جۆربەجۆرەکانە لە یەك جۆری کاڵادا. ئەوەی کە دراو بەخۆی کاڵایە، تەنها بۆ ئەوانەی وا وەك دۆزینەوەیەکی نوێی دادەنێن کە دەیانەوێ لە پاشاندا، لە دەستپێکی پێکهاتنی شێوەکەیدا، دەست بە تۆژینەوەی بکەن. پرۆسەی ئالوویڵدا، بەها بەو کاڵایانە نادات کە بۆ دراو دەیانگۆڕێ، بەڵکو شێوەی بەهای چۆنایەتییەکەیانی پێدەدا. تێکەڵکردنی ئەم دوو لایەنە زۆر جیاوازە، بوو بە هۆی ئەوەی ئاڵتون و زیوو وەك دوو بەهای وەهمی پەتی، ڕەچاو بکرێن.
لەبەر ئەوەی دراو لە هەندێ کارتێکردنی دیاریکراویدا دەکرێ بە هێمای پەتی ناو هەناوی خودی خۆی شوێنی بگرێتەوە، هەڵەیەکیتری درووستکرد کە دراو تەنها هێمایە. لەلایەکیترەوە، ئەو هەڵەیە، هەستێکی درووستکردووە کە بە ڕەواڵەت و لەپشت فۆرمی دەرکەوتی خودی فۆرمی دراوی شتەکاندا، پەیوەندی مرۆیی شاردۆتەوە. بەم مانایە، هەر کاڵایەك، هێمایە، چونکە وەك بەها، تەنها پەردەیەکی ماددیە بەسەر ڕەنجی ئەو کارە مرۆییەی تێدا بەکارهێنراوە.
کاتێ ئێمە چیتر لەناو ئەو تایبەتمەندییە کۆمەڵایەتییانە کە شتەکان بە بەرخۆیان دەکەن، یان لەناو تایبەتمەندییە ماددیەکاندا، تەنها هێمای پەتی دەبینین، یان لەناو ئەو تایبەتمەندییە کۆمەلایەتیانەدا کە دەربڕینە کۆمەڵایەتییەکانی کار لەسەر بنەمای شێوازێکی تایبەتی بەرهەمهێنان، لەبەر خۆیان دەکەن، مرۆڤ یەکسەر مانای بەرهەمی بەرپەرچدانی کاری مرۆیی پێدەدا. ئەمە دڵگیرترین شێوازی ڕاڤەکردنی ڕۆشنگەری سەدەی هەژدەهەم بوو تا لە شێوە نادیارەکانی پەیوەندییە مرۆییەکان و پرۆسەی پێکهاتنیان تێبگەن، کە خەڵك هێشتا نەیانتوانی گرێکەی بکەنەوە، هیچ نەبێ، بۆ ماوەیەك ڕەوالەتی نامۆییەکە ڕووت بکەنەوە.
ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە فۆرمی هاوکێشی کاڵایەك، مەرجی چەندایەتی بەهاکەی ناگرێتەوە. ئەگەر بێتو بزانین کە دراوی ئاڵتون توانای گۆڕینەوەی ڕاستەخۆی هەیە لەگەل هەموو کاڵاکان، ئەوا هەر لەبەر ئەم هۆیە، مرۆڤ نازانێ(بۆ نموونە)، بەهای 10فوند ئاڵتون چەندە؛ و (دراو)یش وەك هەر کاڵایەکی تر، بەشێوەیەکی ڕێژەیی دەتوانێ چەندایەتی بەهاکەی خۆی لە کاڵاکانیتر دەربڕێ. بەهاکەی، بە کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی دیاری دەکرێت و بە چەندایەتی هەمان ماوەی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی هەر کاڵایەکیتر.
دیاریکردنی چەندایەتی ڕێژەیی بەهاکەی لە خودی سەرچاوەی بەرهەمهێناکەیەوە لە یەکەم بازرگانی ڕاستەوخۆی گۆڕینەوەیدا دیاری دەکرێت. هەر کە وەك دراو چووە ناو سوڕانەوەوە، دەبێ بە بەهایەکی دیاریکراو. تەنانەت هەتا لە کۆتاییەکانی سەددەی هەڤدەهەم، زۆر بە باشی سەرەنجی ئەوەیان دا کە(دراو)، کاڵایە، بەڵام شێکردنەوەی هێشتا هەر هەنگاوی سەرەتایی خستبوو. دژوارییەکەیان لە تێگەیشتنی ئەوە نەبوو کە(دراو)یش، کاڵایە، بەڵکو لە تێگەیشتنی ئەوەی چۆن و بۆچی کاڵایەك لە کاڵاکان دەبێ بە دراو.
ئێمە بینیمان چۆن لە ساکارترین دەربڕینی بەها– xکاڵای(A)= yکاڵایB، ئەو شتە کە چەندایەتی بەهای شتێکی تر دیاریدەکات، واتە فۆرمی هاوکێشەکەی، بەجیا لەم پەیوەندییە وەك سیفەتێکی کۆمەڵایەتی کە لە سرووشتەوە وەریگرتووە. ئێمە بەداوی جێگیربوونی ئەم ڕەواڵەتە درۆزنانەیە و کامل بوو کەوتین، هەرکە فۆرمی هاوکێش لەگەل فۆرمی سرووشتی جۆرە کاڵایەکی تایبەت گەشەیکرد یان لە فۆرمی دراو کریستالیزەیکرد. پێ ناچێ کاڵایەك ببێ بە دراو، لەبەر ئەوەی کاڵاکانیتر لە هەموو لایەکەوە بەهاکەی دەردەخەن، بەڵکو بە پێچەوانەوەیە، بەگشتی هەموو بەهاکەی خۆیان لەناو ئەو دەردەبڕن، چونکە ئەو دراوە. بزووتنەوە پەیوەندارە

درووستکەرەکە لە ئەنجامگەرییە تایبەتەکەی خۆی لەناودەچێت و هیچ ئاسەوارێك بەدوای خۆیدا بەجێ ناهێڵێ. کاڵاکان، بەبێ ئەوەی شتێك بکەن، شێوەی بەها تایبەتییەکەی بە تەواوەتی لە جەستەی کاڵایەکی دەرەوە و لە تەنیشتەکەی خۆی دەدۆزێتەوە.

ئەو شتانەی وەك ئاڵتون و زیووە، کە ئەڵێی لە هەناوی زەمینەوە دەردەچن، دەستبەجێ وەك بەرجەستەکەری ڕاستەوخۆ بۆ گشت کارێکی مرۆیی خۆیان دەنوێنن.

ئەمە تەلیسمی دراوە. هەڵسوکەوتی ئۆتۆماتیکی پەتی مرۆڤ لە پرۆسەی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتییان و لێرەوە ئەوەی لە ژێر کۆنترۆڵ و پاشکۆی کرداری هوشیاری تاکەکانیانە، کە لە پاشاندا شێوەی ماددی پەیوەندی بەرهەمهێنانەکەیان دەردەکەوێ و لە بەرهەمی کارەکەیان فۆرمی کاڵای گشتی وەردەگرێ. ئالێرەوە تەنها زیاتر، مەتەڵی پوولپەرستی ئاشکرابووەوە کە مەتەڵی چاوکوێرکەرەی کاڵا پەرستنە.

ڕەخنە لە ئابووری سیاسی

بەشی دووەم

گۆڕانی دراو بۆ سەرمایە

خولی چوارەم

گۆڕانی دراو بۆ سەرمایە

1–شێوەی گشتی سەرمایە

سووڕانەوەی کاڵا، خاڵی دەستپێکی سەرمایەیە. بەرهەمهێنانی کاڵا و گەشەسەندنی سووڕانەوەی کاڵا و بازرگانی، پێشمەرجی مێژووین بۆ درووست بوونی سەرمایە. مێژووی نوێی سەرمایە بە بازرگانی و بازاڕی جیهانی لەسەدەی شانزەهەم دەستپێدەکات.

ئەگەر ناوەڕۆکی ماددی سووڕانەوەی کاڵا لە ئاڵوگۆڕکردنی چەندین بەهای بەکارهێنان بخەینەلاوەوەو تەنها بڕوانینە فۆرمە ئابوورییەکەی کە ئەم پرۆسەیە بەرهەمدەهێنێ، دەبینین دوا بەرهەمەکەی، دراوە. ئەم دوا بەرهەمی سووڕانەوەی کاڵایە، یەکەم شێوەی دەرکەوتنی سەرمایەیە.

بە پێی مێژوو، سەرمایە، لە هەموو شوێنێکدا، خۆی بە فۆرمی دراو، وەك سەروەتی دراو، سەرمایەداری بازرگانی و سەرمایەی سوود(ربوی)*، لەبەرامبەر موڵکایەتی عەقاری دادەنێ.

لێرەدا، پێویست بەوە ناکا، چاو لە مێژووی ڕابردووی دامەزراندنی سەرمایە بکەین، بۆ ئەوەی بزانین کە دراو دیاردەی یەکەمی سەرمایەیە.

هەمان ئەو مێژووە، ڕۆژانە، بە بەرچاومانەوە یاری دەکا. هەر سەرمایەیەکی نوێ کە بۆ یەکەم جار دێتە سەر شانۆ، واتە بازاڕ، بازاڕی کاڵا، بازاڕی کار یان بازاڕی دراو، هەمیشە لە شێوەی دراودا دەردەکەوێ، ئەو دراوەی کە دەبێ لە دووتۆی پڕۆسەیەکی دیاریکراودا بۆ سەرمایە بگۆڕدرێ.

لە سەرەتادا ناتوانرێ، دراو وەکو دراو لە دراو وەکو سەرمایە، جیابکرێتەوە، تەنها لە ڕێگە شێوە جیاوازەکانی سووڕانەوەی نەبێ.

شێوەی ڕاستەوخۆی خولینەوەی کاڵا بەم شێوەیەی(کاڵا–دراو_کاڵا) واتە گۆڕینەوەی کاڵا بۆ دراو، وەبە پێچەوانەوە، دراو بۆ کاڵا، واتە فرۆشتن لە پێناو کڕیندا.

لە پاڵ ئەم فۆرمەدا، شێوەیەکی تر دەبینین کە لە ڕووی چۆنایەتییەوە جیاوازە، ئەمەش بەم شێوەیە(دراو–بەها–دراو) واتە گۆڕینی دراو بۆ کاڵا و بە پێچەوانەوە کاڵا بۆ دراو؛ کڕین لە پێناوی فرۆشتندا، ئەو دراوەی ئەم جموجۆڵەی پێ دەکرێ لە ئەنجامدا بۆ سەرمایە دەگۆڕدرێ. چونکە بە کردەوە بەو شێوەیە ئاراستەکراوە، تا ببێت بەمایە.

دەبا لە نزیکەوە، چاو لە کە خوولاندنی د–ك–د بکەین. دەبینین لە خولاندنێکی کاڵای سادەدا دەخولێتەوە، وەکو دوو قۆناغی دژبەیەك. لەقۆناغی یەکەمدا، د– ك کڕین، دراوەکە بۆ کاڵا گۆڕا. لە قۆناغی دووەم ك–د یاخود فرۆشتن، بە پێچەوانەوە گۆڕدراوە، لە کاڵاوە بۆ دراو.

* دوونمونەی باوی (فەرەنسی) یە باس لەدژایەتی نێوان هێزی مڵکداری کەلەسەر چەسانەوەو زاڵبوونی بەسەرتاکەکانداو هەروەها بێدەسەڵاتی و نەبوونی کەسایەتی بۆ دراو "زەوی بێ خاوەن نابێ"،"دراو بێ خاوەنە".

یەکەی هەردوو قۆناغەکە، جموجوڵێکی یەکپارچە پێك دەهێنێ، تیایدا دراو ئەگۆڕێ بۆ کاڵا و، جارێکیتر خودی ئەو کاڵایە بۆ دراو ئەگۆڕێ، کەواتە کڕینی کاڵا لە پێناو فرۆشتنیدایە. ئەگەر جیاوازی شێوەیی کڕین و فرۆشتن وەلاوە بنێین، دراو، کاڵا دەکرێ و کاڵا، دراو دەکرێ. *ئەنجامی ئەمانە گۆڕینی دراوە بۆ دراو، د–د.

ئەگەر من2000پاوەن کەتان بە100لیرەی ئەستەرلینی بکڕم و دوایی2000پاوەن کەتان بە110لیرەی ئەستەرلینی بفرۆشمەوە، کەواتە دراوم بە دراو گۆڕییەوە.

ئەوە ڕوونە کەسەرەتاش سەرەتای هەیە، کاری ئاڵوگۆڕ د.ك.د بەتەواوی ناوەڕۆك پوچ ئەبێ، ئەگەر تەنها ڕێگەی ناڕاستەوخۆوە، بۆ گۆڕینەوەی بەهای دراوێکی دیاریکراو بە هەمان بەهای دراو، بۆنمونە100لیرەی ئەستەرلینی بە100لیرەی ئەستەرلینی بگۆڕینەوە. ئەوەی نایەکسانە و بۆ هەموو کەسێك ئاسانترو ئامانترە، میتۆدی خەزنە درووستکردنە کە خاوەن سامانەکە، 100پاوەنە ئەستەرلینییەکەی، هەڵدەگرێ و خۆی لە مەترسی ئاڵوگۆڕ دەپارێزێ.

لە لایەکی ترەوە، کاتێ بازرگان کەتانەکەی ئەفرۆشێ بە 100لیرەی ئەستەرلینی، ئەو کاتە بێ گوێدانە ئەوەی کە100لیرەی ئەستەرلینی یاخود تەنها 50لیرەی ئەستەرلینی بەڕێگەیەکدا دەڕوا کە بەتەواوی جیاوازە لە ڕێگەی ئاڵوگۆڕی کەلوپەلی سادە.

بۆ نمونە کاتێ جوتیارێك گەنم ئەفرۆشێ و هەربەهەمان دراو کەبەدەستی هێناوە جلوبەرگێك بکڕێ بۆخۆی، پێش هەمووشتێك پێویستە لەسەرمان کەئەوجیاوازییە شێوەییە بکەینە دووبەشەوە. د–ك–د، ك–د–ك ..کەواتە

ئەم جیاوازییەشێوەییە دەردەکەوێ لەپشت گۆڕانکارییە شێوەییەکانەوە. هەروەها جیاوازی ڕیشەییش، ئەو جیاوازییە شاراوانەیە کە لەپشت ئەم جیابوونەوە شێوەییانەوەیە.

بۆ ئەوەی هەر لە سەرەتادا هاوبەشییەکانی نێوان ئەم دوو شێوەیە یاخود فیگورە بزانین، هەردوو بازنە کە دەبنە دوو قۆناغی دژبەیەك، ك–د کڕین، د–ك فرۆشتن، لە هەر یەك لەم شێوانە دووتوخمی هەمان ماددەن کە ڕووبەڕووی یەك دەبنەوە، واتە کەلوپەل و دراو، هەروەها دوو کەس بەهەمان دەمامکی ئابووری جیاوازەوە، دەردەکەون، واتە کڕیارو فرۆشیار. ئەم دوو بازنەیە، هەر لە ناوخودی خۆیدا، یەکەیەکی دژبەیەکن و لە هەردوو حاڵەتدا ئەم یەکەیە بەهۆی سێ لاوە بەدەست دێ، یەکێك لەوان تەنها دەفرۆشێ، دووەمیان تەنها دەکڕێ، بەڵام سێهەمیان جارێ دەکڕێ و جارێ دەفرۆشێ، بەڵام ئەوەی کە ئەم بازنەیە دابەش دەکات(ك–د–ك) و(د–ك–د)ە .

ئەمە ڕێکخستنی پێچەوانەیە بۆ خودی گۆڕینەوەی دژبەیەك. ئاڵوگۆڕی کەلوپەلی سادە بە کڕین دەستپێدەکات و بە فرۆشتن کۆتایی پێ دێ، بەڵام ئاڵوگۆڕی دراو وەکو سەرمایە، بەکڕین دەستپێدەکات و بەفرۆشتن کۆتایی دێ .

بەڵام ئاڵوگۆڕی دراو وەکو سەرمایە بەکڕین دەست پێدەکات و بەفرۆشتن کۆتایی دێ. کەلوپەل لەوێ و دراو لێرە خاڵی دەستپێکردن و کۆتایی هێنان دیاری دەکەن. لەشێوەی یەکەمدا دراو ڕۆڵی ناوەندی بینی، بەپێچەوانەوە لە شێوەی دووەمدا کەل وپەل ئەم ڕۆڵەی بینی.لە ئاڵوگۆڕدا د–ك–د لەکۆتاییدا دراو ئەگۆڕێ بۆ کەلوپەل و وەکو بەهایەکی بەکارهێنراو بەکاردێ، کەواتە لێرەدا ڕێڕەوی دراو کۆتایی پێدێ و، ەبەپێچەوانەوە لە شێوە دژ بەیەکەدا(د–ك–د) کڕیار دراوی دەست ناکەوێ ئەگەر نەبێتەوە بە فرۆشیار.

---

*Mercier de la Riviere بە دراو شمەك دەکڕێ وە بە شمەك دراو .

کاتێ کەلوپەل ئەکڕێ دراو لە ئاڵوگۆڕدا ئەبێ وەکو مادەیەکی خاو تازە ئەبێتەوە لە ڕێگەی کڕینی خودی کەلوپەلەوە. پارەیان لەدەست دەرناچێ بەمەبەستی دەست بەسەراگرتن نەبێ، یا ئەوە تاوەکو قەرز ئەیدەن .

لە شێوەی(ك–د–ك) دراو دووجار جێگەی خۆی ئەگۆڕێ.فرۆشیار لە کڕیاری وەرئەگرێتەوەو ئەیدات بە فرۆشیارێکیتر. بەشێوەیەکی گشتی ئەم کردارە بە وەرگرتنی دراو دەستپێدەکات لە بەرامبەر بە کەلوپەل، بەدانی دراو بەرامبەر بەکەلوپەل کۆتایی دێ .

ولە شێوەی(د.ك.د) دراو دووجار خۆی دەگۆڕێ، فرۆشیار لە کڕیاری وەردەگرێتەوەو دەیداتە فرۆشیارێکیتر.

بەشێوەیەکی گشتی ئەم کردارە بە وەرگرتنی دراو دەستپێدەکات لە بەرامبەر بە کەلوپەل و بەدانی دراو بەرامبەر بە کەلوپەل کۆتایی دێ. بەڵام کرداری(د.ك.د) بە شێوەیەکی پێچەوانە ئەڕوا. نەك تەنها دراو، بەڵکو خودی کەلوپەلیش دووجار جێگۆڕکێ بە خۆی دەکات.فرۆشیار لە کڕیاری وەردەگرێ و دووبارە ئەیداتەوە بە فرۆشیارێکی تر.

بەهەمان شێوە لە ئاڵوگۆڕی کەلوپەلی سادەدا، دراو دووجار جێگۆڕکێ بە خودی خۆی دەکات و لە کۆتـایدا، لەم دەست دەچێتە ئەو دەست. گۆڕانکاری کەلوپەل دووبارە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو خاڵە کە لێیەوە دەرچووە .

گەڕانەوەی کەلوپەل بۆ ئەو خاڵە کە لێیەوە دەرچووە، لە سەر ئەوە ناوەستێ کە کەلوپەلەکە بە نرخێکی بەرزتر بفرۆشرێ لەوەی کە کڕابێ یا نا. ئەمە تەنها کارکردنە لەو دراوەی کە بۆت دەگەڕێتەوە. دیاردەی گەڕانەوە لە بەر ئەوە ڕوودەدا کە کەلوپەلی کڕاو سەرلەنوێ بفرۆشرێتەوە، لە بەرئەوەی خولی(د.ك.د) بەتەواوی تازە ئەبێتەوە. کەواتە لێرەدا، جیاوازییەك هەستپێکراو دەردەکەوێت لە نێوان خولانەوەی دراو وەك سەرمایە و خولانەوەکەی وەك دراو.
خولی ك.د.ك بەتەواوی کۆتایی دێ بە وەرگرتنی دراو لە بەرامبەر فرۆشتنی کەلوپەل و کڕینی کەلوپەلی تر، گەڕانەوەی دراو بۆ خاڵی دەست پێکردنی. ئەمە جگە لەتوانای دووبارە بوونەوەی کردارێك بەتەواوی، شتێکیتر نییە. ئەگەر چارەکێ گەنم بفرۆشی بە 3 لیرەی ئەستەرلینی و، هەر بەو دراوە 3 کراس بکڕی، دوای ئەوە هیچ پەیوەندییەکت بەو 3 لیرەیەوە نامێنێ، بەڵکو ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ بازرگانی جلوبەرگ. ئەگەر چارەکێکیتری گەنم بفرۆشم، دراوەکە ئەگەڕێتەوە بۆ من، بەڵام هەمان ئەنجامی دەستەی پێشووی نییە، بەڵکو تەنها بەهۆی دووبارەبوونەوەیە.
دووبارە دراوم لێ دوور ئەکەوێتەوە، ئەگەر ئەم دەستەیەم ئەنجامدا، کەواتە سەرلەنوێ هەستاوم بە کڕین.
دانانی دراو لە ناو پرۆسەی ئاڵوگۆڕدا(ك.د.ك) ئەکەوێتە سەر جۆری دانانی دراوەکە. نە گەڕانەوەی ئەم دراوە، واتە سەرنەکەوتن لەم پرۆسەیە، واتە بڕینی ڕەوتی بەردەوام بوونی، ئەمەش لەبەر نەبوونی بازن یاخود خولی دووەم واتە ئەو کڕینەی کە فرۆشتن تەواو ئەکاو کۆتایی پێدێنێ.

خاڵی دەستپێکردنی بازنەی(ك.د.ك)ی کەلوپەل، خاڵی کۆتایی کەلوپەلێکی ترە، لە ئاڵوگۆڕەوە دەرئەچێ و ئەچێتەوە ناو پرۆسەی(بەکارهێنان) بەم جۆرە بەکارهێنان، واتە پڕکردنەوەی پێوستییەکان، بەهای بەکارهێنراو دوا ئامانجی ئەم بازنەیەیەو، بە پێچەوانەوە خاڵی دەستپێکردنی بازنەی(د.ك.د) جەمسەری دراوە.
ئەم بازنەیە لە کۆتاییدا ئەگەڕێتەوە بۆ خودی جەمسەر، خودی بەهای ئاڵوگۆڕ هۆی جموجۆڵی بازنەکەیەوئامانجی سەرەکییەتی.ئاڵوگۆڕی کەلوپەلی سادە دووجەمسەر وەردەگرێ کە هەردووکیان یەك شێوەی ئابوورین و دووکەلوپەلن. دووکەلوپەلی هاوسەنگی بەها، بەڵام لە بەرامبەر ئەوەدا دووبەهای بەکارهاتووی پێچەوانەن، لە چۆنایەتیدا، بۆ نمونە گەنم و کراس، ئاڵوگۆڕی بەرهەم ئاڵوگۆڕی مادەی جیاواز کە کاری کۆمەڵایەتی تیادا بەرجەستە ئەبێ وناوەڕۆکی جموجۆل پێك دەهێنێ لە ئاڵوگۆڕی(د.ك.د) ئەگۆڕێ. لە جاری یەکەمدا ناوەڕۆك نادیارە لەبەر دووبارەبوونەوەی. هەردوو جەمسەر یەك شێوەی ئابوورین کە هەردووکیان(بەها)ن و لە ڕووی چەندایەتییەوە بەدوو بەهای بەکارهێنراوی جیاواز دانانرێن، چونکە دراو شێوەیەکی گۆڕاوی کەلوپەلە کە هەموو بەها بەکارهێنراوە دیارەکانی لە دەست داوە. ئەو پرۆسەیەی کە پێیدا دەڕوا لە سەرەتادا گۆڕینی100لیرەی ئەستەرلینی بوو بە کەتان و ئاڵوگۆڕی کەتان سەرلە نوێ بە100لیرەی ئەستەرلینی، واتە گۆڕینی دراو بۆ دراو بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، گۆڕینی شت بە خودی شت، ئەم کردارە بەم جۆرە بێ ئامانجە و ناکرێ بڕە دراوێك بە شێوەیەکی گشتی جیاوازبێ لە بڕە دراوێکی تر، لەڕووی قەبارەوە نەبێ، بۆیە کرداری(د.ك.د) قەرزارە بە ناواخنەکەی نەك لەبەر جیاوازی چۆنایەتی لە نێوان دووخاڵی زیادڕەو ئەمانە

هەردووکیان دراون، بەڵکو تەنها چەندایەتییە لە نێوانیاندا_ لە ئەنجامی ئەو کردارەدا لە ئاڵوگۆڕکردنی دراو دەرئەچێ زیاتر لە وەی سەرەتای.

بۆ نمونە ئەو کەتانەی کە کڕابوو بە100لیرەی ئەستەرلینی سەر لە نوێ ئەفرۆشرێتەوە بە100+10لیرەی ئەستەرلینی، یاخود بە110لیرەی ئەستەرلینی، بۆیە بەم شێوەیە لەم کردارە دەدوێ(د–ك–د) واتە د= د+ دΔ واتە یەکسانە بە ئەوبڕەی لە سەرەتادا بە زیاد دانراوە لە گەڵ هەندێ زیادەی تر، بەم زیادەیە دەوترێت (زێدە بایی surpluse value). ئەو بڕەی کە لە سەرەتادا دانراوە نەك هەر دوای گۆڕانی وەك خۆی نییە، بەڵکو قەبارەکەیشی دەگۆڕێ و بەهایەکی زیاتریشی دێتە سەر و، خودی ئەم جموجۆڵە ئەگۆڕێ بۆ سەرمایە، لە ڕاستیدا دەکرێ بەم جۆرە بێ(ك.د.ك) دووخاڵی زیادڕەو بن(ك، ك) بۆ نموونە گەنم و کراس، دوو بەهای جیاوازن لەڕووی چەندایەتییەوە. جوتیار گەنمەکەی بە نرخێکی زیاتر لە نرخی خۆی دەفرۆشێ و بەبەهایەکی زۆر نزمتر، کراسێکی پێ ئەکرێ. لەوانەشە بازرگانەکە بیخەڵەتێنێ، بەڵام ئەم جۆرە جیاوازیانە لە بەها نابێتە شێوەی ئاڵوگۆڕ، بەڵکو تەنها خستنە ڕووە بە تەواوی واتە demonstrate. ئەم شێوەی ئاڵوگۆڕە، پێچەوانەی(د.ك.د)ە و هیچ لە گرنگی کەم نابێتەوە ئەگەر بێتو دوو جەمسەر بن .

بۆ نمونە گەنم و کراس، نەك تەنها یەکتر هاوکێش ئەکەن، بەڵکو لەوەش زیاتر خۆیان یەکسان ئەکەن و بە ڕەوتێکی سروشتیدا دەڕۆن .

دووبارە بوونەوەی یاخود نوێ بوونەوەی کڕین بە مەبەستی فرۆشتن هەمان کارکردە. لە ئەنجامدا پێوەرێك ئەدۆزرێتەوە کە لە دەرەوەی ئەم کردارەوەیە، واتە، بەکارهێنراو بۆ پڕکردنەوەی پێویستیە دیاریکراوەکان و بە پێچەوانەوە، کڕین بۆ مەبەستی فرۆشتن بەیەك شت، دەست پێدەکات و کۆتایی دێ. ئەو شتەش(دراو)ە .

بەهای دراو تەنها لە بەر ئەم جموجۆڵە بێ کۆتاییە .

هەرچۆنێ بێ لە د دەست کەوت د+Δد 100 لیرەی ئەستەرلینی دەست کەوت 100+10 لیرەی ئەستەرلینی. کەواتە110لیرەی ئەستەرلینی ئەگەر چۆنایەتیەکەی لێکدەینەوە، هەمان100لیرەی ئەستەرلینیە واتە دراو. لەباری چەندایەتیشەوە110لیرەی ئەستەرلینی بەهایەکی دیاریکراوە لە نرخی بۆنمونە 100لیرەی ئەستەرلینی. ئەگەر ئەم بڕە بدرێ بە110لیرەی ئەستەرلینی وەکو دراو بەشی بەڕێوەبردنی ئەو خولەیە دەکات. هەروەها ئەم بڕە، بەشی ئەوە دەکات ك ببێتە سەرمایە. ئەگەر لە ئاڵوگۆڕگێ کشایەوە وەکو سامانێکی بەستەڵەك ئەمێنێتەوە و یەك لیرەی زیاد ناچێتە سەری ئەگەر تاهەشە بمێنێتەوە.

لەبەر ئەوەی کارێك دەربارەی زێدەبایی یە، کەواتە بۆ ئەم زیادبوونە پێویست بە110لیرەی ئەستەرلینی ئەکا، هەروەها پێویست بە100لیرەی ئەستەرلینی ئەکا، چونکە ئەم دوو بڕە، هەردووکیان دوو دەربڕینی دیاریکراون بۆ بەها گۆڕینەوە یەك مەیلیان هەیە، ئەویش نزیك بوونەوەیە لە سامانی ڕووت لە ڕێگەی زیادبوونی قەبارەکەیەوە.

ڕاستە ئەو بەهایەی کە لە سەرەتادا دانرابوو100لیرەی ئەستەرلینی بوو، بۆ چرکەیەك جیاوازییەکەی10لیرەی ئەستەرلینیە، ئەوەش (زێدەبایی) یە کەلە ئەنجامی ئاڵوگۆڕدا هاتە بەرهەم. ئەم جیاوازییە بۆی هەیە سەرلە نوێ و بە پەلە لەناو بچێ.

لە هەردوولا بەهایەکی سەرەتایی ئەبینین ئەویش100لیرەی ئەستەرلینیە، لە لایەکیترەوە بەها زیادەکەی 10 لیرەی ئەستەرلینیە، ئەویش یەك بەهایە110لیرەی ئەستەرلینیە. ئەم بەهایە شێوەیەکی تەواوە بۆ دەستپێکردنی زیادبوون سەرلەنوێ وەکو لە100لیرەی ئەستەرلینی سەرەتایی.

دراو کۆتایی بە جموجۆڵ دێنێ بۆ ئەوەی سەرەتایەکی نوێ پێك بێنێ. هەروەها کۆتایی هەر بازنەیەك بە تەنها کڕینی تیا بەدەست دێ بە ئامانجی فرۆشتن، سەرەتای بازنەیەکی نوێ پێکدێنێ. ئاڵوگۆڕی کەلوپەلی سادە، واتە فرۆشتن بە مەبەستی کڕین، ئامرازێکە بۆ بەدەستهێنانی دوائامانجی دەرەوەی ئاڵوگۆڕ، واتە دەست بەسەراگرتنی بەها بەکارهێنراو بۆ پڕکردنەوەی پێویستیەکان و، بە پێچەوانەشەوە ئاڵوگۆڕی دراو

بۆ هاوسەنگکردنی سەرمایە، ئامانجێکە بۆخۆی، چونکە بە بەها زیادبوونی بەها بەدەست نایا لە سنوری جموجۆڵی تازەو بەردەوامەوە نەبێ، بۆیە جموجۆڵی سەرمایە بێ سنورە.

ئەم تێکۆشانە بەرەو بوونە خاوەن سامانێکی تەواو و، ئەو ڕاکەڕاکە بەدوای بەهادا لە کارە هاوبەشەکانی سەرمایەداری و خاوەن خەزێنەکانە، سەرمایەدار هۆشیارێکی خاوەن سامانە.

زیادبوونی بەها لەلایەن خاوەن سامانەکانەوە لە ڕێگەی دەستبەسەرگرتن و پاراستنی دراوە لە ئاڵوگۆڕکردن، سەرمایەدار زۆر زیرەکانە لە ڕێگەی بەکارهێنانی دراوەکانی لە ئاڵوگۆڕکردنێکی یەك لە دوای یەك، بەدەستی دەهێنێ.

شێوە بێ لایەنەکانی شێوەکانی دراو کە بەهاکانی کاڵا لە زنجیرەی ئاڵوگۆڕە سادەکاندا وەریدەگرێ، شتێك ناکا جگە لە دەربڕینێکی ناڕاستەوخۆ لە ئاڵوگۆڕی کاڵا کە لە ئەنجامدا لە جموجۆڵ ئەکەوێ و لە ناو ئەچێ.

بە پێچەوانەوە لە ئاڵوگۆڕدا(د.ك.د) کاڵاو دراو کارێکیان نییە جگە لەوەی وەکو دوو ڕێگەی جیاواز بۆ بەدیهێنانی خودی بەها: دراو بە شێوەیەکی گشتی، کاڵا بەشێوەیەکی تایبەتی. بەها بە بەردەوامی لە شێوەیەکەوە دەگۆڕێ بۆ شێوەیەکیتر و، لەم جموجۆڵەدا هەرگیز بزرنابێ، هەر بەم شێوەیە دەگۆڕێ بۆ شێوەیەکیتر و، لەم جموجۆڵەدا هەرگیز وون نابێ. هەر بەم شێوەیە دەگۆڕێ بۆ شێوەی ئامراز. ئەگەر ئەم شێوە تاکەدیارانە تۆماربکەین کە بەها زیاددەکەن، یەك لە دوای یەك بەها زیادەکا و لە خولی ژیانیدا وەریدەگرێ، بۆیە ئەم دوو پێناسەمان دەستدەکەوێ:

سەرمایەی دراو، سەرمایەی کەلوپەلە، بەڵام لەڕاستیدا، لێرەدا بەتایبەت بەها، کردارێکە بەردەوام لە گۆڕانی خودی و چەندایەتی دایە. شێوەی دراو ئەگۆڕێ بۆ شێوەی کاڵا و بە پێچەوانەوە، پاڵپێوەنەری خۆیەتی و خۆی زێدەبایی خۆیەتی، واتە بۆ خۆی زیاددەکات. لەبەر ئەوەی ئەو جموجۆڵە کە لە ناو خودی خۆیدایەو زێدەبایی درووست دەکات.

توانایەکی سیحراوی هەیە بۆ دروستکردنی بەها، چونکە بۆ خۆی بەهایە. هێلکەیەکی زێڕ دائەنێ بەبەهایەکی کەم.

بەها کارکردێکی خودییە لەم کردارەدا کە شێوەی کاڵاو دراو وەرئەگرێ لە سەردەمێکدا و، لە سەردەمێکی تردا لێی دائەبڕێ ولە هەمان کاتدا هەر ئەمێنێ و زیاد ئەکاو لە گۆڕاندایە.

بەها، پێش هەموو شتێك، پێویستی بە سەربەخۆیی هەیەو ئەتوانێ لکانی خۆی لە گەڵ خۆیدا باس بکات. هیچ شێوەیەکی نییە، جگە لە دراو، بۆیە دراو خاڵی دەستپێکردن و کۆتاییە بۆ کاری زیادبوونی بەها و یەکسان بوو بە100لیرەی ئەستەرلینی. بەڵام ئێستا یەکسانە بە110لیرەی ئەستەرلینی ..هتد

ئەگەر دراو شێوەی کەلوپەل وەرنەگرێ نابێتە سەرمایە. دراو، بەشێوەی دیالێکتیکانە دژایەتی کەلوپەل ناکا، هەروەکو لە سامان هەڵگرتندا هەبوو. سەرمایەدار ئەزانێ کە هەموو کەلوپەلێك هەرچۆنێ بێ، شکڵی مردووەو بۆنی پیسە. دراو لەڕووی ناخ و ڕاستییەوە وەکو جولەکەیەکی خەتەنەکەرە هەروەها ئامرازێکی سەیرە بڕە دراوێکی زیاتر دروست دەکات.

ئەگەر بەهای کالا لە ئالوگۆڕی سادەدا بەرامبەر بەهای بەکارهێنراو شێوەیەکی بێ لایەنی دەست دەکەوێ و ڕۆڵی دراو دەبینێ، لەناکاو سەرهەڵدەدا و بۆ خۆی گەشە و جموجۆڵ دەکات، کاڵاو دراویش دوو شێوەن لەوە بگرە لەویش زیاتر، لە بری ئەوەی باس لە پەیوەندی نێوان کەلوپەلەکان بکرێ، لێرەدا دەردەکەوێ کە بەها پەیوەندییەکی تایبەتی لە گەڵ خودی خۆیدا هەیە، خۆی وەکو بەهایەکی سەرەتایی وەکو زێدە بایی جیادەکاتەوە. ئەوەی باوکایەتی لە کوڕایەتی جیادەکاتەوە، تەمەنە، ئەگەر بهاتایە لە یەك تەمەندا بوونایە دەبوون بە یەك کەس .
تەنها بەهۆی زێدەباییەوە بەهای10لیرەی ئەستەرلینی و100لیرەی ئەستەرلینی دانراوە وەکو سەرمایە.
کاتێ جیاوازی لە نێوانیاندا نامێنێ، دەبن بە یەك، دەبن بە110لیرەی ئەستەرلینی، بەم شێوەیە بەهاکە دەبێتە بەهایەکی جموجۆڵکەر و سەرمایە لەبواری ئالوگۆڕ، دەرئەچێ و سەرلەنوێ ئەچێتەوە ئەو بوارەوە. خۆی ئەپارێزێ و خۆی لاواز ئەکا و بەرەو دواوە ئەگەڕێتەوەو، سەرلە نوێ هەمان خول دەستپێدەکاتەوە.(د-د) ئەو دراوە کە دراوێکی تر درووستدەکاتmoney which begets moneyلێکۆڵەرەوە سەرەتاییەکان وەکو (مارکنتیون) بەم جۆرە وەسفی سەرمایەداریان کردووە، کڕین بە مەبەستی فرۆشتن بە بەهایەکی گرانتر(د-ك-د)
لە سەرەتادا شێوەیەکی نوێ لە سەرمایە دەردەکەوێ، ئەویش سەرمایەی بازرگانیە کە بەهەمان شێوە دراو ئەگۆڕێ بۆ کالا و لە ڕێی فرۆشتنەوە سەرلەنوێ ئەگۆڕێتەوە بۆ بڕێکی گەورەتر لە دراو. ئەو کارانە کە لە دەرەوەی ئالوگۆڕ ڕوویانداوە لە ماوەی نێوان کڕین و فرۆشتندا بەهیچ جۆرێ، شێوەی جموجۆڵی ناگۆڕێ. ئەو سەرمایەیەی کە بە قازانجی سەدی ئەگەڕێتەوە، ئەبێتە نوێنەری ئالوگۆڕی(د.ن. د) بەشێوەیەکی کورت و بێ هیچ ناوەندێکی گەیەنەر.
بەکورتی ئەگەر بوترێ(د-د) واتە دراو یەکسانە بە بڕێکی گەورەتر لەدراو، واتە بڕێکی گەورەتر لە خۆی.
کەواتە(د-ك- د) شێوەیەکی گشتی سەرمایەیە بە ڕوونی و ڕاستەوخۆ دەچێتە بواری ئالوگۆڕەوە.

ناکۆکییە گشتییەکانی داڕشتنی سەرمایە

ئەم فۆرمە بازنەییە، کە تێیدا دراو بۆ سەرمایە دەگۆڕێ، ناکۆکە لەگەڵ هەموو ئەو یاسایانە کە پێشتر خستمانە ڕوو لە بارەی سروشتی کالا، بەها، دراو خودی بازنەکە. ئەوەی لە بازنەی کالای سادە جیایان دەکاتەوە، ڕیزبندی پێچەوانەیی هەمان پرۆسە دژ بە یەکترییەکەیە: کڕین و فرۆشتن. بەلام ئەو جۆرە داڕشتنە زۆر جیاوازە چۆن دەتوانێ سرووشتنی ئەو پرۆسەیە بەشێوەیەکی سیحراوی، بگۆڕێ؟
کار هەر ئەوەندە نییە: ئەم پێچەوانەیە تەنها بۆ یەکێك لەو سێ بازرگانە برادەرانە بوونی هەیە. وەك سەرمایەدارێك کالایەك لە(A) دەکڕم و دوایی بە(B) دەیفرۆشمەوە، لە کاتێ، من وەك خاوەن کالایەکی سادە، کالا بە دەفرۆشم Bو لەAکالا دەکڕم. ئەم جیاوازییە بۆ هەردوو هاوکارAوB بوونی نیە. ئەم دووانە وەکو کڕیارو فرۆشیار دەردەکەون، و هەر جارێ من بە خۆم وەکو خاوەن موڵکێ سادەی دراو یان خاوەن کالا ڕووبەڕوویان

ئەبمەوە، وەكو كڕيار يان فرۆشيار و، لە هەردوو ئەم جێكەوتەيە، وەك كەسێك كە تەنها كڕيارم و ئەويتر كە تەنها فرۆشيارم، ڕووبەڕوويان دەبمەوە؛ لە ئاستی يەكەميان تەنها وەك دراو و لە ئاستی دووهەمەكەيان، تەنها وەك كالاّ، ڕووبەڕوويان دەبمەوە. لە ئاستی هيچ كاميان نە سەرمايەم و نە سەرمايەدار يان نوێنەری هەر شتێك زياتر لە دراو يا كالاّ، يان وەك كاتێكردنی شتێك لە دەرەوەی كالاّ يان دراو ئەنجامی بدەم. بۆ من، كڕين لەA و فرۆشتن بەB ڕيزبەندييەك پێكدەهێنن. بەلاّم پەيوەندی نێوان ئەم دوو كارە تەنها پەيوەندی بە منەوە هەيە. نە Aو نە B خۆيان ماندوو ناكەن بە سەوداكارييەكانم لە تەك هەردووكيان.

ئەگەر بمەوێ نەختێك دەستكەوتە تايبەتييەم كە بە وەرچەرخانی سووڕانەكە دەستمكەوتووە، بۆ ڕوون بكەمەوە، ئەوا ئەوان دەيانسەلماند كە من لەهەمان ئەو جێكەوتەيە بەهەلەداچووم و گشت سەوداكارييەكە بە كڕين دەستی پێ نەكردووە و بە فرۆشتن كۆتايی نەهاتووە، بەلكو لە ڕاستيدا، بە پێچەوانەوە بە تێڕوانیAوە، فرۆشتن بووە و لە تێڕوانینBوە، كڕين بووە.

هەروەهاA وB هەر بەوەوە ناوەستن، ئەوەش ئاشكرا دەكەن كەوا هەموو ڕيزبەندييەكە، ڕووكەش و فێلّ بووە. Aلەمەودوا ڕاستەوخۆ بەB دەفرۆشێ و B ڕاستەوخۆ لەAدەكڕێ.لە گەلّ ئەوەشدا دەستەكە هەمووی ئەگۆڕێ بۆ كارێكی يەكپارچەلايەن، بۆ ئالوگۆڕی كالاّی ئاسايی: لە ديدگایA وەوە تەنها فرۆشتنە و لە ديدگای B وەوە تەنها كڕينە...هتد

كەواتە، ئێمە، بە گەڕانەوەی سووڕانەوەی ڕيزبەدييەكە، بە هيچ جۆرێك لە بازنەی ئالوگۆڕی سادەی كالاّكان دەرنەچووين، بۆيە دەبێ بگەڕێين بەدوای ئەوەی داخۆ، سروشتەكەی بوار بە زيادبوونی ئەو بەهايانە دەدا كە تێچووە و زێدەبايی دەهێنێتە كايەوە؟

دەبا پرۆسەی سووڕانەوە لە فۆرمێكدا وەربگرين كە تێيدا خۆی وەك ئالوگۆڕی كالاّ دەنوێنێ. ئەمە ئەو فۆرمەيە كە كاتێ خاوەن كالاّكان لە يەكتری ئەكڕن و لە ڕۆژی پارەدانەكەيان هاوتا دەبن. لێرەدا دراو وەكو دراوی هەلّبژاردن خزمەت دەكات تا بەهای كالاّكان بە نرخەكانياندا خۆيان دەرببڕن، بەلاّم خودی كالاّكان وەك شتگەل ڕووبەڕووی نابنەوە.

تا ئەو ڕادەيە، مەسەلەكە پەيوەندی بە بەهای بەكارهێنانەوە هەيە، ئەوا ڕوونە كە هەردوو كەسی ئالوكۆڕكەرەكە دەتوانن قازانج بكەن. هەردوو لايان دەربڕی كالاّن كە وەكو بەهايەكی بەكارهێنان، بێ سوودن و كالاّگەلێك وەردەگرن كە پێويستيان بە بەكارهێنان هەيە. ڕەنگە ئەم سوودوەرگرتنە تاقە مەبەست نەبێ. لەونەيەA كە شەراب ئەفرۆشێ و گەنم ئەكڕێ، شەراب بەرهەمدەهێنێ لە كاتێكی كاری دياريكراودا بە جۆرێكی زياتر لەوەی كە چێنەری گەنم بتوانێ بەرهەمی بهێنێ واتەBلە هەمان ماوە كاری دياريكراوداو بە پێچەوانەوە،B كە چێنەری گەنم، لە ماوەيەكی دياريكراو گەنم بەرهەمدێنێ زياتر لەوەی كە دروستكردنی شەراب بەرهەمدەهێنێ بەو جۆرە A گەنمی زياتری دەست دەكەوێ لە بەرامبەر هەمان ئەوبەهای گۆڕينەوەيە، وBg شەرابێكی زياتری دەست دەكەوێ لەوەی كە هەريەكەيان ناچاربن خۆيان (شەراب و گەنم) بەرهەمبێنن بۆ خودی خۆيان بە پێی هاتنە پای گۆڕينەوە، كەواتە دەتوانين دەربارەی بەهای بەكارهێنراو بلّێين"گۆڕينەوە سەودايەكە، تێيدا هەردوو لا قازانج دەكەن"*

بەلاّم ئەوە لەبارەی بەهای گۆڕينەوە ڕوونادا." يەكێ (شەراب)ێكی زۆری هەيە، بەلاّم گەنمی نييە، ئەچێتە مەيدانی گۆڕينەوە لە گەلّ كەسێك كە (گەنم)ی زۆرە، بەلاّم (شەراب)ی نييە، ئالوگۆڕ لە نێوانياندا درووست ئەبێ بەبەهای 50ی گەنم و 50ی (شەراب)، بە پێی ئەم گۆڕينەوەيە هيچ بەهايەكی گۆڕينەوەی زياد بۆ كەسيان نابێ،

لەبەر ئەوەی هەریەکەیان پێشتر بەهایەکی یەکسانی هەیە کە لە ئەنجامی ئەم پرۆسەیەدا بەدەستی دەهێنێ **.

دەربارەی ئەمە شتێك ناگۆڕێ دراو لە نێوان هەردوو کالاّدا ئامرازێکە بۆ ئالّوگۆڕ، کاری کڕین بەشێوەیەکی هەستپێکراو جیا ئەبێتەوە لە کاری فرۆشتن.***

---

*گۆڕینەوە دەستکەوتێکی سەرسوڕهێنەرە هەردوو بەشداربوو بەردەوام قازانجی تێدا دەکەن.
Destutt de Tracy.”Traite de la Volonte et de ses Effets ». Paris, 1826, p.68
خودی ئەم پەرتوکە بەم ناوەوە دەرچووە Traite d’Economie Politique

** Mercier de la Riviere، نوسەری ناوبراو ل.544.

*** ئەم بارە هیچ گرنگییەکی نییە ئەگەربێتو هەردوو بەهاکە دراو بن یاخود کالاّیەکی ئاسایی Mercier de la، نوسەری ناوبراو ل. 543

بەهای کالاّ دەنرخێنرێ پێش ئەوەی بچێتە ئالّوگۆڕەوە، بەها دەستپێکەری گۆڕینەوەیە نەك ئەنجام.
ئەگەر بڕوانینە ئەم پرۆسەیە بەدەر لە هەریاسایەکی متبوو، بۆ گۆڕینەوەی کالاّی سادە، ئەبینین جگە لە گرتنەوەی بەها بەکاربردووەکان

لە شوێن ئەوانی تر. تەنها گۆڕانی کالاّ، واتە گۆڕانێکی سادە لە کالاّ هەمان نرخ، هەمان چەندایەتی لە کاری کۆمەلاّیەتی جەستەیی، لە دەستی هەمان خاوەن سامانی کالاّ ئەبینرێ بە شێوەی کالاّ، دوایی بەشێوەی دراو کە گۆڕاوە بۆ کالاّ و، لە کۆتاییدا سەر لە نوێ بەشێوەی کالاّیەك کە لە ئەنجامی گۆڕانی (دراو)ەوە هاتووە. ئەم گۆڕانە لە فۆرم یاخود لە شێوە، گۆڕانی بەهای نرخ ناگرێتە خۆ. ئەو گۆڕانە کە لەم پرۆسەیەدا ڕووبەڕووی خودی نرخی کالاّ دەبێتەوە لەسەر گۆڕانی شکلّی دراوی بەهای کالاّ دەوەستێت.
لە سەرەتادا لە شێوەی نرخی کالاّیەك دەردەکەوێ کە لە بازاڕی فرۆشتندا خرابێتە ڕوو، هەروەها لە شێوەی بڕە دراوێك کە پێشتر نرخێنرابێ و، لە کۆتاییدا لە شێوەی هاوکێشەی نرخی کالاّ. ئەم یەك بەدوای یەك هاتنە شێوەییە لەسەر بەهای نرخ ڕاناوەستێ، وەکو لە گۆڕینی 50 لیرەی کاغەز بۆ لیرەو لە نمونەی لیرە، کەواتە با وایدانێین کە سوڕانەوەی کالاّ تەنها شێوەی بەها ئەگۆڕێ، هاوکێشەکان دەگۆڕێت ئەگەر ئەم پرۆسەیە بەتەواوی بچێتە ڕێوەوە.
ئابوری ڕامیاری، بێگوێدان بە تێنەگەیشتنی تەواوی لە بەها، کە هەموو کاتێ هەولّی ئەوە ئەدا خۆی بسەپێنێ، ڕێگەی تایبەتی هەیە بۆ ڕوانین بە شێوەیەکی تەواو، داواکردن و خستنەڕوو، تەواوکەری یەکن. ئەگەر هەردوو کەسی پرۆسەکار، لە بەهای بەکار بردو قازانج بەدەست بهێنن، ئەوە بەشێوەیەکی گشتی ئەو کارکردەیانە نامێنێ، ناکرێ هەردوولایان لە بەهای گۆڕینەوەدا"یەکسانی هەیە، سوودمەندی بوونی نییە"*، قازانج بەدەست بهێنن.
دەکرێ کالاّکان بە نرخێك بفرۆشرێن کە بەهای خۆی نەبێ، ئەم جۆرە لادانە لە یاسای ئالّوگۆڕی کالاّ**

* Galiani. “Della Moneta”, “ove e eguaglita, non e lucro” .p.244 part Moderna.
بەرگی 4 لەچاپی کوستوەی.

**کاتێ نرخ، بەرز یا نزم دەبێتەوە بە هەر هۆیەکی لاوەکییەوە بێ، ئاڵوگۆڕ دەبێتە شتێکی مایە پوچ بۆ هەردوولا: کاتێ کە پێچەوانەی یەکسانی دەبێتەوە، بەڵام بە ڕۆیشتن لە گەڵ ئەم هۆیە لاوەکییە، نەك لەگەڵ خودی ئاڵوگۆڕ.
Lo Trosne نووسەری ناوبراو، ل. 904
ئەوەش بە شێوەیەکی تەواو بریتیە لە ئاڵوگۆڕی هاوکێشەکان، هەروەها ناکرێ ببێتە ئامرازێك بۆ زێدەبایی* درەنگ هەوڵی ڕوانینی سوڕانەوەی کالاّ درا کە سەرچاوەی زێدەباییە quid pro quo
نرخی بەکاربردوو نرخی ئاڵوگۆڕ تێکەڵ بەیەك بکرێ. بۆنمونە کۆندلیاك دەڵێ:
نرخی یەکسانی ئاڵوگۆڕ بە نرخی یەکسانی سوڕانەوەی کالاّ ڕاست نییە، بەڵکو بە پێچەوانەوە، هەریەك لەو دوو هاوکێشەیە، هەمیشە بەهایەکی کەمتر ئەدا بەرامبەر بەهای گەورەتر...، ئەگەر بێتو خەڵکی بێن بەکردەوە تەنها بەهای یەکسان ئاڵوگۆڕکەن، هیچ لایەك سودمەند نابن. بەلاّم لە ڕاستیدا هەردوولا دەستکەوتیان ئەبێ، یان هیچ نەبێ ئەبێ سودێك بەدەست بێنن ئەمە چۆن ؟
نرخی شتومەك تەنها لە پەیوەندی پێویستیەکان کپ ئەبێتەوە، بۆ یەکێکیان زۆرتر ئەبێ لە چاو ئەوی تر، وە بە پێچەوانەوە...ناکرێ ئەوە بسە پێنرێ کە شتومەکە پێویستەکانمان بفرۆشین بۆ بەکارهێنانی خودی خۆمان..ئێمە هەوڵی ئەوە نادەین کە شتی بێکەڵك بدەین بۆ ئەوەی شتی بە کەڵکمان چنگ بکەوێ، پێمان خۆشە کەمترین شت بەرانبەر زۆر بدەین...تەواوو سروشتیی بەرهەمهێنانە، بەهایەکی یەکسان دەدرێ بەرامبەر بە بەهایەکی یەکسان لە ئاڵوگۆڕدا، کەواتە نرخی هەردوو شتە ئاڵوگۆڕکراوەکە یەکسانن بە هەمان بڕە دراو، بەلاّم دەبێ ئەوەش لە بەرچاوبگیرێ کە ئەمە لایەنێکی کێشەکەیە، پرسیارێ دێتە ئاراوە، بۆ هەردوولامان شتێك کە لەخۆمان زیادە نەیگۆڕینەوە بە شتێك کە هەریەکە لە ئێمە پێویستمانە ؟ " **
وەکو دەبینین کۆندیلیاك هەر بە تێکەڵکردنی بەهای بەکاربردوو بەهای ئاڵوگۆڕەوە ناوەستێ، بەڵکو بە سادەییەکی ساوێلکانەوە دراو لە جێگەی کۆمەڵگایەکی پێشکەوتویی یاسایی بەرهەمهێنی کەلوپەل دادەنێ کە تێیدا خودی بەرهەمهێنەر ئامرازەکانی ژیانی بەرهەمدەهێنێ، ناچێتە سوڕانەوەوە، جگە لەو زیادەیە کە دەمێنێتەوە دوای پڕکردنەوەی پێویستییە خودییەکان***

* "خودی سروشتی ئاڵوگۆڕ، ڕێکەوتنێکی یەکسانە، نرخ ئەدا بەرامبەر بە بەهای یەکسان، کەواتە، ئەمە ئامرازێك نییە بۆ بوونە خاوەن سامان، ئەگەر ئەوەنەی ئەیدەی هەر تەواوی ئەوەنە وەرگریتەوە. ل. 903
هەمان سەرچاوە ، Le Tradsne

** Cadillac “ Le Commerce et le Government”(1776) لە پەرتوکی (Melanges “
dEconomie Politique, Paris. 1847, چاپی دیرومۆلیڤاری 91- 90 ,p.267

***لەبەر ئەوەی بەشێوەیەکی ڕاست و دادپەروەرانە وەڵامی هاوڕێکەی (کۆندڵیاك) ئەداتەوەو ئەڵێ:" لە کۆمەڵگایەکی تەواو پێکهاتودا، بەگشتی و بەهیچ جۆرێ زیادە نییە" Trosne, دانەری ناوبراو ، ل. 907 بەڵام لە هەمان کاتدا تێکی ئەدا بۆیە ئەبینێ ئەگەر هەردوو خاوەن پرۆسە هەمان زیادە بەدەست بێنن بەبەراورد لەگەڵ ئەوەی ئەیدەن، ئەوە هەردوولایان بەهایەکی یەکسانیان دەست دەکەوێ". لە بەر ئەوەی کۆندلیاك دوای بچوکترین بۆچونی دەربارەی سروشتی بەهای گۆڕینەوە هیچی بەدەستەوە نییە، ڕێنیشاندەرێکی بۆ دانا مامۆستا(لهلم رۆشر)کە بەم دواییە تێگەیشتنە سادەو ساوێلکەکەی دانا، بڕواننە پەرتوکەکەی: ”Die Grundlagen der Nationalokonomie Dritle Auflage, 1858.

و لەگەڵ ئەوەشدا، ئابووریزانە هاوچەرخەکان وەڵامی پووچی بەهانەکەی کۆندیلیاك دەدەنەوە، بەتایبەت لەو کاتانەی کە داوای بۆچونی خۆی لێ دەکەن لە شێوەی پێشەوەچونی ئاڵوگۆڕی کاڵا، واتە بازرگانی، کە سەرچاوەی زێدەباییە .

نمونەیەك دەڵێ: "بازرگانی نرخ دەداتە بەرهەمهێنراوەکان، لەبەر ئەوەی خودی بەرهەمهێنراوەکان لە دەستی سەرفکەرەکان بەهایەکی زیاتر ئەکەن، وەك لە دەستی بەرهەمهێنەر، بۆیە سەیر ئەبێ بازرگانی بەزۆر بەمانای بەرهەمهێنان دابنرێ *

بەڵام دووجار لەبەرامبەر کاڵادا هیچ نادرێ: جارێکیان بەرامبەر بەهای بەکاربردو، جارێکیش بەرامبەر بەها خۆی. ئەگەر بەهای بەکاربردوی کاڵا سودی زیاتر بۆ کڕیار هەبێ وەك لە فرۆشیار، ئەو کاتە شێوەی دراوی کاڵا بۆفرۆشیار سودمەندتر ئەبێ وەك لە کڕیار، کەوابێ ئایا کاڵاکەی بەشێوەیەکی پێچەوانە دەفرۆشرێ؟ ئەکرێ مافی ئەوەمان هەبێ زۆر بەتوندی بەکڕیار بڵێین کاتێ کە هەڵدەستێ بەبەکاربردن، بۆنمونە کاتێ گۆرەوی بازرگان ئەگۆڕێ بۆ دراو .
ئەگەر کاڵا یاخود کاڵاو دراو بگۆڕرێتەوە بەبەهای یەکسان، واتە ئەگەر هاوکێشەکان ئاڵوگۆڕبکرێن، ئەوەی ڕاست بێ هیچ لایەك لەم سوڕانەوەیەدا بەهایەکی گەورەتری چنگ ناکەوێ، لەم بوارەدا زێدەبایی دروست نابێ.گۆڕینەوەی هاوکێشەکان بەشێوەیەکی تەواو مەرجێکی ناو پرۆسەی سوڕانەوەی کاڵایە.
بەهەرحاڵ لە بازاڕی کاڵادا وەستان نییە جگە لە خاوەن کاڵا لە ڕوبەڕوبونەوە لەگەڵ خاوەن کاڵایەکی تردا، بەڵام ئەو دووکەسە دڵیان بە دەسەڵاتی خۆیان خۆش دەبێ بەرامبەر بەیەك، بەدەر نییە لە دەسەڵاتی کاڵاکەیان و، جیاوازی ماددی نێوان کاڵاکان، بنچینەی ماددی ئاڵوگۆڕە، ئەوە مەرجی بەدواهاتنی ئاڵوگۆڕە لەنێوان خاوەن کاڵا، هیچ کەسێ لەوانە خاوەن مادەیەکی بەکەڵك نییە بۆخۆی، هەریەکە لەوان خاوەن ماددەیەکی بەکەڵکن بۆ یەکتری، هەروەها جگە لەم جیاوازییە مادییانە لە نێوان بەهای بەکاربردوی کاڵا، لەمەی دواییاندا جیاوازییەك دەبینرێت و هیچی تر، جیاوازی نێوان شێوەی بەرچاووی شێوەی گۆڕاو، واتە نێوان کاڵاو دراو، بەو جۆرە خاوەن کاڵاکان جیاوازییەکیان لەگەڵ یەکتردا نییە جگە لەوەی ئەمان وەکو خاوەن کاڵا، فرۆشیارن، وەکو خاوەن دراو، کڕیارن.

* S. ph.Newman. “Elements of Political Economy”, Andover and New York, 1835, p.175

ئێستا وایدانێین کە کڕیار خاوەن کەسایەتی خۆیەتی، ناکرێ بڵێی لە بەر ئەوەی کاڵا بەنرخی بەرزتر لەخۆی دەفرۆشێتەوە، لەبەرامبەر110 لەکاتێکدا ئەکاتە100، بەناوی نرخی زیادەوە ئەکاتە 10%و بۆیە، کڕیار زێدەباییەکی چنگ دەکەوێ کەئەکاتە10.دوای ئەوەی کە فرۆشیار بوو، دەبێتەوە کڕیار.ئێستا ڕوبەڕوی خاوەن کاڵای سێیەم دەبێتەوە وەکو کڕیار، ئەویش دڵخۆش دەبێ بەو زیادە فرۆشییەی کاڵاکەی بە10% . خاوەن کاڵا 10 ی دەستکەوت وەکو فرۆشیار.
بەگشتی ئەم پراکتیکانە کەوتونەتە ئەو نێوەندەی کە تێکڕای خاوەن کاڵاکان کاڵاکانیان بەیەکتر بە 10% زیاتر لە بەهای خۆی دەفرۆشن و، ئەم بارە بە تەواوی وەکو ئەوە وایە کە کاڵاکان بەهەمان بەهای خۆیان بفرۆشنەوە. ئەم جۆرە بەناو زیادە گشتییە بۆ نرخی کاڵا، هەمان ئەندازە بەهای کاڵای هەیە بۆ زیوو لەجیاتی زێڕ. ناوە دراوێکان، واتە نرخی کاڵاکان، بەرز ئەبێتەوە لە کاتێکدا کە بەهاکەی ڕێژەی نەگۆڕە.
گریمان، بە پێچەوانەوە، کڕیار دڵخۆش ئەبێ بە دەستکەوتنی کاڵا بە بەهایەکی لەخۆی کەمتر، لێرەدا پێویست بە بیرهێنانەوە ناکا کە کڕیار ئەبێتەوە فرۆشیار. پێش ئەوەی کە فرۆشیار بێ کڕیار بووە. 10% ی لە دەستداوە وەکۆ فرۆشیار پێش ئەوەی 10%ی دەستکەوێ وەکو کڕیار`**`

هەموو شتێ لەباری خۆیدا دەمێنێتەوە، کەواتە، ناکرێ باس لە پێکهێنانی زێدەبایی بکرێ، هەروەها گۆڕینی دراو بۆ سەرمایە، نە فرۆشیارەکان کاڵاکانیان بە نرخێکی بەرزتر ئەفرۆشن، نە کڕیارەکان بە بەهایەکی کەمتر ئەیکڕنەوە`***`

---

*کاتێ بەرهەمهێن بابیەکەی زیاد ئەکا.. فرۆشیار دەوڵەمەند ناکا.. چونکە کاتێ کڕیار هەمان بەها، کەدەستی کەوتووە لەدەستی دەچێتەوە کاتێ کە ئەبێتەوە بە فرۆشیار.
(J.Gray “The Essential principles of the wealth of Nations etc.” London, 1797. p.66

** ئەگەر فرۆشیارەکان ناچاربن بۆ ئەوەی برە بەرهەمێك بفرۆشن بە 18 لیرە کە خۆی 24 لیرە ئەکا، ئەو دراوە بەکار دەهێنن کە دەستیان کەوتووە لە ئەنجامی فرۆشتندا 18 لیرەیان دەست دەکەوێ، کە ئەبو 24 لیرە بدەن Le Trosne، نووسەری ناوبراو، ل.867

***فرۆشیار ناتوانێ کاڵاکەی بە بەردەوامی گران و گرانتر بکا، ئەگەر ڕووبەڕووی پێویستییەك نەبێتەوە، بۆ نمونە، دانی پارەی زیاتر بەرامبەر بە کاڵای فرۆشیارەکانی تر، بەهەمان هۆ هیچ بەکاربردوویەك ناتوانێ بە هەرزانتری بدا لەوەی کە کڕیویەتی بەشێوەیەکی گشتی، بێ ئەوەی خۆی ناچاری نزمبونەوەی نرخی کەلوپەلەکان بکا ئەیانفرۆشێ بە نزمبونەوەیەکی گونجاو"

Mercier do la Riviere, نوسەری ناوبراو ل. 555).

داوای ڕۆڵی پراکتیکی تواناو مەیلی بەکاربردو دەبینرێ.لەبەر ئەوەی بڕێکی زیاتر کە بەرهەمهێنانی تێیدەچێ بەرامبەر بە کەلوپەل ئەیدا لە ڕێگەی ئاڵوگۆڕی ڕاستەوخۆ یاخود ناڕاستەوخۆوە لە هەموو بەشە پێکهێنەرەکانی تری سەرمایە.*

بەرهەمهێنەرەکان و بەکاربردووەکان لەکاتی سوڕانەوەیاندا تەنها وەکو کڕیارو فرۆشیار، ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوەو لە لای بەرهەمێنەرەکاندا، زێدەبایی دروست دەبێ، چونکە بەکاربردووەکان، پارەیەکی زیاتر لە بەهای کاڵاکان دەدەن، جگە لەدووبارەبونەوەی شێوەیەکی نادیار لە دەسەڵاتی خاوەن کاڵای سادە، هەستپێکراوە کە فرۆشیار بە فرۆشتنی کاڵاکەی بە نرخێکی بەرزتر لە نرخە ئەسڵییەکەی وقازانجەکەی، دڵخۆش دەبێ. خودی فرۆشیار، کاڵایەك بەرهەمدەهێنێ، یاخود لە بەرهەمهێنانیدا ڕۆڵ ئەبینێ، بەڵام خودی کڕیاریش کاڵایەك بەرهەمدێنێ، لە بەرهەمهێنانیدا وەکو دراو، ڕۆڵی هەیە.

کەواتە بەرهەمهێنەر ڕووبەڕووی بەرهەمهێنەر دەبێتەوە. جیاوازییەك نییە لە نێوانیاندا جگە لەوەی یەکێکیان کڕیارەو ئەوی تریان فرۆشیار و، هەنگاوێك ناچنە پێشەوە. ئەگەر وایدانێین کە خاوەن کاڵا، کاڵاکەی بەنرخێکی بەرزتر لەژێر ناوی بەرهەمهێنەر، دەفرۆشێ، بەڵام هەر خودی خۆی کاڵایەك بە بەهایەکی بەرزتر لەژێر ناوی بەکاربردوو، دەکڕێ.**

بۆیە ئەو لایەنگرانەی کە سوورن لەسەر ئەوەی کە "زێدەبایی" بە زیادبوونی نرخ دروست دەبێ، یاخود بە زیاد فرۆشتنی کاڵا لەلایەن فرۆشیارەکانەوە بە بەهایەکی زۆر بەرزتر، بوونی چینێك فەرزدەکەن کە تەنها کاری کڕین بێ نەك فرۆشتن. تەنها بەکاربردوویێ نەك بەرهەمهێن، بوونی ئەم جۆرە چینە لەو دیدگایەوە کە ئێستا پێی دەمانگەیەنێ، لە دیدگای سوڕانەوەی سادەدا، لەمەودوا هیچ باسێکی لەسەر نابێ، بەڵام بۆ ئەوەی پێش ڕووداوەکان بکەوین، ئەو دراوەی کە ئەم جۆرە چینە مامەڵەی پێوە دەکەن، بە بەردەوامی دەبێ وابێ، وەکو لە خودی موڵکایەتی کاڵا. هەر بۆ زانیاریش، ئەمە لە ئاڵوگۆڕەوە بەدەرە، بەبێ بەرامبەر، لەسەر بنچینەی ماف یاخود توندوتیژی. فرۆشتنی کاڵا بە بەهایەکی بەرزتر بەو کەسانەی کە لەم چینەدا ڕۆڵیان هەیە، مانایەکی نییە، جگە لە گەڕانەوەی بەشێك لەو دراوە کە بەبێ بەرامبەر داویەتی." ***

R.Torrens. “An Essay on the production of wealth”. London, 1821, p. 349 *

**" ئەو ڕایە کە دەڵێ: بەکاربردوو قازانج دەبەخشێ، بێگومان ڕایەکی پوچە. ئەوبەکاربردووە کێیە؟"
G.Ramsay.”An Essay on the Distribution of wealth Edinburgh, 183, p.183.)

***ئەگەر هەر کەسێ لەبەر کەمی داواکار، زەرەر بکا، ئایا مالتۆس ئامۆژگاری دەکات بەوەی کە دراو بدا بە کەسێکی تر بۆ ئەوەی کالای لێ بکڕێ؟" ئەمە پرسیاری یەکێك لە لایەنگرانی"ڕیکاردۆ"یە، بێزاری خۆی دەردەبڕێ بۆ "مالتۆس" وەکو قوتابییە قەشەکەی کەناوی" تشالموس"ە، گرنگی ئابووری گەورە دەکاتەوە بۆ چینی کڕیار ئەوەی بەکاربردووە"

بۆ نمونە، ولاتانی ئاسیای بچوك سالانە دراوی باجیان بۆ (ڕۆما)ی کۆن دەنارد. (ڕۆما) بەو دراوە، هەر لە هەمان ئەو ولاتانە، بە نرخێکی بەرزتر لە نرخی خۆی کالایان دەکڕی. خەلکی ئاسیای بچوك "ڕۆما" کانیان ئەخەلەتاند، بەشێك لەو باجە کە پێیان دابوو، لە ڕێگەی بازرگانییەوە، وەریاندەگرتنەوە. لە گەلێ ئەوەشدا ئەو لەدەستدان و زیانە لەگەلێ چارەنووسی گەلی ئاسیای بچوکدا مایەوە. لە هەموو بوارێکدا، بەرامبەر بە کالاکانی خۆیان، دراوی خۆیانیان دەدا. ئەمە بە هیچ جۆرێ ئەو ڕێگەیە نییە کە بتکاتە خاوەن سامان یاخود "زێدەبایی" ت لا دروست بکات، بۆیە لە سنوری ئالوگۆڕی کالادا دەمێنینەوە، وا دادەنرێت کە کڕیار فرۆشیارەو، فرۆشیاریش کڕیار.

لەوانەیە کۆسپمان بێتەڕێ بەهۆی بەرخوردمان لەگەلێ کەسەکاندا وەکو(بەلێندەر، contractor)یکی دیاریکرا و بەس، نەك وەکو تاکەکەس.

خاوەن کالای س لەوانەی بەو پلەیەی زۆر خەلەتێنەربێ کە بەردەوام ێ و ع بخەلەتێنێ، بەبێ بوونی ئەمانەو سەرەڕای بوونی ئارەزومەندانەیان، مەحالە هیچ کاردانەوەیەك بکرێ..

س (شەراب بە بەهای 40فرەنك شەراب بە ێ دەفرۆشێ، بەهای 50 فرەنك گەنمەشامی دەست دەکەوێ، س 40 فرەنك ی گۆڕی بۆ 50 فرەنك. واتە لە بڕەپارەیەکی کەم بڕێکی زیاتری دروست کردووە، کالاکەی گۆڕیوە بۆ سەرمایە.

با زیاتر لەمە وردبینەوە، پێش ئالوگۆڕەکە40 فرەنك واین لەدەستی س دا هەبوو.وە50 فرەنك گەنمە شام لە دەستی ێ، بەوجۆرە کۆی بەهاکە 90 فرەنکە، دوای ئالوگۆڕ هەمان کۆی بەها ئەبینین کە 90 فرەنکە، ئەوبەهایەیەی کەلەسوڕانەوەدایە ئەوەنەی گەردێکیش زیاد ناکا.، بەلکو تەنها دابەش بوونی گۆڕا لەنێوان س و ێ. لێرەدا لایەکیان زێدەبایی هەیە، لایەکەی تر کەمبایی، زیادبونی لایەك واتە کەمبونی لایەکەی تر.هەمان ئالوگۆڕ ڕوودەدا کاتێ س بە پرۆسەی ئالوگۆڕدا ناڕوا، بەلکوڕاستەوخۆ 10 فرەنك لە ێ دەدزێ .ئەوەش ڕوونە بڕی ئەو نرخەی کە لەسوڕانەوەدایە هیچ گۆڕانێ زیادی ناکا بۆ دابەش بونی ئەم بڕە،

ئەو یەهودیە کە بە دراوی کۆنەوە بازرگانی دەکا، بەهیچ جۆرێ بڕی کانزای زیاد نەکردووە لە ولاتەکەی ئەگەر "مارتینگ"*ی فرۆشتبێ بە جونیەی ئەستەرلینی لەوەختی خاتوو (ئانا) دا.

---

*مارتینگ : دراوێکی بەریتانییە . (وەرگێڕ)

چینە بۆرژواکان بەهەر هەموویانەوە لەهەر وڵاتێك بن، ناتوانن بەو جۆرە سامان پێکەوە بنێن و خۆیان دەوڵەمەند بکەن*

هەر چەند بمانەوێ لەم کۆسپە ڕزگاربین، بەڵام ڕاستی هەر ڕاستییە، ئەگەر لە هاوکێشەکانی گۆڕینەوە هیچ زێدەباییەك**. دروست نابێ

سووڕانەوە یاخود ئاڵوگۆڕی کاڵا. هیچ بەهایەك ناهێنێتە کایەوە.***

لێرەوە دەردەکەوێ کە بۆچی شیکردنەوەی شێوەی بنەڕەتی سەرمایە کارێکی ئاسان نییە، واتە ئەو شێوەیە کە سەرمایە ڕێکخستنی ئابورییە بۆ کۆمەڵی مۆدێرن، بۆ شێوەی سەرمایەداری. زۆر ڕوونە ئەو دوو شێوەیە پێش تۆفان بوونە، ئەگەر پێویست بە گوتن بکا، سەرمایەی بازرگانی و سەرمایەی قەرزدەر.

فۆرمی د–ك–د ، واتە کڕین لە پێناو فرۆشتن بەزیاتر.زۆر بەڕونی دەبینرێ بەتایبەت لە سەرمایەی بازرگانیدا، با مەحاڵش بێ باس لە سوڕانەوە بکرێ بەتایبەت گۆڕانی دراو بۆ سەرمایە، دروست بونی زێدەبایی،

---

*(دستوت دی ترایسی) ، سەرەڕای ئەوەی یا خود لەبەرئەوەی کە ئەندامی پەمانگایە، گۆشەنگایەکی جیای هەیە. ئەو دەڵێ: سەرمایەدارە پیشەسازییەکان قازانج بەدەست دێنن" لەبەرئەوەی کاڵاکانیان بەزیاتر دەفرۆشن لەوەی کە بەرهەمهێنانی تێی چووە. کەوابێ بە کێی دەفرۆشن؟ پێش هەموو کەسێ بە یەکتر.. (Destutt de Tracy ، دانەری ناوبراو، ل.239).

**ئاڵوگۆڕی دووبەهای یەکسان لە بارستایی گشتی، ئەو بەهایە کە لە کۆمەڵدا هەیە زیاد و کەم ناکا، و ئاڵوگۆڕی دوو بەهای یەکسان، بە هیچ جۆرێ کۆی بەهای کۆمەڵایەتی ناگۆڕێ، بەڵکو تەنها دەچێتە سەر سامانی یەکێك لەوانەی کە لە سامانی ئەوانی ترەوە وەریدەگرێ" J.B Say.
“Traite d’economie Ploitiques, 3eme ed. Paris, 1817, t.11.p. 443,444).

"سای" ئەم دادگاییە لە بیرۆکراتییەکان وەردەگرێتەوە، ئەوەش بزانن کە بە هیچ جۆرێ بیری لە ئەنجامەکەی نەکردۆتەوە.

لەم نمونەیەوە مەودای قۆستنەوەی دانراوە، فزیۆکراتییەکان ڕوون دەبێتەوە لەلایەن (سای)ەوە، کەلە ڕۆژگارەکانی خۆیدا لەبیرکرابوو. بۆ مەرامی بەکاربردنی.

بڕیاری هەرە بەناوبانگی"سای"ئەمە بوو:" بەرهەم تەنها بەبەرهەم دەکڕێ" (هەمان سەرچاوە، بەرگی 2،ل.441)، وەڵام بە بنچینەی فزیۆکراتی دەداتەوە.(Le Transe، نوسەری ناوبراو، ل. 899) بەم جۆرە (بەرامبەر بە بەروبوم تەنها بەروبوم دەدرێ).

***بەشێوەیەکی گشتی ئاڵوگۆڕ هیچ بەهایەك ناخاتە سەر بەروبووم.
(F.Way land “The Elements of Political Economy”. Boston, 1843, p.169).

کەواتە سەرمایەی بازرگانی نابێ، چونکە ڕەوتی ئاڵوگۆڕ لە نێوەندی هاوکێشەکانا دەبینرێ.*

بۆیە ناتوانرێ دەربهێنرێ تەنها لەڕێگای خەڵەتاندنی دوولایەنەوە نەبێ بۆ بەرهەمهێنەری کاڵای کڕیارەکان و فرۆشیارەکان لەلایەن بازرگانەوە کە بەشێوەی مشەخۆر ئەچێتە ناویانەوە.بەو پێیە فرانکلین دەڵێ: "جەنگ دزینە و بازرگانی خەڵەتاندنە یاخود فێڵە"**

له پێناو باسكردنی زیاد بونی سەرمایەی بازرگانی بەبێ فێڵی سادە لە بەرهەمهێنەری كاڵا ئەبێ زنجیرە بازنەیەكی درێژ لە نێوەندا هەبێ كە جارێكی تر بە هیچ شێوەیەك نابینرێتەوە. لێرەدا تەنها پێشەكیمان سوڕانەوەی بازرگانی و توخمێكی سادەیەتی. هەرچییەكمان دەربارەی سەرمایەداری بازرگانی وتووە بە پلەیەكی زیاتر لە سەر سەرمایەی قەرزدەر جێبەجێ ئەبێ.

لە سەرمایەی بازرگانی دووخاڵی لابەلا هەیە. هەردووكیان دراوێكی بەیەك گەیشتون لە بازاڕدا و دراوی زیادەی دەرهێنراون لەبازاڕ بەهۆی كڕین و فرۆشتن و جوڵەی سوڕانەوە بەیەك گەیشتونەتەوە، بەڵام لە سەرمایەی قەرزدەر فۆرمی(د– ك– د) كورتە، هەردوو خاڵە لابەلاكەش بەبێ هیچ بازنەیەكی گەیەنەر بەیەك دەگەن: (د – د)، واتە دراوی ئاڵوگۆڕكەر بەچەندایەتیەكی گەورەتر لە دراو – شێوەیەكی ناكۆكە لە سروشتی خودی دراو بۆیە لە گۆشەنیگای ئاڵوگۆڕی بازرگانیدا باس هەڵناگرێ.

بۆیە ئەرەستۆ دەڵێ

" هونەری پێكهێنانی سامان دووجۆرە: یەكێكیان بازرگانییە، ئەویتر ئابووری، ئەمەی دواییان پێویستەو شایەنی ستایشە، بەڵام یەكەمەكەیان هەڵدەستێ بە سووڕانەوە بۆیە قبوڵ ناكرێ

ماف و ڕاستی قبوڵ ناكرێن (چونكە سروشتی شتەكان نییە، بەلكوئاڵوگۆڕێكی فێڵاوییە).

بەڕاستی هەموو بەرتیل خۆرییەك قێزەونە ، لەبەرئەوەی خودی دراو بەسەرچاوەی دەستكەوت دادەنرێ نەك ئامانجێك كەلە پێناویدا دێتە كایەوە.ئەوەش لە پێناو ئاڵوگۆڕی كاڵا درووست بووە،بەڵام قازانجی سەدی لە دراو دراوێكی نوێ دروست دەكات .

---

*لەسایەی زاڵبونی هاوكێشە نەگۆڕاوەكاندا بازرگانی مەحاڵە "G.Opdyke."

"A Treatise. On Political Economy". New youk, 1851, p.66-69).

ئەكرێ لە بنچینەوە جیاوازی بكرێ لە نێوان بەهای كاركردو بەهای ئاڵوگۆڕی ڕاستەقینە، بەهای شت جیاوازە لە بەناو هاوكێشە، كەلە ئاڵوگۆڕدا بەرامبەری ئەدرێ، واتە ئەم هاوكێشەیە بە هاوكێش دانانرێ"(ف.ئینگڵس .دەسنووسە بەشداربووەكان لەدراوی ئابوری ڕامیاری" لە گۆڤاری "Deutsch- Franzo-sische Jahru sher"

كەئارنۆڵد ڕۆگا و كارڵ ماركس دەریانهێناوە. پاریس ، 1844، ل . 95، 97).

**Benjamin Franklin." Works, Vol 11, edit. Sparks, in Positions to be examined, Concerning National Wealth" p.376.

و هەر لێرەوە ناوی لێدەنێین "قازانجی سەدی"و لەدایك بوو.

چونكە لەدایك بوو لە دایك و باوك دەچێ، بۆیە قازانجی سەدی دراو، دراوە، بۆیە لقی دەستكەوت توندترینیانە دژ بەسروشت لە نێو هەموو بەشەكانی دەستكەوتدا.*

لەنێوەندی باسەكەماندا بۆمان ئاشكرا دەبێ كە ئەو سەرمایەیەی كەبەسودی سەدی دەگەڕێتەوە، كارەكەی كاری بازرگانییە، ئەویش شێوەیەكی داڕێژراوە، لەگەڵ ئەوەشدا دەبینین بۆچی هەردووكیان بەپێی مێژوو پێش شێوەی بنچینەیی تازەی سەرمایە دروست بوون.

وەکو دەبینین ناکرێ زێدەبایی لە سوڕانەوە دروست بێ، لە پێناو دروست بونیدا لەودیوی سوڕانەوەکانەوە شتێکی ناڕوون ڕوودەدات **

بەڵام ئایا دەکرێ زێدەبایی لەلایەکی ترەوە دروست بێ بەبێ پرۆسەی ئاڵوگۆڕ؟ سوڕانەوە کۆی هەموو پەیوەندی ئاڵوگۆڕی کاڵاکانە.لەدەرەوەی سوڕانەوە خاوەن کاڵا ناپارێزرێ مەگەر بە پەیوەندی لە بەرامبەر خودی کاڵاکەی خۆی. وایدانێین بابەتەکە دەربارەی بەهایە، ئەم پەیوەندییە کەمتەرخەم نییە لەوەی کە کاڵای تاکەکەسی مەبەست بێ، بڕێکی دیاریکراو کاری تایبەتی تێدا دەبێ.کەبەپێی یاسا کۆمەڵایەتییە دیاریکراوەکان دەپێورێت .وایدانێین کە بڕی بەها بەدراوی ژمارەیی دەردەبڕرێت. ئەمە بەنرخی کاڵا دەردەبڕرێت، بۆ نمونە 10 لیرەی ئەستەرلینی بەڵام ئەم کارە بەهای کاڵا دەرنابڕێ لەگەڵ هەندێ زیادەدا، وای دەرنابڕن کە نرخێکە یەکسانە بە10، هەر لەوکاتەدا ئەکاتە11، بە بەهایەك باسی ناکرێ کە لەسەروی خۆیەوە بێ. خاوەن کاڵا ئەتوانێ بە کارەکەی بەهایەك دروستبکا کە زێدەبایی نیە. ئەتوانێ بەهای کاڵا بەرزکاتەوە بەدانانی بەهایەکی زیاتر بۆ سەر ئەو بەهایەیەی کە هەیە لەڕێگەی کاری تازەوە، بۆ نمونە بە دروستکردنی پێڵاوی چەرم. ئێستا خودی ماددە خۆی بەهایەکی زۆر لە خۆی دەگرێ کە بەهای کارێکی گەورەی تێدایە، بۆیە پێڵاو بەهایەکی بەرزتر لە بەهای چەرم دەگرێتە خۆی، بەڵام بەهای چەرم وەکو خۆی دەمێنێتەوەو زیاد ناکا. لەکاتی دروستکردنی پێڵاودا، هیچ بەهایەکی زیاد ناچێتە سەر. کەواتە، بەرهەمهێنەری کاڵا ناتوانێ بەها زیاد بکا، بەو جۆرە دراوو کاڵا دەگۆڕێن بۆ سەرمایە لە دەرەوەی بواری سوڕانەوە، بێ ئەوەی لەگەڵ خاوەن کاڵاکانیتر یەکبگرنەوە. ناکرێ سەرمایە لە سوڕانەوەوە دروست بێ، هەروەها ناتوانێ لە دەرەوەی سوڕانەوەش دروست بێ. کەواتە ئەنجامێکی دوولایەنەمان دەست کەوت.ئەبێ گۆڕانی دراو بۆسەرمایە ئاشکرا بکرێ لەسەربنچینەی یاسا متبووەکان بۆ ئاڵوگۆڕی کاڵا، گۆڕینەوەی هاوکێشەکان ئەبێ خاڵی دەستپێکردنمان بۆ پێکبێنێ، هاوڕێمان خاوەن دراو، هێشتا کۆرپەی سەرمایەداری بوو، پێویستە لەسەری کاڵا بەنرخی بکڕێ و بەنرخی خۆی بیفرۆشێتەوە. لە گەڵ ئەوەشدا لە کۆتایی ئەم پرۆسەیەدا بەهایەکی گەورەتری دەست دەکەوێ لەوەی کە خستبویە کارەوە. وەگۆڕینی بۆ سەرمایەیەکی ڕاستەقینە، ئەبێ لە بواری سوڕانەوەو لە هەمان کاتدا لە دەرەوەی بواری سوڕانەوەدا، ڕووبدا. ئەمەیە مەرجی کێشەکە. (ئەمە دوورگەی ڕۆدۆسە، لێرە خۆت هەڵدە)[10]

---

*"Aristototeles." De Republica"، پەرتوکی یەکەم ، بەشی 10 ل . 17

**قازانج لە ئاڵوگۆڕێکەوە نایەت کە لە سایەی بارودۆخێکی ئاسایی بازاڕدا بێ، ئەگەر وەکو قەرز نەبێ لە دوای ئەو دەستە دەستکەوتەشەوە نابێ(Ramsay ،نوسەری ناوبراو ،ل184).

---

[10]/ کۆپلەیەکە لە کۆپلەکانی خوڕافەی لایزوب. یەکێك لەوانەی کە بەخۆیان شانازییان دەکرد، لە بەردەم خەڵکەکە بانگێشەی ئەوەی کرد کە لە(ڕۆدۆس)دا بازدانێکی گەرەوەی هاوێشتووە، ئیتر پێیان گوتووە،، ئەمە ڕۆدۆسە و فەرموو بازبدە!

کڕین و فرۆشتنی هێزی کار

گۆڕینی بەهای دراو،دیاریکراوە بۆ ئەوەی بگۆڕێ بۆ سەرمایە، ناکرێ لە خودی دراو ڕووبدا ، چونکە دراو ئامرازێکە بۆ کڕین و ئامرازێکە بۆ(دان، دفع Pay) شتێك ناکا، مەگەر بەدیهێنانی نرخی ئەو کەل و پەلەی کە پێی دەکڕێ یاخود لە بری دەدرێ، بەڵام ئەگۆڕێ، کاتێ لە شێوەیەکی تایبەتدا بەستەڵەك دەبێ، لە چەسپاوی بڕی بەها دەترسێ* هەربەهەمان بەها لە درووست بوونی ئەم گۆڕانە ئەگەری لاوازبوونی هەیە ،لەکاری دووەمی سوڕانەوەدا لە دووبارەفرۆشتنی کەلوپەل، چونکە ئەم کارە دەکەوێتە سەرگۆڕانی کەلوپەل لە شێوەی بینینەوە بۆ شێوەی دراوی نوێ، کەواتە ئەبێ گۆڕان لە کەلوپەلی کڕاو ڕووبدا لە کاری یەکەمدا د–ك ، نەك لە بەهاکەی، چونکە ئاڵوگۆڕ لە هاوکێشەدایە، ئەبێ ئەوەش بزانرێ بەرامبەر بە کەلوپەل بە پێی بەهاکەی پارە ئەدرێ.

بەم پێیە ، ناکرێ ئەم گۆڕانە ڕووبدا مەگەر لە بەهای بەکاربردووی کاڵا خۆی، واتە تەنها لە بەکاربردویی، بەڵام هاوکارمان خاوەن دراو ناچێتە خولانەوەی بەهای کاڵای بەکاربردوو مەگەر بەختی بیهێنێ

لە سنوری بواری سوڕانەوەدا، واتە لە بازاڕ وا دەرکەوتووە بەهای بەکارهێنانی کەلوپەل خاسیەتێکی بنچینەیی هەیە، چونکە سەرچاوەی بەهایە، بەکاربردویی کاڵا بەرجەستەیی کارەو دروستکەری بەهایە.خاوەن دراو لە نمونەی ئەم جۆرە کاڵا تایبەتانە لە بازاڕدا دەبینێ، کە بوونی هێزە بەسەرکاردا، یاخود هێزی کارە.

مەبەستمان لە هێزی کار، یاخود بوونی هێز بەسەرکاردا، کۆمەڵێ توانای جەستەیی و ڕوحییە کەئەندامەکانی لەشی مرۆڤ خاوەنین، کەسایەتی زیندو لە هەرجارێکی بەکارهێنانیدا ، بەهایەکی بەکارهێنراو دێتە بەرهەم.

بەڵام ئەبێ جۆرەها مەرج جێبەجێ بکرێو بۆ ئەوەی خاوەن دراو بتوانێ لە بازاڕدا هێزی کار وەکو کەلوپەل بدۆزرێتەوە.ئاڵوگۆڕی کەلوپەل هیچ جۆرەپەیوەندییەکی یەك لەدوای یەکی تێدانییە، جگە لەوەی کە سروشتیانە لەخۆیەوە دێ.

---

* سەرمایە لەشێوەی دراودا هیچ قازانجێك بە دەست ناهێنێ)
(Ricardo “Principal of Political Economy” “ 3rd ed. London., 1821, P267).

با بڵێین ناکرێ هێزی کار لە بازاڕدا دەرکەوێ وەکو کەلوپەل، مەگەر جارجار وەبەپێی ئەوەی کە دەبرێ بۆ بازاڕ یاخود خاوەندێتی تایبەتی دەیفرۆشێ، واتە ئەوکەسەی کە دەبێتە هێزی کارەکەی. بۆ ئەوەی خاوەنەکەی بتوانێ بیفرۆشێ وەکو کەلوپەل. دەبێ خۆشیی لە بەکارهێنانی ببینێ، پێویستە ببێتە خاوەو مڵکێکی ئازاد لەتوانای بەسەر کارکردندا،خاوەن کەسایەتی خۆی بێ، لەگەڵ خاوەن دراودا لە بازاڕ یەك دەگرنەوە پەیوەندی خاوەن مڵکایەتی دەکەوێتە نێوانیانەوە دڵخۆشن بەوەی مافی یەکسانیان هەیە، تەنها جیاوازییەکیان هەیە ئەویش ئەوەیە یەکێکیان فرۆشیارەو ئەوی تر کڕیارە، دووکەسن لەمافدا یەکسان.

ئەوە دەخوازن ئەو پەیوەندییانە بمێنێ، خاوەن هێزی کار هەڵدەستێ بە فرۆشتنی بەردەوام بۆ کاتێکی دیاریکراو، چونکە ئەگەر یەك جار هەمووی بفرۆشێ بۆ هەتا هەتایە، ئەوکاتە خۆشی ئەفرۆشت و لە مرۆڤێکی ئازادەوە ئەگۆڕا بۆ کۆیلەیەك، لە خاوەن کاڵاوە بۆ کاڵا، بەوپێیەی کە کەسایەتییە، پێویستە لە سەری هەمیشە ئەو پەیوەندییە بپارێزێ کە لە بەرامبەر هێزی کاری کە مڵکی خۆیەتی وە کەلوپەلێکی تایبەتە، ئەمەش مەحاڵە مەگەر بەپێی ڕێپێدانی بەردەوامی کڕیار بە بەکارهێنانی هێزی کاری یاخود بەکاربردنی تەنها بەشێوەیەکی

کاتی، تەنها لە پێناو دیاریکردندا، کەواتە بەقەی چۆك دانەدانی لە بەرامبەر مافەکانی لە مڵکایەتی هێزی کاری کاتی لێی ئاوا دەبێ**

** بەپەلە جۆرەها یاسایان دانا بۆ بەستنی کار لای ئەو گەلانەی کە وایدەبینن کە کاری ئازادییان بەدەستە، یاسایەك کە بەردەوام لە جێبەجێ کردندایە بەمەبەستی لابردنی

(بەستنی کرێگرتەیی:Contract) لە هەندێ لەولاتان بەتایبەت (مەکسیك)(پێش شەڕی ناوخۆی ئەمریکا وەلەناوچەداگیرکراوەکانی مەکسیك وە لە ڕاستیدا لە پرۆڤانسی (دانوب)، هەتا کودەتای کوزا(62)، کۆیلایەتی شاراوەبوو لەژێرناوی پیپۆنی peonage بەهۆی ئەوکارانەی کەدەبوو بدرێتەوە بە کارو ئەرکی تایبەتیان هەبێ لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر، نەك تەنها کاری تاکەکەس بەڵکو خێزانەکەشی بە کارکرد دەبووە مڵکیەتی کەسێکی تروخێزانیکی تر(بیۆنیش)لەناوبرا .بەلام ئیمپراتۆری پێشەوا "ماکسیمیلیان" سەرلەنوێ بەڕاستی بەشێوەیکی یاسایی گەراندیەوە، لەشورای واشنتن ناونرا بەوەی کە ئەم کارەیاساییە لە "مەکسیك" .

"ئەتوانم جێگە چۆڵکەم بۆ کەسێکی تر لەوریایی تایبەتی وجەستەیی و ڕوحی خۆمەوە، تواناى چالاکیم و بەکارهێنانی بەشێوەیەکی دیاریکراو لەڕووی کاتەوە، لە ئەنجامی ئەو دیاریکردنە پەیوەندییەکی دەرەکی گشتی و تەواو بەدەست دێنێ ، بەلام ئەگەر هەموو وەختی خۆم بخەمەلاوە، کەئەبێتەشتێکی بەڵگەدار لە دووتوێی کارداو ئەگەر چالاکی بەرهەمهێنانم خستەلاوە، ئەوکاتە دەبمە دروستکەری کرۆکی ئەو چالاکییە، چالاکی گشتیم و بوونم و کەسایەتیم ئەبێتە ملکی کەسێکی تر”

(Hegel,”Pilosophiedes Rechts”, Berlin 1840 .S.104, 67).

مەرجی سۆزی دووەم پێویستە بۆئەوەی خاوەن دراو بتوانێ لە بازاڕدا هێزی کار بدۆزێتەوە وەکو کالایەکی مت بوو،ئەبێ خاوەن کار بێبەش بێ لە تواناى کڕینی کەلوپەلێك کە جەستەی تێدا خستۆتەکار، وەبە پێچەوانەوە، ئەبێ ناچاربێ هێزی کاری خۆی وەکو کالایەك بفرۆشێ کە تەنها لە لاشەی زیندویدا هەیە.
بەلام بۆئەوەی کسێکیان بتوانێ ئەوکالایە بفرۆشێ کە جیایە لە هێزی کارەکەی، ئەبێ ئامرازی بەرهەمهێنانی هەر هەبێ، بۆنمونە مادەی خاوو ئامرازی کارو..هتد
نابێ پێلاو دروست بکرێ بەبێ چەرم، هەروەها ئەبێ کرێکارئامرازی بژێوی هەبێ ،
ئەوکەسەی کە خەو بە دانانی مۆسیقای داهاتووەوە دەبینێ، کە بە بژێوی داهاتوو بژێت، ناتوانێ لە سەر حیسابی بەهای بەکارهێنانێك بژێت کەلە داهاتوودا بەدەستی ئەهێنێ .
مرۆڤ هەرلە یەکەم ڕۆژی دەرکەوتنیەوە لەسەر تۆپی زەوی، ئەبێ ڕۆژانە بەکار ببا پێش ئەوەی بەرهەمبێنێ ، ئەبێ بەکاربیا لەهەمان کاتا کەبەرهەمدێنێ، وەئەگەربەرهەم وەکوکالابێتەبەرهەم ئەبێ لەپاش بەرهەمهێنانی بفرۆشرێت، تەنها پاش فرۆشتنی پێویستیەکانی بەرهەمهێن پڕکاتەوە، کاتی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی،کات ڕێکدەخات بۆ فرۆشتنی. بەوجۆرە خاوەن دراو ناتوانێ دراوەکەی بگۆڕێ بۆ سەرمایە، مەگەر لە حاڵەتێکدا کە لە بازاڕی کالادا کرێکاری سەربەخۆ هەبێ، سەربەخۆ بەدوو مانا ، بەمانای کرێکار کەسێکی سەربەخۆیە بەهێزی

کارەکەی خۆی هەڵسوکەوت دەکا وەکو کالا لە لایەکی ترەوە هیچ کەلوپەلێکی تری نییە بۆ فرۆشتن، خاوەن شتێك نییە وەئازادە لە هەموو مادەیەکی پێویست بۆ بەدیهێنانی هێزی کار.
ئەم پرسیارە: بۆچی ئەوکرێکارە سەربەستە ڕووبەڕووی خاوەن دراو دەبێتەوە لە بواری سوڕانەوەدا بەلای خاوەن دراوەوە گرنگ نییە کە بازاڕی کار دەدۆزێتەوە بە شێوەیەکی ئامادەکراو وای باس لێ دەکا کە لقێکی تایبەتە لە بازاڕی کاردا. ئێمەش ئەم پرسیارەمان بەلاوە گرنگ نییە بەهەمان پلە.
بیردۆزێك بەرز دەکەینەوە لە دانانی شتومەك وەکوچۆن خاوەن دراو بە پراکتیك بەرزی دەکاتەوە.
بەهەرحاڵ لێرەدا یەك شت هەیە، سروشت خاوەن دراو و کەلوپەل بەرهەم ناهێنێ لەلایەك. وەخاوەن کار بەتەنها لەلایەکی ترەوە. ئەم پەیوەندییە لە خودی سروشتەوە نەهاتووە.وەکو دەبینرێ لە ئەنجامی پێشکەوتنی مێژوویی پێشترە، بەرهەمی زۆر کودەتای ئابورییە ، ئەنجامی نەمانی کۆمەڵێکی تەواو پێکهاتە کۆنەکانی بەهەمهێنانی کۆمەلایەتییە.
ئەوشێوە ئابوریانەی کەپێشتر باسمانکرد مۆری مێژووی لێدراوە ، بوونی بەرهەمهێن وەکوکالا کاتوشوێنی مێژوویی دیاریکراوی خۆی ئەسەپێنێ. لەپێناوی ئەوەی کە بەرهەمهێنەری کالا ئەبێ بەرهەمبێنێ نەك وەکو ئامرازێکی ڕاستەوخۆ بۆ بژێوی بەرهەمهێن خۆی. ئەگەر لە باسەکەماندا ئەم پرسیارە لەخۆمان بکەین، لەسایەی چ بارێکدا هەموو بەرهەمەکان وەردەگیرێ یاخود زۆربەی بەکەمترین بەهای شێوەی کالا بۆمان دەرکەوت کە لەسەربنچینەی شێوەی بەرهەمهێنانی جیاواز ناچێتە ڕێوە مەگەر پرۆسەی بەرهەمهێنانی سەرمایەدار بەشێوەیەکی زۆر تایبەت .
ئەم شێوە باسە لە چێوەی شیکردنەوەی کالا دەردەچێ. ئەکرێ بەرهەمهێنانی کالاو خولانەوەی کەلوپەلیش بەدی بکرێ کاتێ زۆربەی بارستایی بەرهەمهێنان تەرخان بکرێ بۆ بەکاربردنی خودی خۆی بە ڕاستەوخۆیی کەناگۆڕێ بۆ کەلوپەل، هەروەها پرۆسەی بەرهەمهێنانی کۆمەلایەتی تاکۆ ئێستا دوورە لەوەی کە بەتەواوی کێشیەوە بچێتە ژێر کۆنترۆڵی بەهای ئاڵوگۆڕەوە. بۆئەوەی بەرهەمهێنەر بگۆڕێ بۆ کالا ئەبێ داربەشکردنی کار لەناو کۆمەڵدا بەرەو پێش بڕوا بە پلەیەك کە جیاوازی بکرێ لە نێوان بەهای بەکارهێنان و بەهای ئاڵوگۆڕ، ئەم جیاوازییە لە سایەی بازرگانی ئاڵوگۆڕی ڕاستەوخۆوە دەست پێبکا، وە ئەبێ تەواوبکرێ. بەلام پلەی پێشکەوتن وەکو مێژوو پێویستی بە ڕێکخراوی کۆمەلایەتی–ئابوری جۆراوجۆری مەتین هەیە.
ئەگەر زۆر بەوردی بڕوانینە دراو ئەبینین ئاستێکی دیاریکراوی ئاڵوگۆڕ خۆی دەچەسپێنێ. شێوەی جیاجیای دراو هاوسەنگی کالای سادە، یاخود ئامرازی خولانەوە، یاخودئامرازی پارەدان،یاخود (گەنجینەی پاشەکەوت کردوو)، یاخود دراوی جیهانی ئیشارەت بەوە دەکات کە بەپێی بڕی بەکارهێنان و بلاوبونەوەی ڕێژەی ئەم کارە یاخود ئەو بۆ پلەی زۆر جیاوازی پرۆسەی بەرهەمهێنی کۆمەلایەتی. لەگەڵ ئەو بۆ پلەی زۆر جیاوازی پرۆسەی بەرهەمهێنانی کۆمەلایەتی . لەگەڵ ئەوەشدا، هەربەتاقی کردنەوە دەزانین کالا بۆئەوەی هەموو شێوەکان پێك بێ. ئەوکارەی دەربارەی سەرمایەیە جیاوازە.
مەرجی مێژوویی هەبوونی ناکەوێتە سەر بوونی سوانەوەی کالاودراو، سەرمایە لەوێ نەبێ پێك نایا، خاوەن ئامرازی بەهەمهێنان و ئامرازی ژیان لەبازاڕدا کرێکاری ئازاد دەدۆزێتەوەو کە هێزی کارەکەی
دەفرۆشێ،ئەم مەرجەمێژووییە تەواو خۆی بەتەنها گرەنتی مێژوویەکی جیهانی تەواوە. بۆیە سەرمایەدار پێش ساتی دروست بوونی ڕێگە ئەدا بە پێکهێنانی چەرخێکی نوێ لە پرۆسەی بەرهەمهێنانی کۆمەلایەتی، ئێستا

ئەبێ زۆر لە نزیکەوە بڕوانینە کەلوپەلە جیاوازەکان، هێزی کاریش وەکو هەموو کەلوپەلێکی تر بەهای خۆی هەیە*

---

*"نرخی مرۆڤ، یاخود گرنگێتی، نرخەکەیەتی وەکو هەموو کەلوپەلێکی تر. واتە بڕەپارەیەك دەدرێ لەبەرامبەر بەکارهێنانی هێزەکەی.

Th.”Leviathan”in “works” edit. Molesworth .London, 1839-1844, V. (III.p.76)

بەچی ئەو بڕە دیاری دەکرێ؟ نرخی هێزی کار دیاری دەکرێ، وەکو هەرکەلوپەلێکی تر،بەکاتی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی مادەی پیشەسازی جیاواز، هەروەها بۆ تازەکردنەوەی بەرهەم. وایدانێین کە هێزی کار بەهایە، جگە لە نواندنی بڕێکی دیاریکراو لە کاری جەستەی مام ناوەندی کۆمەڵایەتی شتێکی تر نییە. هێزی کار وەکو هێزی تواناى تاکی زیندو دەردەکەوێ. بەرهەمی هێزی کار ئەمەی دواییان ئەسە پێندرێ. بەرهەمهێنانی هێزی کار پێك دێ لە تازەکردنەوەی بەرهەمهێنانی خودی تاکەکەس وەپاراستنی و مانەوەی.

تاکە کەسیش بۆ پاراستن و هێشتنەوەی پێویستیی بە بڕێکی دیاریکراو لە ئامرازی ژیانە.کاتی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی هێزی کار کپ دەبێتەوە لەگەڵ کاتی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی ئەو ئامرازی ژیانە.

بەهای هێزی کار هەمان بەهای ئامرازە پێویستەکانی ژیانە بۆ پاراستن و مانەوەی خاوەنەکەی، بەڵام هێزی کار پێك نایا مەگەر لە ڕێگەی مانەوەی بەرچاو، واتە بەدی نایا مەگەر لە کاردا، وە بۆ بەدیهێنانی بڕێکی دیاریکراو لە جەستەو دەمارو مۆخی ..مرۆڤ دەدرێ، وە دەبێ سەرلەنوێ قەرەبو بکرێتەوە، ئەم خەرجییە زۆرە داهاتێکی زۆری دەوێ**

خاوەن هێزی کار ئەمڕۆ ڕەنج دەدا، دەبێ سبەینێ بتوانێ خودی ئەم کارە دووبارەبکاتەوە لەژێر سایەی هەلومەرجی هێزو تەندروستی پێشوی، کەواتە ئەبێ کۆی ئامڕازی ژیان بەشی مانەوەی تاکی ڕەنجدەر بکات، وەکو لەباری چالاکی ژیانێکی ڕۆتین دا .

داواکارییە سروشتیەکانی وەکو خواردن و جلوبەرگ، سوتەمەنی، شوێنی ماڵ و ژیان بەپێی گۆڕانی کەش ، ئاووهەواو سروشتی ئەم یاخود ئەو وڵات . لە لایەکی ترەوە ئەوبڕەی پێی دەڵێن پێویستییەکان و ڕێگە پڕکردنەوەشی هەڵقوڵاوی مێژووەو ڕادەیەکی زۆری دەکەوێتە سەرئاستی ڕۆشنبیری وڵات، وەبەپلەیەکی زۆر گوزەران، هەروەها دەکەوێتە سەر داب ونەریت و پێویستیەکانی ژیان کەتیایدا چینی کرێکاری ئازاد پێك هاتووە***.

**Villiaus; ، سەرپەرشتیارێك کە سەرپەرشتی کۆیلەی کشتوکاڵی دەکرد لە ڕۆمای کۆن، "دەستکەوتێك بەدەست دێنێ کەمتر لەوەی کە کارەکەی بەدەستی دێنێ ، چونکە ئەوکارەی کەوتۆتە سەرشانی سوکترە لە کارەکەی ئەوان.

Th. Mommsen.”Romische Geschichte”, 1856, s 810).

***بەراورد کە .W. Th, Thornton.” Overpopulation and its remedy”. London, 1846

کەواتە پێچەوانەی کەلوپەلەکانی تر، دیاریکردنی نرخی هێزی کار بە توخمێکی مێژوویی ئاکاری قەبارەو پێکهێنانی ئامرازە پێویستەکانی ژیانێکی مامناوەندی کرێکار.بڕێکی دراون بەپێی ئەو وڵاتەی کە جێی مەبەستەو لە ئاستێکی دیاریکراودایە، خاوەن هێزی کار لە لەناوچووەکانە. هەروەها لەسەر فرۆشیاری هێزی کارە، لە پێناو دەرکەوتنی لە بازاڕ بەشێوەیەکی بەردەوام هەروەها ئەمەش وا دەخوازێ دراو بگۆڕێ بۆ سەرمایە بەشێوەیەکی بەردەوام،

"خۆی دەژێنی وەکو هەرتاکێك کە خۆی دەژێنێ، لە ڕێگەی زۆر بوونەوە"

ئەو هێزی کارەی کە لە بازاڕەوە دەرئەچێ بەبۆنەی بەلاو مردنەوە، ئەبێ هەمیشە بگۆڕێ بەهەمان بڕ کەمتر لە هێزی کاری نوێ. بۆیە کۆی هەموو ئامرازە پێویستیەکانی ژیان بۆ بەرهەمهێنانی هێزی کارو ئامرازی ژیانی منالی کرێکاران، بەوجۆرە توخمی خاوەن کالا جیاوازەکان لە بازاڕی کالادا ئەمێننەوە***

سروشتی مرۆڤایەتی بەگشتی بەو شێوەیە ئەبێ بگۆڕێ بۆ ئەوەی ژمارەیەك کەسی وریاو شارەزایان دەست بکەوێ لە لقە دیاریکراوەکانیدا، وە هێزی کار جیاوازو پێشکەوتوبێ، ئەم بابەتەش زانستێکی دیاریکراوی دەوێ، یاخود پەروەردەیەکی دیاریکراو ڕۆلی زیادبوون یاخود کەم بوون دەبینێ لە هاوکێشەی کالاکاندا.

چەندایەتی تێچونی فێربوون جیاوازە بەپێی وریایی و زیرەکی هێزی کار، هەروەها چەندایەتی تێچونی فێربوون زۆر کەمە لە بەرانبەر هێزی کاری ئاسایی کە دەچێتە بەرێوەبەرایەتی بڕی سەرفکراوی بەروبومی هێزی کار، نرخی هێزی کار دەکەوێتە نێوەندی کۆی بڕێکی دیاریکراوی ئامرازی ژیانەوە، ئەوەش لە گەڵ گۆڕانی نرخی ئامرازی ژیان دەگۆڕێ، واتە لەگەڵ گۆڕانی بڕی کاتی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی ئەو ئامرازانە.

بەشێك لەو ئامرازی ژیانە، وەکو خواردەمەنی و سوتەمەنی...هتد ڕۆژانە بەکار دەبرێ بۆیە پێویستە ڕۆژانە قەرەبوو compensation بکرێتەوە، لێرەدا ئامرازی تری ژیان هەیە وەکو جلوبەرگ و کەلوپەلی ناوماڵ Furniture ..هتد ، لەماوەی کەمخایەن یاخود درێژخایەن بەکار دەبرێ، قەرەبوناکرێتەوە مەگەر لە دوای تەواوبوونی ماوەیەکی درێژخایەن. هەندێ لە کالاکان دەکرێ و ڕۆژانە پارەکەی دەدرێ ، هەندێکی تریان هەفتانە یاخود هەرسێ مانگ جارێ، بەوجۆرە بەلام کۆی ئەم خەرجیانە alimony بۆ نمونە لەماوەی ساڵێکدا ئەبێ دەستکەوتی مامناوەندی بپۆشێ لە ڕۆژێکەوە بۆ ڕۆژێکی تر. ئەگەر بارستایی کەلوپەلی ڕۆژانەی پێویست بۆ بەرهەمهێنانی هێزی کار = A،

وە بارستایی کەلوپەلی پێویستی هەفتانە = B ، بارستایی کەلوپەلی پێویستی هەرسێ مانگ جارێ= C..هتد بەوجۆرە بڕی مامناوەندی ڕۆژانەی کالا= 365 A+52B +24 هتد.

***نرخی سروشتی کار... ئەو بڕە لە مادەی پێویست لەگەڵ ئامرازەکانی ئاسودەییLuxury دەگونجێنن.

وایدانێین کە ئەو بارستاییە لە کەلوپەلی پێویستی ڕۆژێکی مامناوەندی شەش کاتژمێر لە کاری کۆمەلایەتی دەگرێتە خۆ، واتە پێویست بە نیوڕۆژ کاری مامناوەندی کۆمەلایەتی بەرجەستە دەبێتەوە. کەواتە ئەمە نیوڕۆژ کارکردنی دەوێ بۆ بەرهەمهێنانی هێزی کاری ڕۆژانەو ئەم چەندایەتی کارە پێویستە بۆ بەرهەمهێنانی هێزی کاری ڕۆژانە بەرهەمەکەی تازە دەکاتەوە.ئەگەر نیوڕۆژ کاری کۆمەلایەتی مامناوەندی بەبارستاییەك لە زێڕ

دابنرێ به برِی 3شلن ئەوە نرخی گونجاوی بەهای رۆژانەی هێزی کارە، ئەگەر خاوەن کار رۆژانە بیفرۆشێ بەرانبەر بە شلنێك واتە نرخی فرۆشتنی یەکسان ئەبێ بە بەهاکەی، بەپێی گریمانەمان خاوەن دراو، کە ئارەزووی گۆرِانی (شلن) هەیە بۆ سەرمایە وەبە کارکرد ئەوبەهایە دەدا.

کەمترین دیاریکراو لە هێزی کار نرخی ئەو بارستاییە کالآییە پێك دێنێ کە هەڵگری هێزی کار، واتە مرۆڤ ناتوانێ بەبێ دەرچوونی رۆژانەی پرۆسەی ژیانی نوێ بکاتەوە، واتە نرخی ئامرازی پێویستییە جەستەییەکانی ژیان، ئەگەر نرخی هێزی کار نزم بۆوە تاکو کەمترین سنور کەواتە بەبێ نرخ نزم دەبێتەوە، چوکە هێزی کاری ناتوانێ مانەوەی خۆی بپارێزێ لەبارودۆخی سادەی لەم جۆرە مەگەر بەشێوەیەکی لاواز. بەلآم نرخی هەرکەلوپەلێك بە پێی کاتی کاری پێویست بۆ بەرهەمهێنانی کالآکە دیاری دەکرێ کەهاوشێوەن. کەسانێکی بێ سنورکەم هەستن کەوایدادەنێن کە ئەمە دیاریکردنی نرخی هێزی کارە، کەلەناخی خودی بابەتەکەوە هەڵدەقولێ.

ئەم بیردۆزە لەلایەن برِیاردەرێکەوەیە کە زۆر سروشتیانە دەروانێتە بابەت و بەرِووسی سکالآ دەکات:

"روانینە تواناى کارکردن(Puissance de travail) دوور لە ئامرازی پێویستی ژیان بۆ کارکردن لەکاتی پرۆسەی بەرهەمهێناندا، واتە روانینە بیرکردنەوەی خودی جیاواز(etrede raison). وە دووان لە کارکردن دووانە لە تواناى کارکردن، واتە لەهەمان کاتدا دووان لە کرێکارو ئامرازەکانی ژیانی و کرێکارو کرێ*

تواناى کارکردن ماناى کارکردن نییە، توانانی هەرسکردنی خواردن بۆیەك تۆزێش پراکتیکی هەرسکردنی خواردن بە فیعلی ناکا. بۆ ئەوەی ئەم پرۆسەیە بێتەدی وەکو زانراوە گەدەیەکی باش بەس نییە. ئەوەی باس لە تواناى کارکردن دەکا لە ئامرازە پێویستییەکانی ژیان جیانابێتەوە کەدەپپارێزێ بەهاکەی بەتەواوی باس لە بەهای ئامرازی ژیانی دەکا.

وە ئەگەرهێزی کارەکەی نەفرۆشێ هیچ سودێکی پێنابەخشرێ، هەروەها کرێکار لەم حاڵەتەدا وایدادەنێ کە پێویستییەکی سروشتی ئازاردەرە تواناى دروستکردنی برِێکی دیاریکراو لە ئامرازی ژیان دەخوازێ بۆ بەرهەمهێنانی و بەکاربردنی جار لەدوای جار بۆ تازەکردنەوەی بەرهەمەکەی.

Rossi.”Cours d’economie Politique”. 1843, p370,371. *

لەوکاتەدا لە گەڵ (سیسموندی)دا هەڵدەستێ بەم دۆزینەوەیە:" تواناى کارکردن .. شتێك نییە ، کەوابێ ناکرێ بفرۆشرێ**

سروشتی جیاوازی ئەم کالآ تایبەتە، واتە هێزی کار، دەردەکەوێ و دەردەکەوێ ، بەهای بەکارهێنانی بە کارکردەوە ناگوێزرێتەوە بۆ دەستی کرِیار دوای بەستنی پەیمان Contract لەنێوان کرِیاروفرۆشیار. نرخیان وەکو بەهای هەرکالآیەکی ترە، دیاری کراوە پێش ئەوەی بچێتە ناو خولانەوەوە، ئەوەش لەبەرئەوەی برِێکی دیاریکراوی کاری کۆمەلآیەتی خەرج کراوە بۆ بەرهەمهێنانی هێزی کار..بەلآم بەهای بەکارهێنانی لەشێوەی سادەی چالاکی داهاتوو پێك نایا، بەوجۆرە بەرەسمی پێچەوانە بەفرۆشتنی بەهای بەکارهێنانی خۆشگوزەرانی، رووداوی یەك کات نین، بەلآم دراوی کرِیار وەکو رۆتین هەڵدەستێ بە پارەدان لە کاتی کرِینی ئەو کەلوپەلانەدا پێکهاتی شێوەیی جیادەبێتەوە لە بەهای بەکارهێنان لە رووی کاتەوەو لەرِووی دانی پارە بەکارکردەوە

بەکڕیارلە هەموو ئەو وڵاتانەی کە شێوەی بەرهەمهێنان لە لایەن سەرمایەدارەوە بەرانبەر بە هێزی کار نادرێ مەگەر دوای ئەوەی کاربکا بۆ ماوەیەك کە پەیمان بەستن دیاری دەکا. لەکاتی کڕیندا، بۆنمونە لە کۆتایی هەرهەفتەیەك ..هتد**

کرێکار بۆ سەرمایەدار خەرج دەکا لە هەرشوێنێ کە ئەبێتە بەهای بەکارهێنانی هێزی کار، ڕێگە بۆ کڕیار خۆش دەکا کەهێزی کاری بەکارببا پێش ئەوەی ئەمەی دواییان نرخ بدا، بە وشەیەك: لەهەموو شوێنێ کرێکار قەرز دەدا بە سەرمایەدار. بەڵام قەرز تەنها جیاوازییەکی ڕووت نییە، وەکو دەڵێن تەنها لەدەستدانی کرێی خاوەن قەرزنییە لە کاتی (افلاس) bankruptcy **بونی سەرمایەداری******

**Sismondi> » Nouveaux Principes d’Economie Politique »,.t.1, p.113.

*****تەنها لە کۆتایی کارکردن پارە دەدرێ**

An Inquiry in to those principles, respecting the Nature of Demand etc.”, p. 104).

ئەبێ وا دانرێ کە سەرەتای قەرزی بازرگانی ئەگرێتەوە بۆ ئەو چرکەیەی کەکرێکار بەتوانایە ئەمە سەرچاوەی هەموو بەرهەمهێنانێکە. بە پشتگیری پاشەکەوت کردن لە چاوەڕوانی کرێ بەرامبەر بەکارکردن تاکو کۆتایی هەفتە یاخود دووهەفتە یا مانگێ یان سێ مانگ ..هتد "

Ch.Ganilh.”Des Sustemes d’Economie Politique”, 2eme edit.Paris,1821,t.11,p.150).

******شتورخ دەڵێ:"کرێکار...هێزی بەرهەمهێنانی قەرز دەکات"، بەڵام شتورخ سەڵماندنی دەخاتە سەر"توشی مەترسی نایا "مەگەر لەدەستدانی کرێکەی..کرێکار بەهێچ جۆرێ بە پارە بەشداری بەرهەمهێنان ناکا"**

Storch. »cours d’economie Politique ». petersbourg, 1815, II, p.36,37).

بەڵام ڕستەیەکی تەواو لەوڕاستییانەی کە پراکتیکی کارلێکردنی درێژخایەنی هەیە*

----

*----------**نمونەیەك. لە لەندەن دووجۆر نانەواخانە هەیە کە نان بەتەواوی بەهاکەی دەفرۆشن،**

Tremenheere “Grievances complained of by the journeymen Under sellers bakers etc.” London.1862

بەبێ هەڵاوردن نان دەفرۆشن کەتێکەڵ بەکانزای ئەلەمنیۆم، سابون،مرواری وردکراو، تەباشیر، تۆزی بەردین، زۆری تری لەم توخمە بەتامانە لە خواردنی پڕتەندروستی.(بڕوانە پەرتوکی شین" دانەر د. هاسل،

Committee of 1855 of the Adulteration of bread

سیرجۆن گۆردن تێبینی ئەوەدەکات لەبەردەم لیژنەی 1855 **"لە ئەنجامی ئەو فێڵەی کە ئەوهەژارەی کە ڕۆژانە بە**2 **پاوەن نان دەژێت کەلە ڕاستیدا چارەکێکی ئەو توخمەی دەست ناکەوێ کەلە هەمان نانی ساختەوفێڵ دا هەیە، ئەو زەرەرانەش باس ناکرێ کە خڵتەکان بە تەندروستی دەگەیەنن".**

دەربارەی ئەم پرسیارەی دواییان. کەواتە بۆچی، "بەشێکی زۆر چینی کرێکار" دەیکرێ، لە گەڵ ئەوەی کە بەدڵناییەوە فێڵی تێدا دەکرێ، شب و تۆوی بەرد..هتد، تریمنهیر وەڵام دەداتەوە ("Report ,P.XLVIII) ناوبراو

کرێکاران "ناچارن لە فرنەکان یان دوکانەکانیان وەربیگن، ئەونانەی کە بەچاکی دەزانن بیخەنەڕوو بۆیان" . وایدانێین کە بەرابەری کارەکەیان تەنها کۆتایی هەفتەی کارە، ئەوانیش بەدەوری خۆیان تەنها لەکۆتایی هەفتەی کاردا دەتوانن بەرابەری ئەونانە بدەن کەخێزانەکەیان لە هەفتەیەکدا بەکاری (بردووە استهلاك)، هەروەها تریمنهیر سوورە لەسەر ئەوەی کە بەسود وەرگرتن لە گەواهیدەران": ئەوە چەسپاوە کە بێگومان لەم جۆرە نانە بە خڵتەوە تایبەت دروست دەکرێت بۆ ئەم جۆرەکڕیارانە"

It’s notorious that bread composed of those mixtures, made expressly for sale in this manner”).

لەزۆربەی ناوچەکشتوکاڵیەکانی ئینگلتەرا" بەتایبەت (سکوتلاند)، جارێك لە دووهەفتەدا، تەنانەت یاخود یەك جار لە مانگێکدا هەقدەست دەدرێ. کرێکاری کشتوکاڵی دوو شلن و بەنس ئەدا لەبەرامبەر 60کە بەهەمان ئارد دروست دەکرێ لە شوێنێکی تر بە شلنێك و 10 بەنس بەرانبەر بە 60

(“Sixth report on ” public Health by ” the medical officer of the privy council etc.” 1864, p.264).

کرێکاری چاپی دەستی توانییان لە بیسلی و کیلمارنوك(سکوتلاندی ڕۆژ ئاوا) لەساڵی 1853 مان بگرن بۆ ئەوەی دووهەفتەجارێ هەقدەست بدرێ لە جیاتی یەك مانگ جارێ.

Reports of the Inspectors of Factories for 31st October 1853”, p34)

وا دادەنرێ کە هەنگاوێکی فێڵئامێزە بۆ ئەوەی پەرە بە قەرزکردن بدا کە کرێکار دەیکا لەبەرانبەر سەرمایەدار، ئەوڕێگەیەی کە زۆربەی خاوەن پیشەسازییەکانی خەڵوزی ئینگلیز بەدوایدا دەچن، ئەوانەی کە هەقدەستی کرێکاران لە کۆتایی مانگ دەدرێ، بەڵام (خەرجی،سلفە، advance)دەدرێ پێش وەرگرتنی هەقدەست. زۆرجار بە شێوەی کەلوپەل، کرێکار ناچار دەبێ چونکە کرێکار دەبێ نرخێکی زیاتر لەنرخی بازاڕ بدا(Truck system)." خاوەن کارگەی خەڵوز ئەوەی کردووە بەبار کەمانگی جارێ هەقدەست بدەن ، وە خەرجی بدەن بە کرێکاران لە کۆتایی هەرهەفتەیەك. وە ئەو خەرجییە لە دوکانەکان بەتایبەتی لە Tommy-Shopواتە ئەو دوکانەی کەدەگەڕێتەوە بۆ خاوەن پرۆژە، کرێکاران لەگۆشەیەکەوە ئەو پارەیە وەرگرن و لەگۆشەیەکی ترەوە دەیدەنەوە.

(“Children’ Employment Commision,3rd Report”. London, 1864, p.38, N2 192).

سیمای ئاڵوگۆڕی کەلوپەل لەخۆیەوە ناگۆڕێ ئەگەر دراویش ببێتە ئامرازی کڕین یاخود ئامڕازی پارەدان.نرخی هێزی کاری دیاریکرا کاتێ پەیمانی بۆ بەسترا ئەویش نایاتە دی، وەکو کرێی نیشتەجێ بوون، هێزی کاردەفرۆشرێ و کرێکەشی بەدەست نایا مەگەر بە شێوەی درەنگ وەخت. بەڵام باشترە بڵێین شتێکی کاتیە،

بەبەهانەی لێکۆڵینەوە لەم پەیوەندییە بەشێوەیەکی بێگەرد، خاوەن هێزی کار هەمیشە نرخێکی دیاریکراوی دەست دەکەوێ لەو پەیمانەدا لە هەمان کاتدا لەگەڵ فرۆشتنیدا.

ئێستا دەزانین ڕێگەی دیاریکردنی بەهایەك کەخاوەن دراو دەیدا بەو خاوەن کاڵا جۆراو جۆرانە، واتە هێزی کارو نرخی بەکارهێنانی، کە خاوەن دراو دەستی دەکەوێ لە ڕۆڵی ئاڵوگۆڕدا، دەست پێ ناکا مەگەر لە پرۆسەی بەکارهێنانی فیعلی، لە پرۆسەی بەکار بردنی هێزی کار.

هەموو شتێکی پێویست بۆ ئەم پرۆسەیە، وەکو مادەی خاوو شتی تری لەو چەشنە، خاوەن دراو دەیکڕێ لە بازاڕی کەلوپەل وە نرخەکەشی بە تەواوی دەدا. پرۆسەی بەکار بردنی هێزی کار لە هەمان کاتدا پرۆسەی بەرهەمهێنانی کەلوپەلو زێدەباییە، هێزی کاریش بەکار دەبرێ وەکو کاڵایەکی تر لەدەرەوەی سنوری بازاڕدا یاخود لە بواری سوڕانەوەدا. با لەم بوارە پڕلە هەرایە گەڕێین، لە دیدگای هەموو پیاوێکەوە هەر شتە لە شوێنێك ڕوودەدا، ئەگەر بەدوای هەردووکیاندا بچین خاوەن دراو، خاوەن هێزی کار. پەراوێزی شاراوە هەیە بۆ بەرهەمهێنانێك کە لە چونەناویەوە دەبینرێ.(چوونە ژوورەوە قەدەغەیە بۆ کەسی بێگانە (No Admittances expect business لێرەدا تەنها چۆنیەتی بەرهەمهێنان نابینین لای سەرمایەدار، بەڵکو چۆن بەبەرهەم دەهێنرێت.

ئەبێ نهێنی تەواوی ئەو قازانجەی دەیکەن لە بەردەممان ئاشکرا بکرێ.بواری خولانەوە. یاخود ئاڵوگۆڕی کاڵا، کەلەچوارچێوەی کڕین و فرۆشتنی هێزی کار. دێتەدی ئەوە بەهەشتێکی ڕاستەقینەی مافی مرۆڤی مشەخۆرە.لێرەدا تەنها ئازادی و یەکسانی و موڵکایەتی ئازادی (بێنتام) دەبێتە باو چونکە کڕیارو فرۆشیاری کاڵاو هێزی کار بۆنمونە تەنها دەکەونە ژێر کۆنترۆڵی ویستی ڕەهای خۆیانەوە، وەکو دووکەسی ڕەها، بەتوانا لەڕووی مافەکانیانەوە، پەیمان دەبەستن، پەیمان دوا ئامانجە کە ویستەکانیانی تیا دەبینن وەکو دەستەواژەیەکی مافی گشتی.

یەکسانی! چونکە ڕووبەڕووی یەکترنابنەوە تەنها وەکو خاوەن ملکی کاڵا نەبێ ئاڵوگۆڕی یەکسان بەیەکسان دەکەن.

موڵکایەتی! چونکە هەریەکەلەوان سەودا ناکا مەگەر تەنها بەوەی کە بۆی دەگەڕێتەوە. Bentham! چونکە هەریەکە لەوانە تەنها گرنگی بەخۆی دەدا، تاکە هێز کە دەیانبەستێتەوە بەیەکەوە تێکۆشانی هەریەکەیانە بەرەو قازانجی تایبەتی، ئەوەش خۆویستن و بەرژەوەندی گشتییە

ئەگەر ئەم بواری خولانەوە سادەیە جێبهێڵین، یاخود ئاڵوگۆڕی کاڵا، داکۆکیکەری بازرگانی سەربەخۆ Vulgarise ی لێوە سەرچاوە دەگرێ، هەموو دیدگاو بیرکردنەوەو تێگەیشتن و پانتایی هەموو دەسەڵاتەکانی دەربارەی کۆمەڵگای سەرمایەداری و کاری کرێگرتە، ئەگەر ئەم بوارە جێبهێڵین ئەبینین dramatis personae (کەسەکانمان دەکەونە ژێر کارگەرییەوە) هەندێ شت دەگۆڕێن، خاوەن دراوی پێشو لە پێشەوە دەوەستێ وەکو سەرمایەدارێك، خاوەن هێزی کار وەکو کرێکارێك دوای دەکەوێ یەکێکیان لە ناخەوەخەندەی شازی بەخۆوە کردنی لێ بەدی دەکرێ ئارەزووی دەستپێکردنی کاری هەیە. ئەوی تریان هیچ ئاسۆیەك بەدی ناکا جگە لە یەك شت وەکو فرۆشیارێ لە بازاڕی تایبەتی پێستە، ئەو پێستەیە خۆشەدەکا.

بەشی سێهەم

دراو، یان سورانەوەی کالاکان

1- پێوەری بەها:

لە تەواوی ئەم کارەدا هەوڵ دەدەم بۆ سادەکردنەوەی بەهای کالای ئاڵتوون.

یەکەم کاری سەرەکی دراو ، ئامادەکردنی کالاو ماددەیە بۆ دەربرینی بەهاکانیان، یان بۆ دەربرینی بەهاکانیان وەك چەندایەتی هەمان هاوشێوەی یەکسان بەشێوەی چۆنایەتی وە بەراورد کردنی بەشێوەی چەندایەتی. بەم شێوەیە کاردەکات بۆ "*پێوانەی جیهانی بەها*". وە تەنها بەهۆی ئەم تایبەتمەندیەوە ئاڵتون کالایەکی هاوشێوەو یەکسان و "*سەرکەوتوە*"و دەبێت بە دراو.

ئەوە دراو نیە کە کالا هاوکێشەکان دەگۆڕێتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە ، بەهۆی ئەوەی کە گشت کالاکان، وەك بەهاکان تێدەگەن لە کاری مرۆڤایەتی، وە لەبەر ئەوەی کە هاوکێشە، بەهاکانیان بەیەکێك لە هەمان کالای تایبەت پێوراوە و دواتر دەگۆڕین بە پێوانەی گشتی بەهاکانیان بەمانایەکی تر بۆ دراو. دراو وەك پێوانەیەکی بەها شێوەیەکی بەرچاوە کە لە گرنگیدا پێویستە دەرکەوێ لەلایەن ئەو پێوانی بەهایەوە کە بنەرەتیە لە کالاکان و سەعات- کاردا[1].

دەربرینی بەهای کالا لە ئاڵتوندا ، Xکالای$A= Y$ دراوی کالا، فۆرمی –دراو یان نرخەکەیەتی.

1- پرسیار ئەوەیە بۆچی دراو بە راستەو خۆیی سەعات-کار دیاری دەکات، لەبەر ئەوەش رەنگە پارچە کاغەزێك دیاری بکات، بۆ نموونە، Xسەعات-کار ،لەخوارەوە هەمان شتە لەگەڵ ئەو پرسیارەی بۆچی دانی بەرهەمی کالاکان پێویستە شێوەی کالاکان بەرهەم بهێنێ؟ ئەمە رۆشنە بەهۆی وەرگرتنی شێوەی کالاکان و بەشبوونی جیاوازیان بۆ کالاکان و دراو. یان بۆچی کاری تایبەتی-کار بۆ سندوقی بانکی لە کەرتە تایبەتەکاندا مامەڵە بکرێت وەك پێچەوانەکەی لە کاری کۆمەڵایەتی هەرئێستایی(هەنوکەیی)؟

من جێگایەکی ترم هەیە بەفراوانی رای خەیاڵی لە بارەی "کرێی-کارەوە، حەق-دەستەوە" لە کۆمەڵگادا تاقی کردوەتەوە، کە دۆزراوەتەوە لە بەرهەمی کالاکاندا. لەسەر ئەم خاڵە لە داهاتوودا دەڵێم (حەق-دەستی "Owen،ئۆوین" *(ئۆوین ناوی کرێکارێکە وەك نموونە هێنراوەتەوە...وەرگێر) بۆ نموونە زیاتر نیە لە کرێی بلیتی چوونە ژوورەوەی سینەمایەك. پێشبینیەکانی ئۆوین راستەوخۆ وابەستەیە بەکارەوەو شێوەیەك لە بەرهەم کە بەتەواوی وابەستە بێت لەگەڵ بەرهەمی کالاکاندا. دۆکیومێنتی کار تەنها دەلیلی بەشی وەرگیراوە بە شەخسی لە کاری گشتی دا، هەروەها لەسەر ئەم مافە بۆ بەشی دیاری کراو لە بەرهەمی گشتی دیاریکراو بۆ

بەکاربردن(استیهلاك). بەلام هەرگیز ناچێتە مێشکی ئۆوینەوە پێشبینی بکات کە بەرهەمی کالاکان ، هەروەها لە هەمان کاتدا بەیاری کردن لەگەل دراو هەولی گۆشەگیری بدات لەگرنگی هەلومەرجی دەوری بەرهەمهێنان.

هاوکێشەیەکی تاك وەك، 1تۆن برنج=2 مسقال ئالتون، ئێستا خاوەنی کەسایەتی دراوە. شێوەی گشتی بەهای رێژەیی بەسادەیی بەردەوامی داوە بە شێوە سروشتیەکەی، یان بەشێوەی بەهای لێکدابراو. لەلایەکی ترەوە دەربرینی فراوانی بەهای رێژەیی، زنجیرە هاوکێشەیەکی بێ کۆتاییە کە ئێستا بوە بە بە شێوەیەکی شازی بەهای رێژەیی بۆ دراوو کالا. هەروەها ئێستا ئەو زنجیرەیە خۆی بەربلاوەو ناوبانگی کۆمەلایەتی هەیە لە نێو بەهای کالا راستەقینەکاندا. ئێمە تەنها ئەوەمان لەسەرە کە دوا بەدوا دووبارەی لیستی–نرخ بخوێنینەوە، بۆ دۆزینەوەی قەبارەی دەربردراوی بەهای دراو لە گشت دوکانەکانی کالاکاندا. بەلام دراو خۆی بەهای نیە . بۆ ئەوەی بیخەینە جێگاو رێگایەکی یەکسان لەگەل تەواوی کالاکانی تردا لەو ئاستەدا ئەبێ پابەند بن بەوەی خۆی یەکسان بکەین بە خۆی وەك هاوشێوەی خۆی.

نرخ یان فۆرمی– دراوی کالاکان، وەك فۆرمەکانی خۆیانن لە بەها بەگشتی ، شێوەیەکی تەواو خاوێنە لە شێوەی ماددی و بەرجەستەی خۆیان، لەبەر ئەوە شێوەیەکی، بێگەردی، نموونەیی، فکریە. بەهای ئاسن، کەتان، گەنم بوونێکی واقعی هەیە لەنێو ئەو هەموو ماددانەدا، هەرچەندە نادیارە: ئەمە نموونەییانە دەرك پێکراوە لەلایەن هاوتاکانیانەوە لەگەل ئالتووندا ، پەیوەندیەکە ئەوەیە کە بلێیت، تەنها بوون لە پێشەنگیاندایە. ئینجا پێویستە خاوەنەکانیان ئاگاداریان کاتەوە لە زمانیان، یان بلیتیان پیاهەلواسێ پێش ئەوەی لە دەرەوە بەهاکانیان گفتوگۆیان لەسەرکرابێ[2]

---

[2]- Captain Parry کاپتن پاری دانیشتووی رۆژئاوای کەناری "بەندەری بافن، Baffin's Bay" دەلێت: "بەربەری و نیمچە مەددەنیەکان بە جیاوازیەوە زمان بەکار دەهێنن" لێرەدا ئەو دەگەرێتەوە بۆ ئالو وێلکردن بە خۆراك، ئەوانە شتەکانیان دووجار هەلدەگێرایەوە لەسەر زمانیان، دوای ئەوەی کە وا دەردەکەوتن کە پێیان وایە معامەلەکە بەرازییوون تەواو بوە. بەهەمان شێوە لە رۆژئاوای ئاسکیمۆکان کالاکانیان تازەدەکردەوە کە بۆیان وەریاندەگرت لە ئالو وێلدا. ئەگەر زمان ئەوەبێ لەبەشی سەرەوە بەکاردەهێنرێت وەك ئەندامێکی تاییەت، گومانی تێدانیە کە لە خوارەوە مەعیدە وەك ئۆرگانێکی ئامادەو کۆکراوە کار بکات، هەروەها (کافر،Kaffir) (کافر–ناوی قەومگەلێکن لە ئەفریکای باشوور...وەرگێر) پێیان وابوو سامان و دارایی پیاو بەپێی قەبارەی سکیەتی. بەپێی ئەوانە کافرەکان دەزانن ئەوان چۆن وەسف کراون، لە هەمان کاتدا کە راپۆرتی کاربەدەستی تەندروستی بەریتانی لە 1864 دا کەموکوری قەلەویی و شێوەی خواردن لە نێو بەشێك لە کلاسی– کارکردندا ئاشکراکرد، "نەخێر،هەرچەندە، دۆزینەوەی سەرکەوتوی (سورانەوەی خوێن) ، شتێکی باشی کرد بە ئاشکراکردنی (رسیپس–لیستی خواردن داواکردن) بۆ کەمکردنەوەی قەلەوی بێبایەخی بۆرژوازی و ئەرستۆکراسیەکان" تەئکیدکردنەوەی د.هارڤی.

لەبەرئەوەی کە دەربرینی بەهای کالاکان لەبەرامبەر ئالتووندا نموونەیەکی سادە دەنوێنێن، رەنگە ئێمە بۆ ئەم مەبەستە نرخێکی نموونەیی یان خەیالی بەکاربهێنین. هەموو بازرگانێك دەزانێت، کە ئەو دوورە لەوەی کە کالاکانی گۆرییێ بە دراو، کاتێك ئەو نرخی کالاکانی بە برێکی خەیالی دەربرییێ، کە ئەمە پێویست نیە کە بەهاکەی کەمێك لە ئالتوونی راستەقینە کەمتر بێت، بۆ بەراورد کردن لە نێوان ئەو ماددانەدا ملیۆنەها پاوند

بەهای کالاکانن. کاتێك کە دراو پێوانەی بەها دەکات، ئەوە تەنها خەیالیە یان نرخێکی نموونەییە. ئەم حالەتە بوە هۆی دەرکەوتنی بیرورای درندانەتر[3].]

[3]–سەیری "Karl Marx "Zur Kritikk,&c.
p.53 " Theorien von der Masseinheit des Gelda" بکە.

بەلام هەرچەندە دراو کە رۆلی پێوانی بەها دەبینێ، تەنها برێکی نموونەییە نرخ بە تەواوەتی وابەستەیە بەو ماددە واقعیەوە کە دراوە. بەها یان بە واتایەکی تر، بری کاری مرۆڤایەتی لەنێو یەك تەن ئاسندا، لە خەیالدا وەك بری بەهای کالا دەربرراوە، وەك پێکهاتوەکانی هەمان بر لە کار لە ئاسندا. بەم پێیەو لەبەر ئەوە کە پێوانەی بەها ئالتون و زیوو یان مسە، بەهای یەك تۆن لە ئاسن بە نرخی زۆر جیاواز دەردەبردرێت، یان بەبری زۆر جیاواز لەو ماددانە بە رێژەیی نیشاندەدرێن.
لەبەر ئەوە ی، دوو کالای جیاواز وەك ئالتون و زیوو، پێکەوە پێوانی بەهان، گشت کالاکان دوو نرخیان هەیە، یەکێکیان نرخی–ئالتونە، ئەوی تریان نرخی–زیووە. ئەمانە بەهێواشی لاکەوتە دەبن، لانی زۆر وەك بەشی بەها لە زیوودا وەك ئەوەی لە ئالتوندا بەنەگۆری دەمێنێتەوە، لە 15:1 دەلێت، هەموو ئالوگۆرێك لە رێژەکانیان، ئەو رێژەیە تێك دەدات کەلە کالاکاندا کە لە نێوان نرخی–ئالتون و نرخی–زیوو دا هەیە، وە ئەمەش ئەو راستیانە دەردەبرێ کە دوو پێوەری بەها ناجۆرە لەگەل رۆلی پێوەرێکدا4.]

4– لەهەرکوێ ئالتون و زیوو وایان لیبکرێت بەشێوەیەکی یاسایی رۆلی دراو یان پێوانەی بەها ببینن یەك لە دوای یەك هەولی بۆ دراوە، بەلام بێسوود بووە وەك هەمان ماددە مامەلەیان بکرێت. بۆ نیشاندانی ئەوەی کە رێژەیەکی نەگۆر هەیە لە بری ئالتون و زیوودا لە هەر برێکی پێدراودا بە سەعات–کاری کۆکراوە، بۆ نیشاندانی ئەو راستییەی کە ئالتون و زیوو یەك بابەت و هەمان ماددەن، هەروەها بری پێدراوی ماددەیەکی کەم بەهاتر، زیوو پێکهاتویەکی دابەشکراوی بری وەرگیراوی ئالتوونە. لە ماوەی رژێمی(Edward III) هەتا کاتی (George II) مێژووی دراو لە ئینگلترا پێکهاتوە لە هەلچوون و داچونێکی جدی دورودرێژ کە بوە هۆی روبەرو بوونەوەی یاسایی رێژەی تێکەلی نێوان بەهای ئالتون و زیوو، لەگەل گۆرانی بەهای راستەقینەیان. تاوێك ئالتون زۆر بەرز بوو، تاوێکیتر زیوو بەرز بوو، ئەو ماددەیەی کە بۆ تاوێك لە بەهاکەی دابەزێنراوە ، لە سوورانەوە دەرکرابوو، وە پێچراوەتەوەو دەرهێنراوە (صادرة) رێژەی نێوان دوو ماددە دیسان لە یاسادا گۆرابوو، بەلام رێژە رووکەشەکە بەزوویی جارێکی تر هاتەوە نێو کێشمەکێشەکان بەرێژەیەکی راستەقینەوە. لە سەرەکانی خۆماندا رێیواران و خەلکی راگوزەر کەوتنە بەراوردکردنی بەهای ئالتوون بەرامبەر بە زیوو، کە ئەوە سەرئەنجامی داواکاری هیندو چاینیەکان بوو بۆ زیووی بەرهەم هێنراو لە ئاستێکی بەرفراواندا. لە فەرەنسا هەمان دیاردەی (صادرة) دەرهێنان زیوو لەگەل دەرکردنی لە سوورانەوەی بەهۆی ئالتوونەوە. لە دەورانی سالەکانی 1856-1855 لەگەل 1857دا لە فەرەنسا زیادەی ئالتوونی– هێنراو(مستورد) بەسەر ئالتوونی– براودا(صادرة) دا مەزەندە کراوە بە E 41,580,00 لەکاتێکدا زیادەی زیووی–هێنراو بەسەر زیووی– براودا E

14,704,000. لە راستیدا لەو وولاتانەدا هەر کام لەو ماددانە پێوانەی یاسایی بەها دەکرێ، لەبەر ئەوەی هەردووکیان یاسای لاوازن ، بۆیە هەموو کەس دەتوانێ فرسەتی هەلبژاردن و کرینی هەرکام لەو ماددانەیان هەبێت ئەو ماددەیەی کە نرخی بەرز دەبێتەوە باجی لەسەر دادەنرێ وەکو هەموو کالایەکی تر نرخەکەی پێوانە دەکرێ لەسەروو پێوانەی ماددەکەوە، کە لە راستیدا بەتەنها وەك پێوەری بەها کاردەکات. سەرئەنجامی هەموو مێژوو و ئەزموونەکان لەگەڵ رەچاوکردنی ئەو یەکسانیە، بەسادەیی ئەوەیە کە لە کوێ دوو کالای دیاریکراو بە یاسا رۆلی پێوەری بەها بێت، لە تاقیکردنەوەدا هەر خۆی بەتەنها لەو حالەتەدا دەمێنێتەوە. "Karl Marx, 1, c., pp. 52, 53."

کالاکان بەنرخی دیاریکراوەوە خۆیان نیشاندەدەن لە شێوەی کالای X= A ئالتوون، کالای Z= B ئالتون، کالای Z= C ئالتون ، کالای Y = C ئالتون &c...، لەکوێ A,B,C بری دیاریکراوی کالاکانی A,B,C لەگەڵ X,Y,Z ، وە بری دیاریکراوەکانی ئالتوون نیشاندەدەن. هەرچەندە بەهای ئەم کالایانە لە خەیالدا گۆردراون بۆ چەندین بری جیاواز لە ئالتون . ئێستا لە جیاتی تێکەلاوکردنی جۆراوجۆری کالاکان خۆیان، بەهاکانیان دەبێت بە ئەوەندەی هەمان جۆری گرنگی ئالتون. ئەوانە ئێستا دەتوانرێ بەراورد بکرێن بەیەکتری و بپێورێن، هەروەها پێویستیەکە دەبێت بە هەستکردن بەشێوەیەکی تەکنیکی بەراوردکردنیان لەگەڵ هەندێ بری دیاریکراو لە ئالتون وەك یەکەیەکی پێوانە. ئەم یەکەیە دواتر بە دابەشکردنی بۆ دوو بەشی یەکسان، خۆی دەبێت پێوەر یان پێوانە (ستاندارد). پێش ئەوەی ببن بە دراو، ئالتون، زیوو، مس، خۆیان ئەم پێوەری پێوانانەیان لەخۆ گرتوە، لە پێوانەی قورسایی خۆیاندا، لەبەر ئەوە بۆنموونە یەك پاوەند قورسایی، کاتێك وەك یەکەیەك کار دەکات، لەسەر یەك تا، توانای دابەشبوونی بۆ مسقالەکان، هەروەها لەلایەکی تر رەنگە لەیەك بدرێن بۆ دروست کردنی 100 پاوەندە[5].

5– ئەو هەلومەرجە نامۆیە کە کاتێك مسقالی ئالتون لە ئینگلترا کاری یەکەیەکی پێوەری دراو دەکات، کە پاوندی ئیسترلینی نایکات بە شێوەی بەشێکی یەکسان لەو، وە بەم شێوەیە ئاماژەی بۆکراوە دارایی ئێمە لە بنەرەتدا هەلگیراوە تەنها بۆ بەکاربردنی زیوو، ئێستا یەك مسقال زیوو هەموو کاتێك دەتوانێ بەش بکرێت بە ژمارەیەکی دیاریکراوی گونجاو لە پارچە مەعدەن، بەلام وەك ئەوەی کە ئالتون لە دواتردا پێناسە کرابوو وەك داراییەکی هەلگیراوە تەنها بۆ زیوو، یەك مسقال ئالتون ناتوانێ ئامادەکراوی ژمارەیەکی یەکسانی بەشەکان بێت. Maclaren, "A Sketh of the History of the Currency"
London 1858 ,p.16.